

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇİN - AFRİKA İŞ BİRLİĞİ:
AFRİKA’NIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMASI İÇİN TEHDİT Mİ
YOKSA FIRSAT MI?

Yüksek Lisans Tezi

Baran Cihat Eriş

Ankara, 2021

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇİN - AFRİKA İŞ BİRLİĞİ:
AFRİKA’NIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMASI İÇİN TEHDİT Mİ
YOKSA FIRSAT MI?

Yüksek Lisans Tezi

Baran Cihat ERİŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Faruk Yalvaç

Ankara, 2021

KABUL VE ONAY

Baran Cihat ERİŞ tarafından hazırlanan “Çin-Afrika İş Birliği: Afrika’nın Sürdürülebilir Kalkınması İçin Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?” başlıklı bu çalışma, 07/05/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof Dr. Faruk YALVAÇ (Başkan-Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün ELİKÜÇÜK YILDIRIM (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Emre DEMİR (Üye)

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tarih ve İmza

Adayın Adı Soyadı

ÖZ

ERİŞ, Baran Cihat. Çin-Afrika İş Birliği: Afrika'nın Sürdürülebilir Kalkınması İçin Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021

Afrika ülkeleri 1960'lı yıllarla birlikte kolonyal devletlerden bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Ancak o dönemden günümüze iç savaşlar, askeri darbeler, devlet otoritesi zayıflığı, ekonomik durgunluk ya da küçülme, altyapı yetersizliği, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve yoksulluk gibi politik, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar yaşamış ve az gelişmişlik olgusunun merkezinde yer almışlardır. Afrika ülkelerinin yaşadıkları bu istikrarsızlıklar kıta vatandaşlarının yaşam kalitelerini olumsuz etkilediği gibi salgın hastalıkların yayılması, uluslararası terör ve suç unsurların kıtada yerleşip güçlenmesi ve kıta vatandaşlarının toplu göç hareketleri gibi küresel riskler de barındırmıştır. 21. yüzyılda küresel ekonomik bir güç haline gelen Çin ise 2000 yılında kıta ülkeleri ile Çin-Afrika İş Birliği Forumu (FOCAC) adı altında ekonomik, sosyal ve politik boyutları olan geniş kapsamlı bir iş birliğine başlamıştır. Otokratik yapısı ve ekonomiye devlet müdahalesi ile Batı ülkelerinden farklı bir kalkınma modeli izlemiş olan Çin'in FOCAC kapsamında Afrika ülkeleri ile iş birliğinin gittikçe yoğunlaşması ise, bu iş birliğinin Afrika ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmaları nezdinde hem olumlu hem olumsuz yorumlara yol açmıştır. FOCAC kıtanın altyapı ihtiyaçlarını gidererek, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerini iyileştirerek ve iş olanakları yaratarak Afrika ülkelerinin modernleşmesine katkı sunmaktadır. Ancak, iç meşruiyeti tartışmalı liderlere kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda destek olması, iş birliklerinde ağırlıklı olarak kendi stratejilerini uygulaması ve iç işlere karışmama ve iş birliği için politik ya da ekonomik koşullar öne sürmeme prensipleri; ulusal kimliğini oluşturamamış, vatandaş-devlet sosyal mutabakatını tesis edememiş ve kalkınma politikaları oluşturup uygulama konusunda zayıf kalan Afrika ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmalarına katkısı bakımından soru işaretlerini de doğurmaktadır.

Anahtar sözcükler: Çin-Afrika İşbirliği Forumu, FOCAC, Afrika modernleşmesi, sürdürülebilir kalkınma, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

ABSTRACT

ERİŞ, Baran Cihat. China – Africa Cooperation: A Threat or an Opportunity for Sustainable Development in Africa?, Master's Thesis, Ankara, 2021

The 1960s saw many African countries attaining their independence from colonial powers. Yet, to date, these emerging states have passed through many economic, political and social instabilities such as civil wars, coups, weak state authority, economic stagnation or decline, poverty, weak infrastructure, inadequate education and health services those have maintained the continent to be labelled as low-developed. Aforementioned instabilities not only have reduced the living standards of the people of the continent, but also have posed concerns to other parts of the world such as risks of spread of diseases, international terrorism or crime groups, and mass migration out of the continent. China, which has become a global economic power by the 21st century, initiated a wide-ranging cooperation platform with African countries in the year 2000 that has political, economic, and social dimensions and named Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC). As per China has taken a different development path from the West by its autocratic political structure and state intervention in the economy, the increasing level of cooperations between African countries and China through FOCAC has led both favorable and unfavorable comments by means of sustainable development in Africa. FOCAC favors African modernization by satisfying infrastructure needs, improving the quality of public services such as education and health, and by creating job opportunities. On the other hand, China has supported African leaders whose internal legitimacy has been controversial in accordance with its economical interests. Further, China does not require political or economic preconditions from African states for cooperation. These aspects do raise questions concerning sustainable development in African countries in which national identity and a state-citizen social contract has not yet been adequately established and whose developmental capacity is weak.

Keywords: Forum on China - Africa Cooperation, FOCAC, African modernization, sustainable development, United Nations Sustainable Development Goals

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde desteğini esirgemeyen tüm dostlarıma ve aileme teşekkürü bir borç bilirim. Tez danışmanım Prof. Dr. Faruk Yalvaç'a ve jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Eliküçük Yıldırım ile Dr. Öğr. Üyesi Emre Demir'e ise tez çalışmamın şekillenmesinde ve tamamlanmasında sundukları akademik destek için şükranlarımı sunarım. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü idari kadrosuna ise bu süreçte gösterdikleri gülyüz ve destek için teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamın Afrika ülkeleri özelinde gelişmekte olan ülkelerin daha yakından anlaşılabilmesi ve uluslararası kalkınma çabalarının şekillenmesine katkı sunabilmesini umarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AFRİKA ÜLKELERİ ve AZ GELİŞMİŞLİK OLGUSU

1.1 Afrika Ülkeleri ve Az Gelişmişlik Olgusu	9
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

AFRİKA'NIN EKONOMİK, POLİTİK ve SOSYAL AZ GELİŞMİŞLİĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

2.1. Kalkınma Tuzakları	14
2.2. Finansal Yardım ve Borç Affı	18
2.3. Ekonomi Politikaları	20
2.4. Neo-Patrimonyal Devlet	21
2.5. İyi Yönetişimin Etkisi	24
2.6. Sürdürülebilir Kalkınmayı Engelleyen Temel Etmenler	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMEL ETMENLERİN İRDELENMESİ

3.1. Ulusal Kimlik Eksikliği	31
3.1.1. Kolonyalizm öncesi dönemde Afrika politik toplulukları	33
3.1.2. Kolonyalizm dönemi	34
3.1.3. Bağımsızlık dönemi	37

3.1.4. Ulusal kimlik sorununun çözümüne ilişkin yaklaşımlar	38
3.1.5. Çözüm önerisi	42
3.2. Eğitimli İnsan Gücü	44
3.2.1. Çözüm Önerisi	46
3.3. Devlet Meşruiyeti.....	47
3.3.1. Devletlerin meşruiyet kaynakları.....	48
3.3.2. Bağımsızlık dönemi Afrika devletleri ve dış meşruiyet kaynakları	49
3.3.3. Çözüm önerisi	53
3.4. Doğal Kaynak Gelirlerine Yüksek Bağımlılık	54
3.4.1. Gelir dalgalanmaları	55
3.4.2. Ekonomik çeşitlilik ve geniş kesimlere iş imkanı	57
3.4.3. İç çatışma ortamına sunduğu katkı	58
3.4.4. Baskı rejimi ve yolsuzluk eğilimi	58
3.4.5. Çözüm önerisi	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FOCAC ve BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

4.1. Çin-Afrika İlişkileri Tarihsel Arka Planı.....	61
4.2. FOCAC'ın İşleyiş Yapısı.....	64
4.3. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne Ulaşımında FOCAC'ın Etkisi	67
4.3.1. Hedef 1: Yoksullukla mücadele.....	68
4.3.2. Hedef 2: Açlıkla mücadele	70
4.3.3. Hedef 3: Sağlık ve yaşam kalitesi.....	72
4.3.4. Hedef 4: Kaliteli eğitim	77
4.3.5. Hedef 5: Cinsiyet eşitliği	81
4.3.6. Hedef 6: Sürdürülebilir su yönetimi	83
4.3.7. Hedef 7: Temiz ve ulaşılabilir enerji	85

4.3.8. Hedef 8: İş imkanları ve ekonomik büyüme.....	91
4.3.9. Hedef 9: Endüstri, yenilikçilik ve altyapı	93
4.3.10. Hedef 10: Ülke vatandaşları ve ülkeler arası eşitlik	103
4.3.11. Hedef 11: Sürdürülebilir şehirleşme	105

BEŞİNCİ BÖLÜM

FOCAC ve AFRIKA'NIN AZ GELİŞMİŞLİĞİNE SEBEP OLAN TEMEL ETMENLER

5.1. Ulusal Kimlik Eksikliği ve FOCAC	111
5.1.1. Şehirleşme.....	112
5.1.2 İş olanakları yaratımı	112
5.2. Eğitilmiş İnsan Gücü ve FOCAC	114
5.3. Devlet Meşruiyeti ve FOCAC.....	115
5.4. Doğal Kaynak İhraç Gelirlerine Yüksek Bağımlılık ve FOCAC.....	120
5.5. Çin Kalkınma Modeli ve Afrika Ülkelerinde Uygulanabilirliği	122
SONUÇ	127
KAYNAKÇA	133
İNTİHAL RAPORU	149
ÖZGEÇMİŞ.....	165

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BMSKH: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

FOCAC: Çin-Afrika İş Birliği Forumu

IMF: Uluslararası Para Fonu

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

SKH: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

GİRİŞ

Afrika ülkeleri 1950'lerin sonlarından itibaren kolonyal Avrupalı devletlerden bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Bu dönemden itibaren de Dünya Bankası, IMF, OECD gibi çokuluslu kuruluşlar, bankalar gibi özel sektör kurumları ve de tekil olarak hükümetlerce Afrika ülkelerine kalkınma çabalarını desteklemek amacıyla finansal yardım yapılmış ve 2000'lere kadar bu yardımlar ağırlıklı olarak Batı dünyasından gelmiştir. 1960'lı yıllarda finansal yardım fiziksel altyapı iyileştirmeyi, 70'lerde yoksullukla mücadele gibi sosyal konuları, 80 ve 90'larda ekonomik yapısal dönüşüm ve makroekonomik istikrarı, 90 ve 2000'lerde ise demokrasinin yerleştirilmesi ve iyi yönetim uygulamalarını kapsamıştır¹. Diğer taraftan, 2000'lerle birlikte ekonomik olarak güçlenen Brezilya, Rusya, Hindistan, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ancak özellikle Çin'in Afrika ile iş birliğinde baskın şekilde denkleme girdiği görülmektedir².

21. yüzyılda Çin'in Afrika ülkeleri ile iş birliğinin belirginleşmesi 2000 yılında işlerliğe sokulan Çin-Afrika İş Birliği Forumu (FOCAC)³ aracılığıyla olmuştur. FOCAC kapsamında ekonomik, politik ve sosyal boyutları olan geniş kapsamlı ve uzun soluklu bir iş birliği önerilmektedir⁴. Çin ve Afrika ülkelerinin ekonomik ve politik ilişkileri her ne kadar daha eskiye dayanıyor olsa da, FOCAC bu ilişkilerin resmiyet kazanması ve kurumsallaşmasını sağlamıştır⁵. FOCAC ile birlikte Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki iş birlikleri ve karşılıklı faydanın genişletilmesinin yanı sıra dayanışma gösterilerek hem

¹ Dambisa Moyo, *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009, s. 26.

² United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), *The Least Developed Countries Report 2019: The present and future of external development finance – old dependence, new challenges*, United Nations Publications, New York, 2019, ss. 20-22; 48-53

³ FOCAC resmi web sitesi; www.focac.org

⁴ Penny Davies, *China and The End of Poverty in Africa: towards mutual benefit?*, Diakonia, Sundbyberg, 2007, ss. 38-39

⁵ Ambrosé Du Plessis, "The Forum on China-Africa Cooperation, Ideas and Aid: National Interest(s) or Strategic Partnership?", *Insight on Africa*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2014, s. 114.

Çin hem de Afrika ülkelerinin dünya politik ve ekonomik sahnesindeki söz sahipliklerinin artırılması amaçlanmaktadır⁶.

FOCAC sürecinde Çin ve Afrika ülkelerinin ticaret, yatırım, finansal yardım, borç affı, doğal kaynak alışverişi, eğitim, tarım, turizm ve sağlık gibi konularda etkileşimleri 2000 yılından itibaren gittikçe artmıştır. Bu artış aynı zamanda 21. yüzyılda Çin'in Batı ülkelerine nazaran küresel ekonomik bir güç olarak belirginleşmeye başladığı bir döneme denk gelmektedir⁷. Batı ekonomik hayatından ekonomiye devlet müdahalesi ve politik hayatından otokratik yönetim tarzıyla ayrılan Çin'in⁸ küresel bir ekonomik güç haline gelirken Afrika kıtası ile iş birliğinin artması ise, Afrika ülkeleri nezdinde ekonomik, politik ve sosyal boyutlarda hem olumlu hem de olumsuz yorumlara yol açmıştır⁹.

Olumsuz yorumlar Çin'in Afrika'yı ucuz hammadde ve doğal kaynak deposu ve kendi katma değerli ürünleri ve yatırımları için kârlı bir pazar olarak kullandığını iddia ederek bu iş birliğini kolonyalizmin tekrarı olarak görmektedir¹⁰. Yorumlar aynı zamanda küresel imal ürünleri pazarında ucuz iş gücü, yetişmiş insan kaynağı ve oturmuş altyapısıyla son derece rekabetçi olan Çin'in bu özelliği nedeniyle Afrika ülkelerinin endüstrileşmeleri ve dünya ihrac pazarına girmeleri önünde bir engel olduğunu öne sürmektedir¹¹. Afrika'da iş yapan Çinli firmalar olumsuz çalışma koşulları ve düşük ücretler sunmakla, projeler için düşük teklifler vererek haksız rekabet yaratmakla ve ucuz Çin mallarını (özellikle tekstil ürünleri) kıtaya getirerek yerel üretimi olumsuz etkilemekle de sıklıkla eleştirilmektedir¹². Bir diğer eleştiri de Çin'in büyük ölçekli altyapı yatırımlarının finansmanı için Afrika ülkelerine sunduğu kredilerin

⁶ Plessis, a.g.e., s. 117.

⁷ Paul Tiyambe Zeleza, "The Africa-China relationship: challenges and opportunities", *Canadian Journal of African Studies*, Cilt: 48, Sayı: 1, 2014, ss. 145-146.

⁸ Islam Qasem, Teun van Dongen, Marjolein de Ridder, "The Beijing Consensus: An alternative approach to development", *World Foresight Forum*, Issue Brief No: 2, 11-15 Nisan 2011.

⁹ Zeleza, a.g.e., ss. 145-146.

¹⁰ Zeleza, a.g.e., s. 161.

¹¹ Howard W. French, "Why Africa's Future Will Determine the Rest of the World's", *World Politics Review*, 6 Kasım 2019, Erişim: 9 Temmuz 2020, <https://www.worldpoliticsreview.com/insights/28323/africas-future-rests-on-modernizing-agriculture-improving-education>

¹² Zeleza, a.g.e., s. 161.

bu ülkelerde sürdürülemez bir dış borca sebep olabileceği şeklindedir¹³. Çin'in iş birliği için herhangi bir politik ön koşul öne sürmeme ve iç işlere karışmama prensibi ise politik özgürlükler sunma, insan hakları, iyi yönetişimi önemseme ya da toplumsal kalkınmacı politikalar uygulama konusunda karneleri çok da parlak olmayan Afrika ülkeleri liderlerine dış meşruiyet sağlıyor olmakla eleştirilmektedir¹⁴. FOCAC'ın normatif yapısındaki Güney-Güney dayanışması ve daha adil ve eşitlikçi bir dünya düzeni için birlikte çalışma gibi kavramlar nedeniyle ise Çin'in uluslararası sistemde Batı egemenliğine meydan okumak adına Afrika ülkelerinin politik ve ekonomik desteğini kendi tarafına çekmeyi amaçladığı iddia edilmiştir¹⁵.

Olumlu yorumlar ise FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin Afrika ülkelerinin 2000'li yıllarla beraber gelen ekonomik büyümesine katkı sunduğuna; kıtanın yol, baraj, iletişim, enerji, su, havalimanı gibi altyapı ihtiyaçlarını hızlı ve ucuz şekilde karşıladığına; kıtada sağlık ve eğitim altyapısını güçlendirdiğine; Afrika vatandaşlarının teknolojik ürünlere ulaşmalarını sağladığına ve Çin'in kendi kalkınma başarısı sayesinde Afrika'nın kalkınmasına da model ve partner olabileceğine işaret etmektedir¹⁶. Bir diğer olumlu yorum ise Çin'in gerçekleştirdiği altyapı gibi büyük ölçekli kimi yatırımlarının karşılığını Afrika ülkelerinden petrol, doğal gaz, değerli maden, kakao gibi doğal kaynak olarak almasıdır. Bu alışveriş şekli doğal kaynak gelirlerinin doğrudan kamu yatırımına dönüşmesini ve kamu kurumları nezdindeki yolsuzluğun da önüne geçilmesini sağlayabilmektedir¹⁷. Çin'in büyüyen ekonomisi

¹³ Xiaochen Su, "Why Chinese Infrastructure Loans in Africa Represent a Brand-New Type of Neocolonialism: How will African countries repay massive debts to China?", *The Diplomat*, 9 Haziran 2017, Erişim: 13 Aralık 2020, <https://thediplomat.com/2017/06/why-chinese-infrastructure-loans-in-africa-represent-a-brand-new-type-of-neocolonialism/>

¹⁴ Paul Collier, *The Bottom Billion: Why The Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 62, ss. 86-87., s. 146.

¹⁵ Plessis, a.g.e., s. 119.

¹⁶ Garth Shelton, Farhana Paruk, *The Forum on China – Africa Cooperation: A strategic opportunity*, Institute for Security Studies, Monograph 156, Aralık 2008.

¹⁷ Zeleza, a.g.e., s. 152.

nedeniyle daha çok mal ve hizmet ithalatı yapacağı ve bunun da aslında Afrikalı ihracatçılar için bir fırsat olduğu yorumları da söz konusudur¹⁸.

Bu çalışma kapsamında 21. yüzyılda FOCAC ile vücut bulan yeni dönem Çin-Afrika iş birliğinin az gelişmişlik olgusunun halen merkezinde yer alan¹⁹ Afrika ülkelerinin ekonomik, politik ve sosyal sürdürülebilir kalkınmasına uzun vadede yapabileceği olumlu ya da olumsuz etkiler anlaşılmaya çalışılacaktır. Zira Afrika ülkelerinde görülen zayıf ekonomi, zayıf devlet meşruiyeti, iç çatışmalar, yetersiz altyapı yatırımları, iş imkanlarının yokluğu ve eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin yetersizliği Afrika vatandaşlarının hayat kalitesini şimdiye kadar olumsuz etkilediği gibi uzun vadede küresel riskler de barındırmaktadır²⁰.

Yetersiz sağlık altyapısı salgın hastalıkların hem kıta içinde hem de dışında yayılması ihtimalini içermektedir. Zayıf devlet meşruiyeti kaynaklı politik istikrarsızlık ve iş olanakları ve eğitimden yoksunluk ise, iç çatışmaların yanında uluslararası terör veya suç unsurlarının kıtada yuvalanmasına ve taraftar bulmasına sebep olmaktadır. Politik istikrarsızlık yanında ekonominin de istikrarsız olması ise genç nüfusu gittikçe artan Afrika vatandaşlarının başka ülkelere kanun dışı yollardan göç etmeye çalışmalarına neden olmaktadır²¹. Söz konusu göç hareketi henüz göç yolunda trajedilere sahne olduğu gibi ulaşılan ülkede de politik tartışmalara ya da göçmenlerin olumsuz yaşam koşulları ile karşılaşmasına yol açmaktadır²². Günümüzde yaklaşık 1,2 milyar olan Afrika nüfusunun 2050 yılında 2,5 milyara ulaşacağı ve Çin ve Hindistan'ın toplam nüfusunu bile geçeceği tahmin edilmektedir. Bu bakımdan özellikle genç nüfusa iş imkanları yaratılması yukarıda söz edilen sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlık koşulları ve sonuçları göz önüne alındığında hem kıta hem de dünya açısından önem arz

¹⁸ Steven Radelet, "Success Stories from Emerging Africa", *Journal of Democracy*, Cilt: 21, Sayı: 4, Ekim 2010, s. 100.

¹⁹ Bu çalışmanın 1. bölümünde konu anlatılmaktadır.

²⁰ Collier, a.g.e., ss. 3-5.

²¹ Dambisa Moyo, "The African Threat", *Project Syndicate*, 23 Kasım 2018, Erişim: 4 Mart 2021, <https://www.project-syndicate.org/onpoint/the-african-threat-by-dambisa-moyo-2018-11?barrier=accesspaylog>

²² "Deadly Migration: The paradox of a continent on the rise", *New African*, Sayı: 544, Kasım 2014, ss. 6-28.

etmektedir²³. Dolayısıyla, başladığı 2000 yılından itibaren belirginliğini gittikçe arttıran ve Afrika ülkeleri nezdinde politik, ekonomik ve sosyal açılardan hem olumlu hem de olumsuz yorumlara yol açan FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin Afrika ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmaları üzerindeki etkilerini irdelemekte fayda bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınma olgusunu vatandaş odaklı olarak açlık ve yoksulluğun ortadan kaldırılması; bireylerin sağlık, eğitim, su, güvenlik, enerji gibi temel kamu hizmetlerine ulaşabilmeleri; cinsiyet ya da farklı politik topluluklar arası eşitliğin sağlanması; endüstriyel gelişim; nüfusun iş imkanları ve makul bir ekonomik gelire sahip olabilmesi; doğal hayatın ve çevrenin korunması ve demokrasi, politik özgürlükler, kapsayıcılık, şeffaflık, hukuk üstünlüğü, barış ortamı ve sosyal, ekonomik ve politik istikrar sunabilen yönetim yapılarına ulaşılması olarak tanımlamaktadır²⁴. Birleşmiş Milletler dünya genelinde sürdürülebilir kalkınmaya ulaşılabilmesi için ise 2015-2030 yılları arasında gerçekleştirilmek üzere 17 ana hedef belirlemiştir²⁵.

Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınmayı toplumsal kalkınmacı devlet yapıları aracılığıyla toplumun ekonomik ve sosyal olanaklarının iyileştirilmesi, bunun yanında vatandaşların demokratik haklara da sahip olması olarak tanımladığı görülmektedir. Diğer taraftan, Afrika gibi az gelişmiş ülkeleri barındıran coğrafyalarda kalkınma için birincil olarak demokrasiden ziyade topluma yansıyan ekonomik büyüme yakalanması gerektiğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşler az gelişmiş ülkelerin çoğunluğunda liberal bir demokrasi için gerekli ön koşullar olan eğitimli nüfus, belirgin bir ekonomik orta sınıf, hukukun üstünlüğüne inanç ve politik farklılıklara hoşgörü kültürünün bulunmadığını belirtmektedir. Bunun yerine ise bu görüşler bu tip

²³ French, a.g.e.

²⁴ "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development", *United Nations*, A/RES/70/1, 21 Ekim 2015.

²⁵ "The 17 Goals", *United Nations*, Erişim: 10 Mart 2021, <https://sdgs.un.org/goals>

ülkelerde öncelikle toplumsal kalkınmayı ve temel hizmetlerin topluma sunumunu önemseyen yönetim anlayışlarının bulunması gerektiğini savunmaktadır²⁶.

Demokrasinin önceliklendirilmesi üzerine farklı yorumlar dikkate alınarak bu çalışma kapsamında da benzer bir anlayış benimsenecek ve ekonomik, sosyal ve politik sürdürülebilir kalkınma için öncelikle toplumun geneline yayılan ekonomik büyüme ve bir orta sınıfın oluşması gerektiği kabul edilecektir. Sürdürülebilir kalkınma olgusu da temel olarak vatandaşların eğitim, sağlık, güvenlik, ulaşım gibi kamu hizmetlerine ve iş, gelir ve teknoloji kullanımı olanaklarına ulaşabilmesi olarak düşünülecektir. Kalkınma ortamının tesis edilebilmesi için ise toplumsal kalkınmayı önceliklendiren ve vatandaş-devlet sosyal mutabakatına ulaşabilmiş yönetim yapılarının olması gerektiği kabul edilecektir. Toplumsal ekonomik kalkınma, orta sınıf oluşumu, kamu hizmetlerinin yeterliliği ve vatandaş-devlet sosyal mutabakatının tesisi ise bu çalışmada Afrika modernleşmesi olarak nitelenecek ve sürdürülebilir kalkınmanın varlığı için ön koşul olarak kabul edilecektir. Bu bakımdan tez çalışması yukarıdaki anlamıyla modernleşme teorisine oturmaktadır.

Çalışma kapsamında öncelikle Afrika ülkelerinin sosyal, ekonomik ve politik açılardan az gelişmişliklerine sebep olan temel etmenler ortaya koyulacaktır. Burada literatürde yer alan ve bu çalışmanın sürdürülebilir kalkınma için toplumsal ekonomik kalkınmayı önceliklendiren bakış açısıyla uyumlu çalışmalara yer verilecektir. FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin Afrika modernleşmesine etkisi ise Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (BMSKH) ve yukarıda belirtilen literatür taraması sonucu ortaya koyulan temel etmenler nezdinde irdelenerek ortaya koyulmaya çalışılacaktır. BMSKH nezdinde irdeleme birey odaklı bakış açısı ve vatandaşların eğitim, sağlık, su, enerji, ulaşım, güvenlik gibi kamu hizmetlerine ve iş ve teknoloji gibi olanaklara ulaşımını kapsamaması bakımından tercih edilmiştir. Zira söz konusu kapsam ve bakış açısı bu çalışmanın Afrika modernleşmesi teziyle uyumludur. Böylelikle FOCAC'ın Afrika ülke vatandaşlarının söz konusu olanaklara ulaşımına katkı sunup

²⁶ Moyo, *Dead Aid...*, ss. 52-56; Wei-Wei Zhang, "The allure of the Chinese model", *The New York Times*, 1 Kasım 2006, Erişim: 6 Mayıs 2021, <https://www.nytimes.com/2006/11/01/opinion/01iht-edafrica.3357752.html>; Collier, a.g.e., ss. 44-49.

sunmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Literatür taraması sonucu tanımlanan Afrika'nın sürdürülebilir kalkınması önündeki temel etmenler nezdinde inceleme ise FOCAC'ın Afrika kalkınması önündeki temel sorunlara uzun vadede yapacağı etkiyi ortaya koyabilmek bakımından incelenecektir. BMSKH nezdinde yapılan irdeleme temel etmenler nezdinde yapılacak irdelemeye bilgi altyapısı oluşturacak ve tamamlayıcı olacaktır. Çalışmanın yöntemi literatür taraması yöntemidir.

Çalışmanın 1. bölümünde Afrika'da Avrupa kolonyalizminin sona ererek ülke bağımsızlıklarının kazanıldığı dönemden günümüze Afrika'nın sosyal, ekonomik ve politik gelişmesi incelenecek ve Afrika ülkelerinin çoğunluğunun uluslararası toplumca neden "az gelişmiş" olarak nitelendiği ortaya koyulacaktır. 2. bölümde Afrika'nın az gelişmişliğini ekonomik, sosyal ve politik gelişmeler bakımından irdelleyip ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir kalkınma açısından önceliklendiren çalışmalara yer verilecektir. Bu çalışmalar ışığında geçmişten günümüze kıtanın sürdürülebilir kalkınmasına sekte vurmuş olan temel etmenler belirlenecektir. 3. bölümde bu temel etmenler sebep-sonuç ilişkisi kapsamında detaylandırılarak aşılması için Afrika modernleşmesi bakış açısı doğrultusunda çözüm önerileri getirilecektir. 4. bölümde Çin-Afrika ilişkilerinin tarihsel gelişimi ve FOCAC'ın işleyiş yapısı irdelenecektir. Bu bölümde Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri de verilecek ve FOCAC kapsamındaki iş birliğinin Afrika ülke vatandaşlarının temel kamu hizmetlerine ve iş, teknoloji gibi olanaklara ulaşımını nasıl etkilediği tartışılacaktır. Çalışmanın 5. bölümünde ise FOCAC kapsamındaki iş birliğinin Afrika'nın sürdürülebilir kalkınmasını sekteye uğratan temel etmenleri nasıl etkileyebileceği ve Afrika modernleşmesine etkileri tartışılacaktır. Dolayısıyla uzun vadede sürdürülebilir Afrika kalkınmasına nasıl bir etki ortaya koyabileceği anlaşılmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise bulgular paylaşılacaktır.

Kuzey Afrika ülkeleri Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır kültürel ve politik tarihleri Orta Doğu coğrafyası ile ilintili kabul edilerek literatürde daha çok Orta Doğu ülkeleri olarak belirtilebilmekte ve Afrika denildiğinde daha çok Sahraaltı Afrika

lkeleri kastedilebilmektedir²⁷. Fakat Çin FOCAC kapsamında böyle bir ayrım yapmamakta ve bütün kıta ülkeleri ile iř birlikleri yürütmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da böyle bir ayrım yapılmayacak ve “Afrika” dendiğinde kıtanın tamamı kastedilecektir. Diğer taraftan, bu çalışmanın 1., 2. ve 3. bölümlerinde Afrika’ya ilişkin verilen bilgiler daha çok Sahraaltı Afrika ile ilintilidir.

²⁷ Todd J. Moss, Danielle Resnick, *African Development: Making Sense of The Issues and Actors*, Lynne Rienner, Boulder, 2018, s. 6.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFRİKA ÜLKELERİ ve AZ GELİŞMİŞLİK

1.1 Afrika Ülkeleri ve Az Gelişmişlik Olgusu

1. Dünya Savaşı'nın bittiği yıl olan 1918'de yazılan bir makale Afrika olmadan Avrupa'nın zenginleşemeyeceğini, zira Afrika'nın hem ticaret kolaylığı açısından Avrupa'ya yakın hem de gıda, gübre, tarımsal üretim olanakları, endüstri için hammadde, mineraller ve de petrol bakımından zengin olduğunu belirtmektedir²⁸. Makale aynı zamanda Afrika'nın da ikelliğinden kurtulabilmesi için Avrupa'ya ihtiyacı olduğundan söz eder. Makalenin yazıldığı yıl Atlantik Köle Ticareti bitmiş olmakla beraber Afrika'da Avrupa kolonyalizminin hüküm sürdüğü bir döneme denk gelmektedir²⁹.

Afrika ülkelerinin kolonyal Avrupalı devletlerden bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları 1950'lerin ikinci yarısı ve 60'lı yıllar ise, bu politik kazanımın kıtanın ekonomik bir güç olarak da yükselmesini sağlayacağını düşünüldüğü bir dönemdir³⁰. Fakat 1970'lerde kendini göstermeye başlayan dış borç³¹, 70 ve 80'lerde yaşanan iç savaşlar, askeri darbeler, otoriterleşen rejimler, uygulanan kötü politikalar ve de devlet kurumlarının kapasite yetersizliği bu dönemin Afrika'da gerek ekonomik gerekse sosyal kalkınma açısından kayıp bir dönem olmasına neden olmuştur³². Soğuk Savaş'ın bitişi ile ABD İkiz Kuleler saldırıları arasında kalan ve küresel ticaretin altın yılları olarak anılan 1990'larda bile çoğunluğunu Afrika ülkelerinin oluşturduğu düşük gelirli ülkelerde kişi başı milli gelir seviyesi düşmüş, bu ülkeler 2000'li yıllara gelindiğinde

²⁸ Harry H. Johnston, "The Importance of Africa", *Journal of the Royal African Society*, Cilt: 17, Sayı: 67, Nisan 1918, ss. 177 – 198.

²⁹ Evan Lieberman, "Democracy and Development: Perspectives from Africa", Uzaktan eğitim ders notları, MITx, Nisan 2019, <https://www.edx.org/course/democracy-and-development-perspectives-from-afri-2>

³⁰ Todd J. Moss, Danielle Resnick, *African Development: Making Sense of The Issues and Actors*, Lynne Rienner, Boulder, 2018, s. 2.

³¹ Nicolas van de Walle, *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999*, Cambridge University Press, New York, 2001, s. 7.

³² Evan Lieberman, a.g.e.

1970'lerdekinden bile fakirleşerek dünyanın geri kalanından ciddi şekilde negatif ayrılmışlardır³³. 2000'lerin başından geriye dönüp iç savaşların, AIDS ve sıtma gibi salgın hastalıkların, yolsuzluğun, yoksulluğun ve de otokratik eğilimlerin yaygınlığına bakarak kıta “umutsuz” olarak tanımlanmıştır³⁴.

Afrika ülkelerinin bağımsızlıktan günümüze gelişmişlik durumları ile ilgili diğer önemli bir gösterge de Birleşmiş Milletler Az Gelişmiş Ülkeler sınıflandırmasıdır. Birleşmiş Milletler 1971 yılında yürürlüğe soktuğu Az Gelişmiş Ülkeler sınıflandırmasına dahil ettiği ülkeleri kişi başı milli gelirin düşük olmasının yanı sıra (Dünya Bankası³⁵ sınıflandırmasına göre) ekonomik ve sosyal sürdürülebilir kalkınma önünde ciddi engelleri olan ülkeler olarak tanımlamaktadır³⁶. 1971 yılında ilk oluşturulan listede bulunan 24 ülkenin 16'sı Afrika'dandır. 2000 yılına kadarki süreçte de listeye katılan 26 ülkenin 19'u Sahraraltı Afrika ve yakın çevresindeki ada ülkelerinden oluşmuştur. Afrika ülkelerinin çoğunluğunu oluşturduğu az gelişmiş ülkeler; dünya gayrisafi milli hasılası ve dünya ticareti içindeki paylarının düşük olması, kişi başı milli gelirlerinin azlığı, eğitim (ikincil eğitime kayıt ve okur-yazarlık oranları) ve sağlık (yetersiz beslenme, 5 yaş altı çocuk ölümleri, doğumda ölen anne oranları) kazanımlarının yetersizliği, tarımsal üretimin milli hasıladaki payının yüksekliği, mal-hizmet ihracatının milli hasıladaki payının düşüklüğü, tarımsal üretim ve mal-hizmet ihracatlarının istikrarsızlığı ve de nüfus azlığı gibi sosyal ve ekonomik göstergelerle karakterize edilmektedir³⁷.

2000'li yıllarla birlikte ise Sahraaltı Afrika ülkelerinin yaklaşık yarıya yakınında ekonomik, sosyal ve politik alanlarda iyileşme eğilimleri görülmüştür. Bu ülkelerin bir kısmı 1996-2008 yılları arasında gayrisafi milli hasıllarında yıllık ortalama %5'den fazla ve kişi başı milli gelirlerinde yıllık ortalama %3,2 seviyelerinde büyüme

³³ Paul Collier, *The Bottom Billion: Why The Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, New York, 2007, ss. 7-10.

³⁴ “Hopeless Africa”, *The Economist*, 11 Mayıs 2000, Erişim 10 Ağustos 2020, <https://www.economist.com/leaders/2000/05/11/hopeless-africa>

³⁵ Dünya Bankası resmi web sitesi; <https://www.worldbank.org/en/home>

³⁶ United Nations Committee for Development Policy, *Handbook on the Least Developed Country Category: Inclusion, Graduation, and Special Support Measures*, United Nations publication, 2018

³⁷ A.g.e.

kaydetmişlerdir. Yoksul nüfusun (günlük 1,25 ABD doları altında kazanan nüfus) toplam nüfusa oranı azalmış, yatırım ve ticaret hacmi iki katından fazla artmış, okuryazarlık ve kız çocukları da dahil eğitim alan nüfus oranları yükselmiş, 5 yaş altı çocuk ölümlerinde azalma görülmüş, nüfus artış hızı %2'nin altına gerilemiş, bireysel hakların korunması, devlet yönetiminde otokratik eğilimlerin azalması, basın özgürlüğü, yolsuzluğun azaltılması ve devletin hesap verebilirliği alanlarında iyileşmeler görülmüştür³⁸. Öyle ki Afrika'yı 2000 yılı başında "umutsuz" olarak niteleyen The Economist, 11 yıl aradan sonra bu sefer kıtayı "aydınlık" olarak nitelemiştir³⁹. The Economist'e göre kıtada hem serbest piyasa ekonomisi uygulamaları mesafe katetmiş, hem de eskiye kıyasla daha barışçıl ve istikrarlı bir politik ortam yerleşmiştir. Kıta ülkelerinin fiziksel altyapılarında görülen iyileşme, genç nüfusun bolluğu, artan ekonomik büyüme rakamları, gerek kıta içi gerekse dünya ile büyüyen ticaret hacmi, bölgesel işbirliklerinin varlığı, girişimciliğin ve yerel firma başarılarının artması, iş gücünün daha verimli hale gelmesi ve de artan orta sınıfın vadettiği pazar olanakları ile paralel yabancı sermayenin yatırım iştahının artması gibi etmenler ise, The Economist'in olumlu yorumuna temel oluşturmuştur. Ancak The Economist, olumlu gelişmelere karşın temkinli olmakta fayda olduğunu, Afrika ülkelerinde daha önce de olumlu gelişmeler yaşanmasına karşın sürecin daha sonra tersine döndüğünü belirtmektedir⁴⁰.

Öte yandan gelir dağılımı adaletsizliği, genç işsizliği, gıda arzı yetersizliği, ekonominin petrol, altın, elmas gibi doğal kaynak ihracına halen yüksek bağımlılığı, çoğu yabancı yatırımcının güvenlik ve altyapı sorunları nedeniyle kıtayı riskli olarak değerlendirmesi, politik istikrarın ve iç sürtüşmelerin sonlandırılmasının tam olarak sağlanamaması, Boko Haram ve El-Şebab gibi terör unsurlarının varlığı ve de gelişmiş

³⁸ Steven Radelet, "Success Stories from Emerging Africa", *Journal of Democracy*, Cilt: 21, Sayı: 4, Ekim 2010, ss. 87 – 101.

³⁹ "Africa's hopeful economies: The sun shines bright", *The Economist*, 3 Aralık 2011, Erişim: 10 Ağustos 2020, <https://www.economist.com/briefing/2011/12/03/the-sun-shines-bright>

⁴⁰ A.g.e.

ülke ekonomilerine yüksek bağımlılık Afrika'nın 2000'li yıllarda halen tam anlamıyla aşılammış sorunları arasında gösterilmektedir⁴¹.

2015 yılı verileriyle ise dünyada yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun (günlük 1,90 ABD doları altında kazanan nüfus) %55'ten fazlası Sahraaltı Afrika'da yaşamaktadır⁴². Dünya Bankası 1990'lara kadar Sahraaltı Afrika'nın yoksulluk sınırı altında yaşayan dünya nüfusunun beşte birinden azına ev sahipliği yaptığını, o dönemde dünyada yoksul kabul edilen nüfusun yarısından fazlasının Doğu Asya ve Pasifik coğrafyalarında yaşadığını belirtmektedir. Ancak Dünya Bankası, bugün bu coğrafyalar dünya yoksul nüfusunun sadece %6'sına ev sahipliği yaparken Sahraaltı Afrika'nın payının arttığına da işaret etmektedir. 2018 yılı itibariyle Birleşmiş Milletler'in Az Gelişmiş Ülke sınıflamasına giren 47 ülkenin 32'si Sahraaltı Afrika'da bulunmaktadır⁴³.

Dolayısıyla günümüzde Afrika yoksul nüfusun yüksekliği, ekonomik ve politik istikrarsızlıklar ve eğitim, sağlık, altyapı, güvenlik gibi temel kamu hizmetlerinin yetersizliğiyle 21. yüzyıl başlarında gelen olumlu gelişmelere karşın az gelişmişlik olgusunun halen merkezinde yer almaktadır⁴⁴. Bu bakımdan Afrika ülkelerinin bu çalışmada toplumsal ekonomik kalkınma, orta sınıf oluşumu, kamu hizmetlerinin yeterliliği ve vatandaş-devlet sosyal mutabakatının tesisi olarak nitelenen Afrika modernleşmesini henüz gerçekleştiremedikleri görülmektedir.

Takip eden bölümde Afrika ülkelerinin az gelişmişliklerini açıklamaya çalışan görüşlere yer verilerek Afrika modernleşmesi ve dolayısıyla kıtanın sürdürülebilir kalkınması önündeki temel engeller ortaya koyulacaktır.

⁴¹ "African economies capture world attention", *United Nations - Africa Renewal*, Ağustos 2012, Erişim: 12 Temmuz 2020, <https://www.un.org/africarenewal/magazine/august-2012/african-economies-capture-world-attention>

⁴² "Where do the world's poorest people live today?" *The World Bank*, 9 Ağustos 2018, Erişim: 16 Temmuz 2020, <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/where-do-the-worlds-poorest-people-live-today.html>

⁴³ "LDCs at a Glance", *United Nations – Department of Economic and Social Affairs*, Mart 2018, Erişim: 13 Eylül 2020, <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category/ldcs-at-a-glance.html>

⁴⁴ Collier, a.g.e., s. 7.

İKİNCİ BÖLÜM

AFRİKA’NIN EKONOMİK, POLİTİK ve SOSYAL AZ GELİŞMİŞLİĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Afrika’nın bugünkü politik, ekonomik ve sosyal az gelişmişlik durumuna coğrafya ve iklim koşulları⁴⁵ ya da köle ticareti ve kolonyalizmin etkisi gibi tarihi olaylar penceresinden açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır⁴⁶. Coğrafya ve iklim teorisine göre coğrafya ve iklim koşulları Afrika toplumlarının avcı-toplayıcıdan yerleşige geçişini, dolayısıyla nüfus artışını ve nüfusun farklı alanlarda da uzmanlaşmasını sağlayacak üretim fazlası elde etmelerini engellemiştir. Seyrek nüfus ise araziye hakim olmayı kolay kılmış, böylelikle arazi ve sunduğu kaynaklara hakimiyet için Avrupa’da görüldüğü gibi büyük boyutlu savaşları ve bu savaşların getirdiği ulus-devlet yapılanmasını Afrika’da sağlamamıştır. Böylelikle Afrika’da özellikle Avrupa’da görülenler gibi kuvvetli devlet yapıları oluşmamış, geniş bir alana hakim devlet otoritesinden söz etmek mümkün olmamış ve devlet merkezi ile çevresini birbirine bağlayan ekonomik ve politik gelişim yaşanmamıştır⁴⁷. Köle ticareti ve kolonyalizmin etkilerinden bahseden açıklamalar ise, yabancı ulusların gerek Afrika’nın iş gücü ve doğal kaynaklarından faydalanma yöntemlerinin gerekse 1884-85 Berlin Konferansı ile kıtanın yapay sınırlar ile bölünmesinin kıtada iç meşruiyetleri olan devletler kurulmasını, kamu ve özel sektörde görev alarak etkin politikalar planlayıp uygulamaya koyabilecek eğitilmiş nüfusun yetişmesini ve toplum içerisinde ulusal kimlik oluşturulmasını engellediğini, bunun da bugünün ekonomik, politik ve sosyal yönden zayıf ülkelerine zemin hazırladığını ifade etmektedir⁴⁸.

⁴⁵ Jared M. Diamond, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, W.W. Norton & Company, 1999.

⁴⁶ Evan Lieberman, “Democracy and Development: Perspectives from Africa”, Uzaktan eğitim ders notları, MITx, Nisan 2019, <https://www.edx.org/course/democracy-and-development-perspectives-from-afri-2>

⁴⁷ Jeffrey I. Herbst, *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control*, Princeton University Press, Princeton, 2000.

⁴⁸ Evan Lieberman, a.g.e.

Kıta'nın daha yakın dönem sorunlarını irdeleyen görüşler de bulunmaktadır. Bu dönem, 1950'lerin sonlarından başlayarak Sahraraklı Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını elde ettikleri 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır. Aşağıda, bu çalışmanın sürdürülebilir kalkınma için öncelikle toplumsal ekonomik kalkınma gerektiği bakış açısıyla uyumlu olan ve söz konusu yakın dönemi irdeleyen görüşlere yer verilecektir. Bu görüşler aracılığıyla Afrika modernleşmesi önündeki temel engeller tespit edilecektir.

2.1. Kalkınma Tuzakları

Az gelişmişlik sorununun merkezinde Afrika olduğunu belirten Paul Collier, az gelişmiş ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal gelişmeleri önünde dört temel engel olduğunu belirtmektedir. Collier'e göre bu engeller "iç çatışma" (darbeler ve iç savaşlar); petrol, altın, bakır, elmas gibi "değerli doğal kaynak ihracatına yüksek bağımlılık"; "karasal olma durumu" (denize kıyısı olmama) ve de etkin politikalar üretip uygulamaya koyamayan "verimsiz devlet yapıları"dır. Collier eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine ulaşım ile yoksulluğun azaltılması gibi kalkınma hedeflerinin yakalanabilmesi için ise ekonomik büyümenin önemli olduğunu belirtmekte ve az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın önünde engel olarak tanımladığı dört olguya genel olarak ekonomi boyutu olan çözümler önermektedir. Bulgularını ise, az gelişmiş ülkelerdeki sosyal, ekonomik ve politik gelişmeleri yıllar süresince incelediği kantitatif araştırmalara dayandırmaktadır⁴⁹.

Collier'in sürdürülebilir kalkınmayı vatandaşların eğitim, sağlık, ulaşım, enerji gibi temel kamu hizmetlerine ulaşabilmeleri ve tatmin edici bir gelir sağlayabilecek ekonomik kaynaklara erişebilmeleri olarak algılayan teorisi⁵⁰ bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile uyushmaktadır. Dolayısıyla Collier'in kalkınma önündeki engeller olarak açıkladığı görüşlerine aşağıda yer verilmektedir. Bu görüşlerin arasında yer alan

⁴⁹ Paul Collier, *The Bottom Billion: Why The Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, New York, 2007, ss. 3-13.

⁵⁰ A.g.e., ss. x-xii, ss. 8-12, ss. 44-46.

“karasal olma durumu”nun ise doğrudan modernleşme ile alakalı olmadığı düşünülmüş ve burada yer verilmemiştir.

Collier az gelişmiş ülkeler nüfusunun %73’ünün daha önce bir iç savaş tecrübe etmiş ülkelerde yaşadığını belirtmektedir. İç savaşlar ise ülkelerin ekonomilerini yıllık %2,3 oranında küçültmektedir. İç savaşın sadece yaşandığı ülkeye değil ülkenin bulunduğu coğrafi bölgenin ekonomisine de istikrarsızlaştırma etkisi bulunmaktadır. Collier tipik bir iç savaşın yaşandığı ülkeye ve çevre ülkelere maddi zararını 64 milyar ABD doları olarak tespit etmiştir. Collier’e göre iç savaşın temel sebepleri kişi başı düşük gelir, durgun ya da küçülen ekonomiler ve ekonominin değerli doğal kaynak ihraç gelirlerine yüksek bağımlılığı sonucu bu kaynaklara hakim olma isteğidir. Gençlik, eğitimsizlik, ekonomik olanaklardan yoksunluk ve de geleceğe dair umutsuzluk ise ülke insanlarını iç savaşın birer parçası olmaya iten etmenlerdir. Zayıf ekonomi devlet otoritesini de zayıflatarak iç çatışma ortamını kolaylaştırmaktadır. Bu durumda Collier, kötü ekonomik ortam ve doğal kaynak geliri yüksekliğinin zayıf insani gelişmeyle bir araya geldiğinde ülkeleri iç savaş ortamına sürükleyebildiğini, iç savaş ortamının ise ekonomiyi olumsuz etkileyip iç savaş şartlarını devamlı kılabildiğini öne sürmektedir. Ek olarak, iç savaşların gelir düzeyleri daha düşük ülkelerde daha uzun sürme eğiliminde olduğunu da ifade etmekte ve iç savaş korkusunun devletin askeri harcamaları da son derece arttırmasına sebep olduğunu belirtmektedir. Collier, yaşanan iç savaşların çoğunun daha önceki iç savaşların yeniden alevlenmesi olduğu örneğini de vermektedir. Askeri darbelerin de benzer şekilde kötü ekonomik ortamın bir sonucu olduğunu belirten Collier, daha önce darbe yaşanan bir ülkede yeniden darbe yaşanma riskinin arttığını ifade etmektedir. Collier, darbe ve iç savaşların hem yaşandığı ülkeye hem de çevre ülkelere ekonomik ve de politik istikrarsızlaştırma etkisi olduğunu belirtmekte, temel çözümü ise ekonominin çeşitlenmesine dayalı büyüme olarak önermektedir. Collier başka araştırmacıların bulgularına da dayanarak, genel kanının aksine etnik gruplar üzerinde politik baskı ve ekonomik ayrımcılığın ya da etnik gruplar arası husumetler gibi olguların ise iç çatışma üzerine doğrudan bir etkisi olmadığını ve bir ülkede demokratik haklar sunulmasının da iç çatışma riskini azaltmadığını

belirtmektedir. Ancak Collier, bir ülkede bir etnik grubun diğerlerine kıyasla nüfus olarak baskın olduğu durumlarda iç çatışma riskinin arttığına işaret etmektedir⁵¹.

Collier ekonominin değerli doğal kaynak ihracatına yüksek bağımlılığını ise yoksulluk ortamı ile birlikte incelemektedir ve az gelişmiş ülkeler nüfusunun %29'unun değerli doğal kaynak sahibi ülkelerde yaşadığını belirtmektedir. Değerli doğal kaynakların az gelişmiş ülkelerde gelirleri üzerinde kontrol kurma isteği nedeniyle iç çatışmaya sebep olabilmelerinin yanı sıra, barış ortamında bile ekonomik büyümedense küçülmeye sebep olabileceğini öne sürmektedir. Zira yüksek miktarda doğal kaynak geliri ekonominin mal-hizmet üretimi ve ihracatı gibi sürdürülebilir alanlara çeşitlendirilmesine önem verilmemesine sebep olabileceği gibi, doğal kaynağın dünya piyasalarındaki fiyatına göre gelir şokları yaşanmasına da sebep olabilmektedir. Değerli doğal kaynak gelirinin Collier'in değindiği bir diğer olumsuz etkisi de, yerel para biriminin ABD doları gibi uluslararası ticaret para birimleri karşısında değerinin yükselmesine yol açarak ülkenin örneğin tarımsal ürünler gibi mevcut ihraç ürünlerinin fiyatının yükselmesine ve dış pazarlardaki rekabetçiliklerini kaybetmelerine sebep olabilmeleridir. İhraç ürünlerinin rekabetçilik özelliklerini kaybetmeleri ise ekonominin özellikle emek yoğun üretim ve ihracat içeren alanlara çeşitlendirilmesinin cazibesini azaltabilmektedir. Oysa ki bu tip üretim ve ihracat Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ekonomik büyümelerinin ve vatandaşlarına iş imkanları sunmalarının temel etmenlerinden biri olmuştur. Collier, doğal kaynağın dünya piyasalarında fiyatının yüksek olduğu dönemlerde buna paralel yüksek olan devlet gelirinin az gelişmiş ülke hükümetlerinin agresif kredi kullanmalarına, ancak kötü ekonomi politikaları ve yolsuzluk sonucu bu paranın verimsiz harcanarak hem yetersiz yatırım yapıldığına hem de geri dönüş oranı düşük yatırım projelerinde kullanıldığına işaret etmektedir. Dolayısıyla burada, az gelişmiş ülkelerin yönetim yapılarındaki soruna dikkat çekmektedir. Collier'e göre az gelişmiş ülkelerde hakim olan patronaj politikaları ve yolsuzluk eğilimi, etnik farklılıklar ve hükümet üzerinde denetleme mekanizmalarının da zayıf olması sonucu devlet gelirlerinin eğitim, sağlık ve altyapı hizmetleri gibi genel

⁵¹ A.g.e., ss. 17-37.

kamu faydası gözeten yatırımlardan ziyade belli bir grubun çıkarına olacak şekilde harcanması ve sürdürülebilir ekonomik başarının yakalanamaması ile sonuçlanmaktadır. Collier, bağımsızlıklarından beri Sahraaltı Afrika hükümetlerine ağırlıklı olarak Batı dünyasınca sağlanan hibe ve düşük faizli kredi şeklindeki finansal yardımın değerli doğal kaynak gelirine benzer bir etki yaptığını da eklemektedir⁵².

Collier kalkınma engeli olarak gördüğü son olguyu ise etkin politikalar üretip uygulamaya koyamayan verimsiz devlet yapıları olarak tanımlamaktadır⁵³. İyi yönetim ve politikaların bir ülkenin en çok %10 seviyesinde ekonomik olarak büyümesini sağlayabilecekken, kötü yönetim ve politikaların ise ölçüsüz şekilde bir ülkeyi çöküşe götürebileceğini Robert Mugabe liderliğindeki Zimbabwe'nin 1998 yılından itibaren yaşadığı sorunları örnek göstererek belirtmektedir. Collier, Dünya Bankası'nın Ülke Politika ve Kurumları Verimlilik Analizi⁵⁴ ölçütünü kullanarak bir alt sınır belirlemekte ve 4 yıl boyunca bu sınırın altında kalan ülkeleri "başarısız devletler" olarak nitelendirmektedir. Collier, az gelişmiş ülkeler nüfusunun dörtte üçünün mevcut dönemde ya da daha önce başarısız devlet sınıflandırmasına girmiş ülkelerde yaşadığını ifade etmektedir. Collier ülkeleri başarısız devlet sınıfından çıkartan ve en az beş yıl uygulanan reformları incelediğindeyse, reform hareketlerinin ön koşulu olarak bir ülkenin nüfus büyüklüğü, ikincil eğitim almış nüfusun toplam nüfusa oranının büyüklüğü ve de ülkenin bir iç çatışmadan yeni çıkmış olmasını göstermektedir. Demokrasi ve politik hakların varlığının ise sürdürülebilir reform hareketlerinin oluşması üzerinde çok bir etkisi olmadığını ifade etmektedir. Diğer taraftan, bir ülkenin en az beş yıl sürecek bir reform uygulayabilme şansını ise sadece %1,6 olarak

⁵² A.g.e., ss. 38-52.

⁵³ A.g.e., ss. 64-75.

⁵⁴ Dünya Bankası Ülke Politika ve Kurumları Verimlilik Analizi (Country Policy and Institutional Assessment); Dünya Bankası bu ölçütü, ülkeleri **Ekonomi Yönetimi** (makroekonomi, mali bütçe, borç), **Yapısal Politikalar** (ticaret, finans sektörü, iş yapma ortamı), **Sosyal Politikalar** (cinsiyet eşitliği, kamu hizmetlerinin eşit sunumu, insan kaynağı yetiştirme, sosyal güvenlik, çevre koruma politikaları) ve de **Kamu Yönetimi** (mülkiyet ve diğer kanuni haklar, bütçe ve finans yönetimi verimliliği, vergi gelirleri yönetimi, kamu yönetimi kalitesi, kamu hizmetlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve yolsuzluk) alanlarında toplam 16 kriter altında değerlendirmekte kullanmakta; buna göre ülke politikaları ve kurumsal yapılarının yoksulluk ile mücadele, sürdürülebilir büyüme ve de finansal yardımı verimli kullanma konularında ne kadar işlevsel olduğunu değerlendirmektedir. Değerlendirme sonuçları, Dünya Bankası'nın finansal yardımlarını nasıl sunacağına karar vermesinde önemli bir rol oynamaktadır. <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/6656.pdf>

hesaplamaktadır. Reform başladıktan sonra sürdürülebilir kılınmasını sağlayan faktörlerin ise yine geniş ve eğitimli nüfus ve de nispeten yüksek gelir olduğunu belirtmektedir⁵⁵.

Demokrasinin çok partili seçimler olduğu kadar seçimler arasında siyasi otoritenin gücünü nasıl kullandığının denetlenmesi anlamına da geldiğini belirten Collier; Afrika ülkelerinde demokrasinin daha çok patronaj politikalarını kuvvetlendirmeye yaradığını, özellikle bağımsız basın-yayın organlarının varlığı olmak üzere yönetenler üzerinde kontrol mekanizmaları yerleştirilmediği sürece ise kalkınmaya olumsuz katkı sunabileceğini iddia etmektedir⁵⁶.

Collier, Asya ülkeleri gibi bugünün gelişmekte olan ülkelerinin 1980'lere kadar dünya ticaretine hammadde tedarikçisi olarak katıldıklarını, ancak 1980'lerle birlikte ucuz iş güçlerinin ve doğru kalkınma politikalarının avantajını kullanarak sanayi üretim üsleri haline gelmeye başladıklarını ve zamanla ölçek ekonomilerini de oluşturarak 2000'li yıllarda rekabet edilmesi güç bir noktaya geldiklerini ifade etmektedir. Doğal kaynakların ekonomiye kazandırılmasının daha çok arazi ile, sanayi üretiminin ise insanla alakalı olduğunu belirten Collier, sanayi üretimine dayalı bir ekonominin daha çok insana iş ve gelir olanakları sunarak daha sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla, bugünün az gelişmiş ülkelerinin de sanayi üretimine dayalı bir büyüme rotası yakalaması ve hem iç hem dış sermayeyi çekecek politikalar izlemesi gerektiğini önermektedir. Diğer taraftan, Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinin sanayi üretimi konusunda az gelişmiş ülkelere ciddi bir rekabet engeli oluşturduğunu; bu engelin yine Asya ülkelerinin petrol gibi doğal kaynaklara ihtiyacını Afrika'dan temin etme girişimleri sonucu etkisini daha da arttırdığını ifade etmektedir⁵⁷.

2.2. Finansal Yardım ve Borç Affı

⁵⁵ Collier, a.g.e., s. 71.

⁵⁶ A.g.e., ss. 44-49.

⁵⁷ A.g.e., ss. 79-96.

Dambisa Moyo, 1950'lerin sonlarındaki bağımsızlık döneminden günümüze Sahraaltı Afrika'nın sosyal, ekonomik ve politik sorunlarını Batı ülkeleri ve Batı temelli uluslararası finans kuruluşlarınca Afrika ülkelerine sunulan finansal yardım çerçevesinde incelemektedir⁵⁸. Moyo'nun vatandaşların hayat kalitelerinin iyileştirilmesi için ekonomik büyümeyi önceliklendirdiği anlayışı bu çalışmanın Afrika modernleşmesi anlayışıyla uyduğundan bu çalışma kapsamında düşüncelerine aşağıda yer verilmiştir.

Moyo'ya göre dil ve etnik köken farklılıklarının çokluğu ve bu farklılıkların aynı ülkede yaşamaya çalışması; meşru, şeffaf ve verimli işleyen kurumlara sahip devlet yapısının yokluğu; yolsuzluk ve bireysel çıkar eğiliminin devletin her kademesinde görülmesi; ekonomik çıkarları olan orta sınıfın yeterince oluşmamış olması; iç çatışmaların çokluğu; verimsiz ekonomi yönetimi, dış borcun büyüklüğü, iç ve dış sermaye kaynaklı yatırımın azlığı, doğal kaynak ihracı bağımlılığının yüksekliği, ancak buna karşın sanayi ürünleri üretimi ve ihracatının düşüklüğü az gelişmişliğin temel sebepleridir. Bütün bu sebeplerin kalkınmayı engelleyecek şekilde ortaya çıkışında en önemli etmenlerden biri olarak da gelişmiş Batı ülkelerince bağımsızlıklarından beridir Sahraaltı Afrika ülke hükümetlerine sunulan ciddi boyuttaki finansal yardıma işaret etmektedir⁵⁹. Moyo devlet kurumlarındaki yolsuzluğun, şeffaflıktan yoksunluğun, özel girişim mülki haklarının ve kanuni hakların güvence altında olmamasının, politik istikrarsızlığın ve de iç çatışma risklerinin yerli ve yabancı yatırımcıyı kaçırdığını; yatırım yoksunluğunun ekonomik büyümeyi ve topluma iş olanakları yaratılmasını engellediğini; bunun da kişi başı gelirin artmasını engelleyerek yoksulluğun devam etmesine sebep olduğunu belirtmektedir⁶⁰. Moyo ek olarak, kamu yönetimindeki bireysel çıkar arayışının kamu kaynaklarının fiziksel ve sosyal kamu altyapı hizmetlerinin sunulmasında kullanılmasına da engel olduğunu ifade etmektedir⁶¹.

⁵⁸ Dambisa Moyo, *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009

⁵⁹ A.g.e., ss. 43-77.

⁶⁰ A.g.e., s. 61.

⁶¹ A.g.e., ss. 61-63.

Moyo finansal yardımın en büyük itici güçlerini Avrupalı eski kolonyalist ülkelerin Afrika'da jeopolitik çıkarlarını devam ettirmek istemeleri ve de Soğuk Savaş'ın kamplaşma ortamı olarak öne sürmektedir. Moyo, Soğuk Savaş'ın kamplaşma etkisi nedeniyle Afrika ülke liderlerinin reformist, yolsuzluk eğilimli veya otokrat yapılarına bakılmaksızın kamplardan birinin tarafında durduğu sürece desteklendiklerini belirtmektedir. Tezine destek olarak da, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1990'lı yılların ortalarından itibaren Afrika'ya ve diğer gelişmekte olan ülkelere ev sahipliği yapan Asya ve Güney Amerika ülkelerine verilen finansal yardım miktarının ciddi şekilde azalmasını göstermektedir⁶².

Moyo, yönetim şekli olarak demokrasinin politik, ekonomik ve sosyal kalkınma için en verimli ortamı sağlayacağı şeklindeki görüşlere ise, az gelişmiş ülkelerde reform politikalarının uygulamaya sokulabilmesinin yönetim kademesindeki tek seslilik ve kararlılığa bağlı olduğunu, demokrasinin ise özellikle Afrika ülkeleri gibi etnik ayrılıkların politikaya da yansıdığı toplumlarda uzlaşma ve reformları yürürlüğe sokma konusunda olumsuz etki yapabileceğini öne sürmektedir. Onun yerine öncelikle ekonomik büyüme sağlanmasının demokrasi için daha uygulanabilir bir ortam yaratacağını belirtmektedir. Tezine destek olarak da Çin, Endonezya, Kore, Malezya ve Singapur gibi Asya ülkeleri ile Şili ve Peru gibi Güney Amerika ülkelerini göstermektedir⁶³.

2.3. Ekonomi Politikaları

Todd Moss ve Danielle Resnick'in bağımsızlık sonrası dönemde Afrika ülkelerindeki kalkınma çabalarını politik, sosyal ve ekonomik olaylar üzerinden

⁶² A.g.e., ss. 29-39.

⁶³ A.g.e., ss. 54-56.

inceledikleri çalışmaları, sürdürülebilir kalkınmanın topluma iş olanakları ve gelir imkanı yaratılmasını içeren ekonomik dönüşüm ile mümkün olabileceğini belirtmektedir⁶⁴. Çalışmadaki görüşler Afrika sürdürülebilir kalkınmasını bireylerin yaşam kalitelerinin yükseltilmesi olarak algılayıp toplumsal kalkınmacı bir anlayış benimsemektedir. Çözüm önerisi olarak da yine bireyin ekonomik gücünün arttırılacağı bir ekonomik ortam tesis edilmesini öne sürmesi bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile uyumludur. Dolayısıyla Moss ve Resnick'in görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Moss ve Resnick ekonomik büyümeyi kişi başı gelirin artması, yaşam süresinin uzaması ve daha çok kişinin eğitim alması gibi bireyin yaşam kalitesini iyileştirebilecek ve yoksulluğu azaltabilecek gelişmeler için bir ön koşul olarak kabul etmektedir. Barış ve güvenlik ortamı, düşük enflasyon, ekonomik işletmelerde devletin değil özel girişimlerin yer alması, devletin temel kamu hizmetlerini sunması ve mülkiyet haklarını güvenceye alması, devlet yönetiminde özellikle kamu bütçesi ve ihalelerde şeffaflık olması gibi koşulların ise, geçmiş tecrübeler de bakarak Afrika ülkelerinde ekonomik büyüme ortamının sağlanabilmesi için gerekli olacağını önermektedir⁶⁵.

2.4. Neo-Patrimonyal Devlet

Nicolas van de Walle, 1980 ve 90'larda Afrika'da özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası finans kuruluşlarınca yürütülen makroekonomik istikrar ve ekonomik yapısal uyum programlarının ve bu amaçla sunulan finansal kredilerin (finansal yardım) neden başarı getirmediğini politik ekonomi çerçevesinden incelemektedir⁶⁶. Walle çalışmasında kolonyalizm sonrası kurulan bağımsız Afrika devletlerinin çoğunluğunda görülen kapasite yetersizliği (yetişmiş insan gücü eksikliği), lidere dayalı yönetim anlayışı (patrimonyalizm) ve devlet meşruiyetinin toplumun tamamına yayılmaması olgularının ekonomik başarısızlığı ve 2000'li yıllara girerken

⁶⁴ Todd J. Moss, Danielle Resnick, *African Development: Making Sense of The Issues and Actors*, Lynne Rienner, Boulder, 2018, s. 4.

⁶⁵ A.g.e., ss. 4-16.

⁶⁶ Nicolas van de Walle, *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999*, Cambridge University Press, New York, 2001.

Afrika devletlerinde buna bağılı görülen politik ve sosyal sorunları yarattığını öne sürmektedir⁶⁷. Walle Afrika kalkınmasını bu çalışmanın da tezi olan modernleşme ile ilişkilendirdiğinden⁶⁸ görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Walle'a göre, kolonyal dönemden Afrika'ya bireysel hakların farkındalığı yönünden zayıf ve eğitimsiz bir sivil toplum ve bireyin refahındansa düzenin devamını öncelleyen otoriter eğilimli bir yönetim anlayışı miras kalmış, yine bu dönemin böl-yönet stratejileri ve kültür birlikteliğini dikkate almadan çizilmiş olan yapay sınırları ise bağımsızlığını yeni kazanan çoğu Afrika ülkesini ulusal kimlikten yoksun bir toplumla baş başa bırakmıştır. Bağımsız Afrika devletlerinin ilk yönetimleri ise, zayıf sivil toplum ve etnik/dini alt kimliklerin kuvvetliliği nedeniyle meşruiyetlerini oluşturmayı ve sürdürmeyi devlet kaynaklarına sahip olmaya ve kendilerine politik çıkar sağlayabilecek yapılara rant dağıtmaya bağlamışlardır⁶⁹. Walle dönemin küresel modern devlet anlayışı, kolonyal dönemin mirası ve de rant politikalarının bir birleşimi olarak ortaya çıkan bağımsız Afrika devletlerini neo-patrimonyal olarak tanımlamaktadır. Walle'a göre neo-patrimonyal devletin dört temel özelliği vardır. Bu özellikler iktidarına meşruiyet sağlamak amacıyla "imtiyazcılık" (klientelizm), imtiyazcılık politikasını devam ettirebilmek amacıyla "devlet kaynaklarına hakimiyet", "politik güç sahiplerinin hukuk ya da kurumsal kurallardan üstün olması" ve bu yapının yargı, yasama ve yürütme gibi organlara sahip modern devlet yapısıyla bir arada yürümesi (hibrid devlet) şeklindedir⁷⁰. Walle'a göre neo-patrimonyal yönetim yapıları yatırımdansa tüketimi önceliklendirir, verimsiz ekonomi politikaları üretir ve de politik güç ve buna bağılı ekonomik kazanımlarının kaybolacağı korkusuyla devlet kapasitesine de bilinçli olarak yatırım yapmazlar⁷¹.

Walle Afrika devletlerinde 1960 ve 70'lerde ekonomik kaynakların devlet kontrolünde olması şeklindeki ekonomi yönetimi anlayışının benimsenmesini ise,

⁶⁷ Walle, a.g.e., ss. 113-151.

⁶⁸ A.g.e., ss. 271-273.

⁶⁹ A.g.e., ss. 115-117.

⁷⁰ A.g.e., ss. 118-128.

⁷¹ A.g.e., s. 135.

Afrika’da bağımsızlık mücadelesini yürüten milliyetçi ilk dönem akımın ekonominin halen çoğunlukla İngiliz, Fransız, Hint ve Lübnanlı iş insanlarının elinde olmasına ve Afrikalıların kolonyal dönem yasa ve uygulamalarıyla rekabetten uzak tutulmasına karşı durmaya çalışmasına bağlamaktadır. Bu ekonomi yönetimi anlayışının benimsenmesinde Soğuk Savaş ortamının⁷² ve Afrika devlet elitinin ekonomik kaynakları eline geçirme arzusunun etkisini de (patrimonyal eğilim) eklemektedir. Ekonomide devlet ağırlığının artmasının ise yolsuzluğu yaygınlaştırdığını ve devlet kapasitesinin yetersizliği sonucu ekonomik işletmelerin de verimsiz işletilmesine yol açtığını, bunun da 1970’lerin sonundaki ciddi dış borç ve bütçe açıklarını oluşturduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan, ekonomik işletmelerin kamulaştırılmasının belli bir elitin işine yaradığını, toplumun çoğunluğuna yayılan bir faydadan bahsetmenin mümkün olmadığını da eklemektedir⁷³.

Walle bağımsızlıktan 2000’li yıllara kadar devam eden dış finansal yardımın ise, Afrika devletlerinin neo-patrimonyal yapılarını iyileştirmekten ziyade sürdürmelerine katkı sunduğunu belirtmektedir. Walle, Soğuk Savaş’ın bitmesiyle Batı’nın Afrika’da otokratik rejimleri desteklemek için bir motivasyonunun kalmadığını ve böylelikle kıtaya sunulan finansal yardımın da 1992-93 döneminde pik yaptıktan sonra azalmaya başladığını belirtmektedir. Walle, makroekonomik istikrar ve ekonomik yapısal uyum amaçlayan finansal yardım rejimi başarılı olmuş olsaydı, Afrika ülkeleri dünyaya yaptıkları ihracatı arttırmış, yabancı yatırım çekmiş ve ekonomik büyüme göstermiş olurlardı diye de eklemektedir⁷⁴.

Walle’a göre 1990’larda Afrika’da görülen demokratikleşme süreci ise 30 yıl önceki bağımsızlık döneminden beri Kıta’da gerçekleşen en önemli politik değişimdir. 1990’larda kıtada basın özgürlüğü, muhalefet hareketleri ve de iş ve sivil toplum kuruluşlarının yapılanmasında olumlu gelişmeler görülmüştür ve 2000’lere gelindiğinde Afrika ülkelerinin büyük bir çoğunluğu resmi olarak seçim demokrasileri haline

⁷² A.g.e., s. 143.

⁷³ A.g.e., ss. 113-114.

⁷⁴ A.g.e., s. 230.

gelmişlerdir⁷⁵. Öte taraftan Walle, Afrika'daki politik değişimin otokratikleşme eğilimlerini azaltmadığını öne süren “illiberal” ve de çok partili seçimlerin düzenlenmesi dışında bir değişim olmadığını öne süren “göstermelik” demokratikleşme teorilerine katılarak, demokratikleşmenin Afrika'da ne ekonomik ne de politik reform hareketlerine önemli bir katkısının olmadığını ve de Afrika'nın neo-patrimonyal yönetim yapısını, en azından 1990-2000 arası dönemde, çok fazla değiştirmedığını öne sürmektedir⁷⁶. Walle'a göre demokratikleşmeyle aynı döneme denk gelen 1990'lardaki ekonomik büyüme, daha çok Afrika lehine değişen uluslararası ticaret politikaları ve Fransa baskısıyla gerçekleşen yerel para biriminin devaluasyonu gibi dış etkenler ile alakalıdır⁷⁷. Walle, demokratikleşme sürecinin politik yapıya etkisini incelediği kısımda ise, demokratikleşmenin Afrika'nın zayıf sivil toplum yapısını kuvvetlendirmedığını, politik elit üzerinde baskı ya da denetim uygulayabilecek orta sınıf ekonomik çıkar grupları oluşmasına katkı sunmadığını ve politik elitin gücünü zayıflatmadığını öne sürmektedir⁷⁸. Öte yandan ise Walle, demokratikleşme sürecinin etkilerini incelediği 1990'ların aslında kısa bir dönem olduğunu ve uzun vadede olumlu gelişmelerin yaşanabileceğini de eklemektedir. Walle'a göre, bağımsızlıkların kazanıldığı 1960'larda Afrika daha çok kırsal bir tarım toplumuyken, 2000'lerde eğitilmiş insan gücü ve şehirleşme daha fazladır. Şehirleşmenin artması ise hem ölçek ekonomilerinin oluşması, hem de orta sınıfın oluşup kuvvetlenmesi açısından olumlu bir etmendir. Walle, sivil toplum kuruluşlarının ve bağımsız basın-yayın kurumlarının da sayısının arttığını ve bu gelişmelerin 2000'lerde sosyal, politik ve ekonomik kalkınma için umut verici olduğunu belirtmektedir⁷⁹.

2.5. İyi Yönetişimin Etkisi

⁷⁵ A.g.e., s. 235.

⁷⁶ A.g.e., ss. 238-239.

⁷⁷ A.g.e., s. 256.

⁷⁸ A.g.e., ss. 256-270.

⁷⁹ A.g.e., ss. 271-273.

Steven Radelet çalışmasında⁸⁰ 90'lı yılların ortalarından 2010 yılına kadarki yaklaşık 15 yıllık süreçte 23 Sahraaltı Afrika ülkesindeki sosyal, ekonomik ve politik olumlu gelişmeleri incelemektedir. Radelet “gelişen ülkeler grubu” olarak nitelediği 17 ülkede⁸¹ iç çatışma, ekonomik durgunluk ve otokratik devlet yapısı gibi olumsuzlukların aşılmasıyla sürekli ekonomik büyüme, demokrasinin yerleşmesi, güçlü liderlik ve azalan yoksulluk gibi gelişmeler yakalandığını ifade etmektedir. “Gelişme sınırındaki ülkeler” olarak nitelediği diğer 6 ülkenin⁸² ise benzer gelişmeleri yakalama yolunda olduğunu savunmaktadır⁸³. Radelet her ne kadar ele aldığı ülkelerde demokratikleşmeyi değişimin temel bir itici gücü olarak görse de, toplumsal ekonomik kalkınmaya verdiği önem bu tezin ekonomik kalkınmayı önceliklendiren bakış açısı ve Afrika modernleşmesi tezi ile uyduğundan görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Radelet bahsettiği 17 ülkede yatırım ve ihracatın arttığını, daha çok nüfusun eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşabildiğini, yaşam süresinin uzadığını, yoksul nüfusun azaldığını, demokrasinin, basın özgürlüğünün, bireysel hakların ve devlet kurumlarının yönetim yapılarının ise kuvvetlendiğini öne sürmektedir. Radelet, eskiye nazaran bu olumlu gelişmeleri beş ana etmene bağlamaktadır. Bunlar, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle 1990'larda Afrika'da görülen demokratikleşme hareketleri ve buna bağlı daha hesap verebilir yönetimlerin iş başına gelmeye başlaması; ekonomi politikalarında iyileşme; dış borç krizinin bitmesi ve uluslararası toplumla düzelen ilişkiler; yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanması; ve de yeni nesil kamu ve özel sektör yöneticilerinin yetişmeye başlamasıdır. Radelet, özellikle demokratikleşme eğilimi ve ekonomi politikalarındaki iyileşmenin değişimin itici güçleri olduğunu ifade etmektedir⁸⁴.

Radelet, incelediği 23 ülkede demokratik dönüşümün sadece çok partili seçimlerden ibaret olmadığını, bu ülkelerde temel politik ve sivil hakların, basın

⁸⁰ Steven Radelet, “Success Stories from Emerging Africa”, *Journal of Democracy*, Cilt: 21, Sayı: 4, Ekim 2010, ss. 87 – 101.

⁸¹ Botswana, Burkina Faso, Cape Verde, Etiyopya, Gana, Lesotho, Mali, Mauritius, Mozambik, Namibya, Rwanda, Sao Tome and Principe, Seyşeller, Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya, Uganda, Zambia.

⁸² Benin, Liberya, Kenya, Malawi, Senegal, Sierra Leone.

⁸³ Radelet, a.g.e., s. 87.

⁸⁴ Radelet, a.g.e., ss. 92-98.

özgürlüğünün ve de kurumsal yapılanmanın da mesafe kaydettiğini bu ülkelerin Freedom House⁸⁵ göstergesine göre 1990'da 4.9 olan ortalama puanlarının 2008'de 2.8 olmasına bakarak ifade etmekte; yargı, yasama, yerel hükümetler ve seçim komisyonları gibi kamu yapılarında da eskiye kıyasla kuvvetlenme olduğunu savunmaktadır. Ek olarak, gelişen ülkeler grubundaki 17 ülkede kamu yolsuzluğunun da azaldığını, Dünya Bankası'nın "yolsuzluğun kontrolü" göstergesinde bu 17 ülkenin ortalama puanının 1996'dan 2008'e 104. sıradan 89. sıraya yükseldiğine işaret ederek savunmaktadır. Radelet aynı dönemde diğer Sahraaltı Afrika ülkeleri ortalama puanının 140. sıradan 148'e gerilediğini de belirtmektedir⁸⁶.

Radelet, 1980'lerin sonlarında neredeyse tüm Afrika ülkelerinin ciddi bütçe açıkları, çift haneli enflasyon, büyüyen dış borç, karaborsanın yaygınlığı, temel tüketim ürünlerinin kıtlığı ve yükselen yoksulluk gibi olumsuz ekonomik göstergelerle anıldığını; kötü ekonomi yönetimi ve devletin ekonomiye yüksek oranda karışmasının iç ve dış yatırımcıları korkutup sermaye kaçısına sebep olarak ekonomik durgunluğu ve yoksullaşmayı tetiklediğini ifade etmektedir. 1990'ların başlarından itibaren ise özellikle; devletin ekonomideki kontrolünün azalması, devlet kaynaklarının politik elitler arasında (örneğin; etnik gruplar) dağıtılması eğiliminin zayıflaması, agresif dış borç alımının azalması ve de çatışma ile politik istikrarsızlık ortamlarında iyileşme olmaya başlamasının ekonomik iyileşme olarak da meyvelerini vermeye başladığını ifade etmektedir. Bu dört başlık, genel olarak Afrika'nın zayıf ekonomik performansının baş sebepleri olarak da sunulmaktadır. Radelet, gelişen ülkeler grubu olarak incelediği 17 ülkede 2010'lara doğru gelirken karaborsanın artık kalmadığını, bütçe ve dış ticaret açıklarının daha kontrol edilebilir seviyelere indiğini, iş yapma ortamının iyileştiğini, ticaret ve yatırım önündeki engellerin azaldığını ve devletin ekonomiye müdahalesinin nispeten daha dengeli olduğunu belirtmektedir⁸⁷.

Radelet, 2000'lerle birlikte Afrika ülkeleri ile Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası finans kuruluşları arasındaki ilişkinin de nispeten

⁸⁵ Freedom House; <https://freedomhouse.org/>

⁸⁶ Radelet, a.g.e., s. 93.

⁸⁷ Radelet, a.g.e., ss. 94-95.

normalleştğini, kıtada cep telefonu ve internet teknolojilerinin kullanılmaya başlandığını, sivil toplumun eskiye kıyasla daha güçlü olduğunu ve gerek özel gerekse kamu sektörlerinde kendine yer bulmaya başlayan yeni neslin hem daha eğitilmiş hem de değişime daha açık olduğunu, bütün bunların da Afrika'nın sosyal, ekonomik ve politik kalkınması için umut vaat ettiğini belirtmektedir. Diğer taraftan, edinilen kazanımlar halen kırılgan olmasına karşın, artık kıtada bağımsızlık dönemi ve Soğuk Savaş gibi etmenlerin politik ve ekonomik etkileri olmadığını, bunun yerine takip edilen ekonomi politikalarının başarı sağlamış gelişmekte olan ülkelere daha benzer olduğunu ifade etmektedir⁸⁸. Radelet, söz ettiği olumlu gelişmelere giden yolda çoğunlukla öncelikle ekonomik reformların rol oynadığını, bunu politik özgürlüklerin takip ettiğini, bu iki gelişmenin ise ekonomik büyüme ve yönetim yapılarında iyileşme getirdiğini belirtmektedir. Yönetim yapılarındaki iyileşmeyi demokratikleşmenin tetiklemiş olabileceğini, yönetim yapılarındaki iyileşmenin ise kuşkusuz demokrasinin yerleşmesine katkı sunduğunu ifade etmektedir. Bu iki etmenin ise verimli ekonomi politikalarını ve ekonomik büyümeyi, büyümenin ise ülke vatandaşlarına daha iyi yaşam şartları sunduğunu, bunun ise demokratikleşme ve iyi yönetim taleplerini kuvvetlendirdiğini öne sürmektedir⁸⁹.

Öte yandan Radelet, incelediği ülkelerin halen ekonomik durgunluk ya da küçülme yaşamaya müsait olduklarını belirtmektedir. Bu ülkeler dünya ekonomisine daha fazla entegre oldukça dünyada yaşanabilecek şoklara daha açık olacaklardır. Demokrasi bu ülkelerde yerleşmeye başlamış olmasına karşın halen iç çatışma sonucu kazanımların kaybedilmesi riski söz konusudur. Küresel ısınma ve iklim değişikliği ise ekonomik fırsatları ortadan kaldırıp politik istikrarsızlığın dönüşüne sebep olabilecektir. Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinin imalat ve ihracat endüstrisinde Afrika girişimcilerine ciddi rakip olma ihtimaline de değinen Radelet, bu ülkelerin büyüdükçe

⁸⁸ A.g.e., ss. 96-98.

⁸⁹ A.g.e., s. 99.

daha çok yatırım ve ithalat yaptıklarını, bunun da Afrika'dan girişimcilere aslında fırsat olabileceğini öne sürmektedir⁹⁰.

Aşağıdaki bölümde bu görüşlerin incelenmesi sonucu Afrika modernleşmesi ve dolayısıyla kıtanın sürdürülebilir kalkınması önünde engel olarak görülen temel etmenler ortaya koyulacaktır.

2.6. Sürdürülebilir Kalkınmayı Engelleyen Temel Etmenler

Yukarıda incelenen çalışmalara bakarak Sahraaltı Afrika ülkelerinin kolonyal dönemden 1950'li yılların sonlarından itibaren bağımsız devletler dönemine geçerken toplum olarak eğitimsiz, ağırlıklı olarak kırsal ve ikili ilişkilerin önde olduğu bir sosyal yapıyı; politik olarak otoriter, bireyin gelişiminden ziyade düzenin devamını öncelleyen ve sınırları içerisinde ulusal kimliktense etnik/dini bağların daha kuvvetli olduğu bir bütünü; ekonomik olarak ise kaynakların ağırlıklı olarak yabancıların elinde olduğu ve hammadde ihracatına dayalı bir sistemi devraldıkları görülmektedir.

İlk dönemin milliyetçi yönetimleri sınırlar içerisinde meşruiyetlerini sağlama ve ekonomik kaynakları yabancıların elinden alma çabalarına girişmişlerdir. Bu çabalar Afrika ülkelerini ekonomide devlet rolünün ağırlıkta olduğu tek partili yapılara çevirmiştir. Fakat bu yapının sınırlar içerisindeki meşruiyetinin zayıf olması, varlığını devam ettirmeyi politik elite rant dağıtmaya ve otoriterliğini arttırmaya bağlamasına sebep olmuştur. Toplumdaki alt kimliklerin ulusal kimlikten önde olması, devletin iç meşruiyet eksikliği ve de eğitilmiş nüfus azlığı sonucu verimli çalışan devlet kadrolarının yoksunluğu ise, zamanla yolsuzluğu ve kötü ekonomi yönetimini getirmiştir. Bunun sonucu olarak da 1980'lerde iyice belirginleşen yüksek dış borç, enflasyon, bütçe açığı ve diğer ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın kamplaşma ortamı, bu ortamdan beslenen Batı ülkeleri ağırlıklı dış finansal yardım, yabancı yatırımcıya karşı korumacı politikalar, altyapı yatırımları yetersizliği, ekonominin değerli doğal kaynak

⁹⁰ Radelet, a.g.e., s. 100.

ihraç gelirlerine yüksek bağımlılığı ve de askeri darbeler ile iç savaşlar da bu süreçte eşlik etmiştir.

Sonuç olarak Afrika'nın temel sorunlarının sosyal anlamda eğitimli insan gücü eksikliği; ekonomik anlamda doğal kaynak ihraç gelirlerine yüksek bağımlılık; politik anlamda ise iç meşruiyetini sağlamış ve ulusal üst kimliğini oluşturabilmiş bir devlet-vatandaş sosyal mutabakatı tesis edememiş olması olduğu görülmektedir.

İç meşruiyet eksikliği politik eliti iktidarını sürdürebilmesi için rant politikaları uygulamaya itmiş ve kalkıncı politikalar arka planda kalmıştır. Ayrıca politik elit iç meşruiyet eksikliğinde dış çıkar gruplarının taleplerine de açık hale gelmiştir ve bu durum Afrika ülkelerinin iç çatışmalarını körüklemiş ve daha kötü hale getirmiştir.

Ulusal kimlik eksikliğinde ise bütün sınıflarıyla toplum birbirine güvenmemiş, saygı duymamış ve alt kimliklere bağlılık üst vatandaş kimliğinin önünde olmuştur. Uygulanan rant politikaları ise alt kimliklere bağlılığı kuvvetlendirmiş ve devlet ya bir çıkar aracı ya da diğer politik toplulukları baskılama aracı olarak görülmüştür.

Eğitimli insan gücü eksikliği ise devlet kademelerinde ya da özel sektör girişimlerinde verimli kararlar alınıp uygulamaya geçirilmesini engellemiştir.

Değerli doğal kaynakların varlığı da devleti gelir şokları ile karşı karşıya bırakmış, ekonominin imalat ve hizmetler sektörleri gibi geniş kitlelere iş olanakları sağlayabilecek alanlara yönelmesi ihtiyacını azaltmış, zayıf devlet yapısı ve ulusal kimlik eksikliği ortamında da yolsuzluğu ve iç çatışmaları körüklemiştir.

Belirtilen bu başlıklar takip eden bölümde daha detaylı olarak incelenecek ve bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi kapsamında aşılması konusunda çözüm önerileri getirilecektir. Getirilen çözüm önerileri ise 5. bölümde FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliği faaliyetleri ile kıyaslanarak FOCAC'ın Afrika'nın sürdürülebilir kalkınmasına olumlu ya da olumsuz etkisi tartışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMEL ETMENLERİN İRDELENMESİ

Önceki bölümde Afrika ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmaları önündeki dört temel etmen “ulusal kimlik eksikliği”, “eğitimli insan gücü eksikliği”, “devletin iç meşruiyet eksikliği” ve “doğal kaynak gelirlerine yüksek bağımlılık” olarak belirlenmiştir. Bu etmenler aşağıdaki alt bölümlerde detaylandırılarak bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi kapsamında aşılması konusunda çözüm önerileri getirilecektir. Getirilen çözüm önerileri ise 5. bölümde FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliği faaliyetleri ile kıyaslanarak FOCAC’ın Afrika ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmasına olumlu ya da olumsuz etkisi tartışılacaktır.

3.1. Ulusal Kimlik Eksikliği

Ulusal kimlik, bir ülkenin vatandaşlarının o ülkenin sınırları içerisinde var olan ortak gelenekleri, ahlaki değerleri, inançları, idealleri ve ülke egemenliği gibi kavramları benimsemeleri ve de ülkede yaşayan diğer vatandaşlarla ortak bir politik topluluk olduklarına inanmaları anlamına gelmektedir⁹¹. Ulusal kimlik bilincine sahip vatandaşlar birbirlerine karşı sorumlulukları olduğunu düşünürler ve ulusal kimliğin güçlü olduğu ülkelerde sosyal adaletin sağlanması daha kolaydır. Zira vatandaşlar birbirlerini tanımasalar bile birbirlerine ulusal kimlik bilincinden doğan bir yakınlık ve güven duyarlar. Bu bilincin zayıf olduğu ülkelerde ise güven duygusu alt kimlikler içerisinde var olabilirken, bu alt kimliklerin oluşturduğu bütüne yani sınırlar içerisinde yaşayan vatandaşların tamamına yayılmaz⁹². Ulusal kimlik bilincinin sağladığı yakınlık ve güven duyguları, vatandaşların gerekmesi halinde birbirlerinin faydası için hareket etmelerini

⁹¹ Qiang Liu, David Turner, “Identity and National Identity”, *Educational Philosophy and Theory*, Cilt: 50, Sayı: 12, 2018, s. 1080.

⁹² David Miller, *On Nationality*, Oxford University Press, Oxford, 1995, s. 95

de mümkün kılar⁹³. Liberal – milliyetçi olarak tanımlanan düşünce akımı da kalkınmacı bir devlet yapısının sürdürülebilir olabilmesi için, vatandaşlar arasında ulusal kimlik bilinci ve böylelikle sorumluluk, güven ve yakınlık duygularının olması gerektiğini savunmaktadır⁹⁴.

Ulusal kimlik oluşturma çabası, yeni kurulan devletlerin yöneticilerinin öncelikli amaçlarından birisi olmuştur. 1860'larda toprak bütünlüğü sağlanan İtalya'da yeni bir İtalyan kimliği inşa edilmeye çalışılmış; 1. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını yeni kazanan ya da yeni kurulan Doğu Avrupa devletleri sınırları içerisindeki vatandaşları dil ve din temelleri üzerinde birleştirme politikası gütmüşlerdir. Daha köklü devletler bile, ülkelerinde yükselen milliyetçilik ve endüstrileşme akımları karşısında vatandaşları üzerinde meşruiyetlerini devam ettirebilmek ve endüstri için yeterli iş gücünü temin edebilmek amacıyla kendi ulusal kimlik oluşturma çabalarını başlatmışlardır⁹⁵. Leonard Binder⁹⁶, 2. Dünya Savaşı sonrası süreçte Asya ve Afrika'da yeni kurulan ve etnik, dini ve ırksal farklılıklar barındıran devletlerin politik istikrar ve ekonomik kalkınma yakalayabilmeleri için sınırları içerisinde ulusal bütünleşme sağlamaları gerektiğini savunmuştur.

Afrika'nın bağımsızlığını yeni kazanan devletlerinin vatandaşları ise, birbirlerinden az ya da çok farklı politik yapılara ve sosyal ilişkilere sahip alt topluluklardan oluşmuşlardır. Bu topluluklar kolonyal dönem öncesi ve de kolonyal dönemde sahip oldukları değerler, normlar ve yapıları bağımsız devletler dönemine de taşımışlardır. Böylelikle bağımsızlık döneminde ortaya sınırsal bütünlüğü olmasına karşın birbirinden farklı geleneksel yapılarını koruyan alt politik topluluklara sahip

⁹³ Brian Barry, *Democracy and Power: Essays in Political Theory*, Oxford University Press, Oxford, 1991, ss. 174-177.

⁹⁴ Richard Johnston vd., "National Identity and Support for The Welfare State", *Canadian Journal of Political Science*, Cilt: 43, Sayı: 2, Temmuz 2010, s. 353.

⁹⁵ Sanghamitra Bandyopadhyay, Elliott Green, "Nation-Building and Conflict in Modern Africa", *World Development*, Cilt: 45, Mayıs 2013, ss. 108-109.

⁹⁶ Leonard Binder, "National Integration and Political Development", *American Political Science Review*, Cilt: 58, Sayı: 3, 1964, ss. 622-631.

devletler çıkmıştır⁹⁷. Afrika’da 3.000’den fazla etnik grup olduğu tahmin edilmektedir⁹⁸. Devletler, sınırları içerisindeki bütün alana otoritelerini ulaştırabildikleri ve sınırlar içerisinde yaşayan vatandaşların bağlılığını kazanabildikleri ölçüde meşru ve istikrarlı olurlar. Bağımsızlık sonrası süreçte birçok Afrika devletinin vatandaşları nezdinde meşruiyet kazanamamaları ve ulusal bir bütünlük oluşturmamaları ise iç savaşlara, ülkelerinden kaçmaya çalışan milyonlarca mülteciye ve Afrika ülke liderlerinin verimli yönetim politikaları üretememelerine sebep olmuştur⁹⁹. Bağımsızlık dönemi Afrika ülkeleri gibi tarihsel ortak yaşama bağı zayıf olan politik toplulukların bir arada yaşadığı devletlerde ise, devletin verimliliği ve sürdürülebilirliği açısından ulus bilinci oluşturulabilmesi devlet meşruiyeti sağlanabilmesi ile eş değer bir öneme sahiptir¹⁰⁰. Aşağıdaki alt başlıklarda ulusal kimlik ve Afrika ilişkisi, kıtanın politik tarihinde önemli yer tutan kolonyalizm dönemine¹⁰¹ göre kolonyalizm öncesi, kolonyalizm dönemi ve kolonyalizm sonrası bağımsızlık dönemlerinde irdelenecektir.

3.1.1. Kolonyalizm öncesi dönemde Afrika politik toplulukları

Afrika’da merkezi otoritenin gücünü çevreye yayamaması ve sınırlar içerisinde kalan bütün vatandaşlar nezdinde meşruiyet kazanamaması köklerini kolonyalizm öncesi dönemde bulmaktadır. Kolonyalizm öncesi Afrika, düşük nüfus yoğunluğu ve birbirinden uzak seyrek yerleşimlerden oluşan bir politik coğrafyayla karakterize edilmektedir¹⁰². Bu politik toplulukların bazıları köy, bazıları sınırlı bir alanı denetimi altında bulunduran şeflikler, bazıları ise nispeten devlet seviyesinde organize

⁹⁷ Aristide R. Zolberg, “The Structure of Political Conflict in the New States of Tropical Africa”, *The American Political Science Review*, Cilt: 62, Sayı: 1, Mart 1968, s. 71.

⁹⁸ Todd J. Moss, Danielle Resnick, *African Development: Making Sense of The Issues and Actors*, Lynne Rienner, Boulder, 2018, s. 2.

⁹⁹ Jeffrey Herbst, *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control*, Princeton University Press, Princeton, 2000, s. 3.

¹⁰⁰ Nicolas Lemay-Hébert, “Statebuilding without Nation-building? Legitimacy, State Failure and the Limits of the Institutional Approach”, *Journal of Intervention and Statebuilding*, Cilt: 3, Sayı: 1, Mart 2009, ss. 21-45.

¹⁰¹ Redie Bereketeab, “State Legitimacy and Government Performance in the Horn of Africa”, *African Studies*, Cilt: 79, Sayı: 1, 2020, ss. 51-69.

¹⁰² Herbst, a.g.e., s. 11.

olmuşlardır¹⁰³. İklim ve çevre koşulları ise zorlu ve bölgeden bölgeye değişken bir özellik göstermiştir. Düşük nüfus yoğunluğu ve de arazi ile iklim şartlarının zorluğu nedenleriyle de, kuvvetlenmeye başlayan merkezi bir politik yapının çevreye ulaşarak otoritesini götürmesi ve ticaret, toprak ve de insan hareketlerini denetim altına alması zor ve maliyetli olmuştur. Ek olarak, nüfus yoğunluğunun düşüklüğü sonucu toprak sınırlı olmamış ve elde edilmesi kolay olmuştur. Çevre politik toplulukların genellikle kendilerine yetecek seviyede tarımla uğraşmaları da merkez için herhangi bir ticari faaliyeti kontrol etme ve bundan çıkar sağlama ihtiyacını doğurmamıştır. Afrika politik toplulukları sözü geçen şartlar doğrultusunda diğer politik topluluklardan herhangi bir güvenlik tehdidi de algılamamışlardır. Bu durum da merkezin çevreye otoritesini götürme ve çevreyi denetimi altında tutma ihtiyacını azaltmıştır. Diğer taraftan, Avrupa'da 15. yüzyıldan itibaren nüfus yoğunluğunun artması sonucu toprağa hakim olmak önem kazanmış ve merkezi otorite diğer güçlü merkezi politik yapılardan sürekli bir güvenlik tehdidi algılamıştır. Bu durum merkezi, otorite ve denetimini çevreye yayma ve çevreyle vergi alma, asker toplama gibi yöntemlerle sürekli iletişimde olmaya itmişken, çevre de güvenlik tehdidi nedeniyle merkeze bağlı kalmayı tercih etmiştir. Böylelikle Avrupa'da otoritesini ve meşruiyetini çevreye yaymayı başaran merkezi ve güçlü devletler oluşabilmişken, Afrika'da benzer bir deneyim yaşanmamıştır¹⁰⁴. Dolayısıyla Afrika 19. yüzyılın sonlarına doğru kolonyalizm dönemine birbirleriyle fiziksel ve kültürel bağı zayıf olan birçok politik yapının yaşadığı bir coğrafya halinde girmiştir.

3.1.2. Kolonyalizm dönemi

19. yüzyıl öncesinde Afrika ile irtibatları daha çok kıyı şeridi ile sınırlı kalan Avrupa devletleri, endüstriyel devrimle birlikte kendi ülkelerinde artan hammadde ihtiyacı ve büyümeye başlayan orta sınıfın tarımsal ürünlere talebi doğrultusunda Afrika

¹⁰³ Pierre Englebert, "Solving the Mystery of the AFRICA Dummy", *World Development*, Cilt: 28, Sayı: 10, 2000, s. 1822.

¹⁰⁴ Herbst, a.g.e., ss. 11-31.

ve Asya ülkelerini kolonileştirerek bu coğrafyalardaki varlık ve denetimlerini arttırmak ve böylelikle bahsi geçen ürünlerin teminini garanti altına almak yoluna gitmişlerdir¹⁰⁵. Bu amaçla 1884-85 yılları arasında düzenlenen Berlin Konferansı ile Avrupa devletleri Afrika coğrafyasını sınırlar ile bölerek kendi kolonyal hüküm alanlarını belirlemişlerdir. Avrupa devletlerinin uzlaşma ile sınır çizmeleri Afrika için iki önemli sonuç doğurmuştur. Birincisi, uzlaşma ile sınır çizilmesi sınır bütünlüğü konusunda dış güvenlik tehdidini ortadan kaldırmıştır. Böylelikle dış güvenlik tehdidi nedeniyle sınır içi politik bütünlüğün ve devlet meşruiyetinin gelişebileceği bir ortam oluşmamış, kolonyal yapı bu açıdan Afrika politik topluluklarının kolonyalizm öncesi etkileşim ortamını devam ettirmiştir¹⁰⁶. Diğer etki ise, kolonyalizm öncesinde birbirleriyle fiziksel ve kültürel bağı zayıf olan birçok politik yapının bir anda aynı sınırlar içerisinde kalmış olmalarıdır. Sınırlar ortak kimliği olmayan politik toplulukları bir araya getirdikleri gibi, bazı bölgelerde ortak kimliği olan toplulukları da farklı kolonyal yönetimler içerisinde bırakmışlardır. Böylelikle kolonyalizmle ortaya, herhangi bir tarihi ortak kültür, dil ya da değeri paylaşmayan ve ortak bir politik topluluk bilinci taşımayan sosyo-politik yapıdaki devletler çıkmıştır¹⁰⁷.

Avrupa kolonyalizmi bugünün zayıf ve çok uluslu Afrika devletlerinin meydana gelmesinde merkezi bir etkiye sahiptir. Sebep olduğu olumsuzlukların en önemlilerinden bir tanesi de etnik çatışma kültürüdür¹⁰⁸. Zira etnisiteye bağlı uyumsuzluk, bağımsızlık döneminde Afrika ülkelerinde politik istikrarsızlığa, kalkınmacı politikaların izlenememesine hem de şiddet eylemlerine varan çatışma ortamına sebep olmuştur¹⁰⁹. Afrika'da en fazla koloniye sahip olmuş olan Britanya ve Fransa'nın kolonyal yönetim politikaları ise bu çatışmaların hem sıklığını hem de biçimini etkilemiştir. Fransa kolonilerindeki etnik toplulukları Büyük Fransa idealinin bir parçası yapacak şekilde

¹⁰⁵ Robert Blanton, T. David Mason, Brian Athow, "Colonial Style and Post-Colonial Ethnic Conflict in Africa", *Journal of Peace Research*, Cilt: 38, Sayı: 4, 2001, s. 476.

¹⁰⁶ Herbst, a.g.e., s. 95.

¹⁰⁷ Evan Lieberman, "Democracy and Development: Perspectives from Africa", Uzaktan eğitim ders notları, MITx, Nisan 2019, <https://www.edx.org/course/democracy-and-development-perspectives-from-afri-2>

¹⁰⁸ Blanton, Mason ve Athow, a.g.e, s. 473.

¹⁰⁹ Herbst, a.g.e., s. 173.

merkezi bir yönetim yapısı ve kültürel asimilasyon politikası izlerken; Britanya tersine etnik gruplardaki mevcut geleneksel sosyo-politik yapıları ve patrimoniyal otorite ilişkilerini değiştirmeye çalışmayıp bundan faydalanmayı tercih etmiştir. Diğer taraftan, Fransa'nın izlediği politika bir ulusal kimlik yaratmaya daha yakın olmasına karşın, asimile edilenler daha çok kolonyal devletin başkentinde ve diğer önemli ticaret şehirlerindeki etnik gruplar olmuş, Fransa ekonomik çıkarları gerektirmediği sürece sınır içerisindeki diğer bölgelere ve dolayısıyla buralardaki etnik gruplara ulaşmayı gerekli görmemiştir. Bu yaklaşım ise asimile olan etnik grupların politik, ekonomik ve sosyal alanlarda daha üst sınıflarda yer aldığı etnik temelli bir sınıf yapısına yol açmış ve sınıflar arası hareket kısıtlı olmuştur. Britanya'nın geleneksel sosyo-politik yapıları ve otorite ilişkilerini değiştirmeye yönelmeyen daha gevşek yönetim anlayışı ise etnik temelli olmayan ve sınıflar arası hareketi daha mümkün kılan bir yapı ortaya çıkartmıştır. Ancak Britanya Hindistan'dan edindiği tecrübeyle, farklı politik toplulukların kendi kolonyal yönetimine karşı bir araya gelmelerini engellemek amacıyla çeşitli kamusal görevlerde farklı etnik grupları öne çıkartıp imtiyazlar tanıyarak etnik fark olgusunu canlı tutmuştur¹¹⁰.

Dolayısıyla 1950'lerin sonlarından itibaren Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmaya başladıklarında, Afrikalı liderler Fransa ya da Britanya kolonisi olmuş olmaları farketmeksizin etnik kimlikleri önde olan politik topluluklardan oluşan devletleri devralmışlardır¹¹¹. Kolonyalizme katılan diğer önemli Avrupa devletlerinin kolonilerinde de bağımsızlık döneminde etnik çatışmalar ve politik istikrarsızlık ortaya çıkmıştır (Belçika; Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Rwanda, Burundi – Portekiz; Angola, Mozambik). Dolayısıyla diğer kolonyal yönetimlerde de etnik kimlikleri önde tutan ve ulusal bütünlük oluşturamayan politikalar geçerli olmuştur. Avrupalı devletler Afrika kolonilerinde ulus-devletler değil arazi-devletler oluşturmuşlardır ve bağımsızlıklarını kazanan Afrika ülkeleri bu yapıyı devralmışlardır¹¹².

¹¹⁰ Blanton ve diğerleri, a.g.e., ss. 476-481.

¹¹¹ Herbst, a.g.e., s. 91.

¹¹² A.g.e., s. 94.

3.1.3. Bağımsızlık dönemi

Bu bölümün başında 3. paragrafta belirtildiği üzere, bağımsızlık döneminde Afrika liderlerinin meşruiyetlerini tüm ülke sınırlarına yayamamaları ve ulusal bütünlüğü sağlayamamaları ekonomik, sosyal ve politik istikrarsızlığa sebep olmuştur. Afrika liderleri, bağımsızlıkla birlikte kendi bayrakları, marşları ve vatandaşlık haklarıyla meşruiyet ve ulusal kimlik oluşturabileceklerini düşünmüşler, ancak bu öngörü yanlış çıkmıştır¹¹³. Eski Fransız kolonilerinde asimile olmuş elit etnik grup, devlet mekanizmasını aynen devralmış ve sosyal, ekonomik ve politik imtiyazını devam ettirmiştir. Kolonyal dönemde oluşan etnik temelli katı sosyal sınıflaşma sebebiyle ise diğer etnik grupların sınıflar arasında yükselmeleri ve devletin imkanlarından eşit faydalanmaları mümkün olmamıştır. Eski Fransız kolonileri bu nedenle bağımsızlık döneminde Britanya kolonilerine kıyasla daha otokratik ve etnik temelli sosyal, ekonomik ve politik ayrımcılığın önde olduğu devletler haline gelmişlerdir. Eski Britanya kolonileri ise, sosyal sınıflaşmanın etnik temelli olmadığı ancak etnik temelli rekabetin var olduğu yapı sonucunda devlet mekanizmasını ele geçirerek sunduğu çıkar imkanlarından faydalanmak ya da diğer etnik grupların kendi üstlerinde otorite elde etmesini engellemek eğiliminde olmuşlardır¹¹⁴. Sonuç olarak bağımsızlık dönemi Afrika devletleri, hem vatandaşları hem de politikacıları tarafından toplumsal bir mutabakatın, ortak hareketin ya da ideolojik birliğin sonucu olarak görülmeyen yabancı bir yapı olarak algılanmışlardır. Bu durumda devlet bir maddi çıkar sağlama aracı ya da diğer politik grupların hegemonyasını engellemenin bir yolu olarak görülmüş, muhalefet hareketleri uygulanan politikaları eleştirip iyileştirme veya uzlaşma amacı taşımaktansa hükümetin, hatta bazen doğrudan devletin varlığına muhalefet halini almıştır¹¹⁵. Yasalar üzerinde uzlaşmazlıklar, askeri darbeler, iç savaşlar, ayrılıkçı hareketler, yetersiz kamu hizmet ve yatırımları ve de ekonomik büyüme konusundaki başarısızlık ise bağımsızlık sonrası süreçte birçok Afrika ülkesinde görülen olumsuzluklar olmuşlardır¹¹⁶. Ek olarak

¹¹³ A.g.e., s. 112.

¹¹⁴ Blanton ve diğerleri, a.g.e., s. 481.

¹¹⁵ Englebert, a.g.e., s. 1823.

¹¹⁶ A.g.e., s. 1824.

eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamu hizmetlerinin sunumunda da etnik temelli ayrımcılık söz konusu olmuştur¹¹⁷.

Ulusal kimlik bilincinin sağladığı güven, sorumluluk ve yakınlık duygularının aksine kutuplaşma ve sosyal çatışmanın olduğu toplumlar, ellerindeki ekonomik, politik ve sosyal araçları kendi alt gruplarına çıkar sağlamakta kullanmaya meyillidirler ve eğitim, altyapı, eşit fırsatlar gibi genel toplum faydasına olan politikaların uygulanması üzerinde uzlaşamazlar. Bağımsızlık sonrası süreçte Sahraaltı Afrika'nın yaşadığı istikrarsızlık eğitim ve altyapı hizmetlerine düşük yatırım yapılması, gelişmemiş finansal sistem, karaborsa döviz fiyatları ve yüksek kamu dış borcu ile ilintiliyken; etnik farklılıklar sonucu oluşan kutuplaşma ve sosyal çatışma ortamı verimli ve genel toplum faydasını gözeten politikalar uygulanmamasına sebep olarak dolaylı yoldan bu istikrarsızlık ortamının temel sebebi olmuştur¹¹⁸.

3.1.4. Ulusal kimlik sorununun çözümüne ilişkin yaklaşımlar

Afrika'da bağımsızlık hareketlerini yürüten politik elit, bu hareketin toplumda sağladığı kısa süreli milliyetçilik duygusu geçtikten sonra aslında toplum nezdindeki meşruiyetlerinin ve dolayısıyla otoritelerinin ne kadar zayıf olduğunu¹¹⁹ ve ulusal bütünlüğün bağımsızlık hareketinin başlangıcında olduğu kadar kuvvetli olmadığını¹²⁰ farketmişlerdir. Bunun sonucunda ise, alt politik topluluklardan oluşan vatandaşlarında ulusal kimlik oluşturma çabasına girmişlerdir. Bu çabalar milli marş bestelemekten devletin kolonyalizm dönemindeki adını, başkentini ve para birimini değiştirmeye, tek

¹¹⁷ Raphaël Franck, Ilia Rainer, "Does the Leader's Ethnicity Matter? Ethnic Favoritism, Education, and Health in Sub-Saharan Africa", *American Political Science Review*, Cilt: 106, Sayı: 2, Mayıs 2012, ss. 294-325; Robin Burgess vd., "The Value of Democracy: Evidence from Road-Building in Kenya", *NBER Working Paper Series*, Sayı: 19398, 2013.

¹¹⁸ William Easterly, Ross Levine, "Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions", *Quarterly Journal of Economics*, Cilt: 112, Sayı: 4, Kasım 1997, ss. 1203-1250.

¹¹⁹ Englebert, a.g.e., s. 1823.

¹²⁰ Aristide R. Zolberg, "Patterns of National Integration", *The Journal of Modern African Studies*, Cilt: 5, Sayı: 4, Aralık 1967, s. 461.

parti yönetimine geçiş ve dil-din bütünlüğü sağlamaktan toprak millileştirmeye kadar geniş yelpazede olmuştur¹²¹.

Bağımsızlık dönemi Afrika liderleri, belli bir etnik grubun adı olması ya da kolonyal dönemi çağrıştırmaları sebepleriyle devlet adını değiştirmişler, böylelikle hem etnik grupları bütünleştirici hem de kolonyal dönemin izlerini silmeye yönelik adım atmayı hedeflemişlerdir¹²². Örneğin, ülkenin güneyindeki kolonyalizm öncesi bir krallığın adı olan Dahomey, Benin olarak değiştirilmiştir. Adını doğrudan bir etnik gruptan almış olan Kongo, Zaire olarak değişmiştir. Ülkenin kolonyal dönemdeki ticari önemine işaret eden Altın Kıyısı Gana olarak değişmiş; Britanya kolonyal yönetiminin Yukarı Volta ismini verdiği ülke adı yerel dil kullanılarak Burkina Faso olarak değişmiştir. Benzer bir eğilim başkentlerin yerini ya da adını değiştirmekte de görülmüştür¹²³. Tanzanya'nın başkenti bir kıyı şehri olan Darüsselam'dan daha merkezi Dodoma'ya, Nijerya'nın başkenti yine bir kıyı şehri olan Lagos'dan daha merkezi Abuja'ya, Malavi'nin başkenti ülkenin güneyindeki Zomba'dan daha merkezi Lilongwe'ye alınmıştır. Çad kolonyal dönem bir Fransız askeri yetkilisinin adından gelen başkentini adını Fort-Lamy'den yerel dilde N-Djamena'ya çevirmiş, Kongo ise sadece başkentini değil önemli şehirlerini de yerel dil kullanarak yeniden isimlendirmiştir. Ulusal kimlik oluşturma politikaları içerisinde daha sembolik olarak görülebilecek diğer bir hamle ise para birimlerini Franc, Pound ve Escudo gibi kolonyal ülkenin para birimi isimlerinden yerel dildeki isimlere çevirmek olmuştur¹²⁴. Örneğin Gana'nın para birimi Cedi, Malavi ve Zambia'nın para birimleri Kwacha, Moritanya'nın para birimi Ouguiya olarak değişmiştir.

Bağımsızlık döneminde Afrika'da ülke, başkent ya da para birimi isimlerini değiştirmek gibi sembolik hamlelerin yanında toplumu bütünleştirmek ve ulusal kimlik oluşturmak adına daha köklü politikalar da görülmüştür. Zorunlu askerlik hizmeti ve

¹²¹ Sanghamitra Bandyopadhyay, Elliott Green, "Nation-Building and Conflict in Modern Africa", *World Development*, Cilt: 45, Mayıs 2013, s. 109.

¹²² A.g.e., s. 109.

¹²³ A.g.e., s. 109.

¹²⁴ A.g.e., s. 110.

diğer sosyal hizmetler, din ve dil bütünleşmesi, kolonyalizm öncesinden gelen monarşik ve federal politik yapıların yasaklanması, tek parti hükümetleri, nüfus sayımında etnisite sorusunun çıkarılması ve toprak millileştirme bu politikaların önemlilerindendir¹²⁵. Diğer taraftan, bağımsızlık döneminde Afrika ülkelerinde uygulanan ulusal kimlik oluşturma çabaları iç savaşlar gibi politik istikrarsızlık olgularını önleyememiş olduğu gibi, aksine özellikle toprak millileştirme ve dil-din bütünleştirme politikalarının iç savaşları tetiklediği görülmüştür¹²⁶.

Englebert, bağımsızlık döneminde Afrikalı politik liderlerin kolonyal devlet yapısını kurumsal olarak aynen devralmalarının ve kolonyalizm öncesi sosyo-politik yapıları yok görmelerinin toplum nezdinde tarihsel olağan süreçte bir kesintiye sebep olduğunu ve bu nedenle toplumun devleti meşru görmediğini; bu kesintinin ve meşruiyet eksikliğinin ise Afrika ülkelerinin kalkınmacı politikalar izleyememeleri ve politik istikrar yakalayamamalarındaki en büyük etmen olduğunu savunmaktadır¹²⁷. Örnek olarak Botswana'yı veren Englebert, bu ülkenin kolonyalizm öncesinde ağırlıklı olarak Tswana etnik grubundan oluştuğunu ve Tswana krallığının Britanya kolonyal yönetimi altında otonom yapısını koruduğunu, 1966'da gelen bağımsızlıkla birlikte ise Tswana patrimonyal ailesinin bir üyesinin ülkenin Cumhurbaşkanı olduğunu belirtmektedir. Böylelikle yeni devlet, eski yapı ile tarihsel bağıı kurabilmiş ve de toplum nezdinde meşru görülmüştür. Bu sayede Botswana politik eliti iktidarını sürdürebilmek ve kalkınmacı politikalarını uygulayabilmek için diğer birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi neopatrimonyal çıkar ilişkilerine başvurmak zorunda kalmamıştır. Bu da politik ve ekonomik istikrar getirmiş, ülke 1965-85 yılları arasında dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur¹²⁸. Diğer taraftan, Tswana etnik grubu Botswana toplumunun yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır¹²⁹. Kolonyal dönem öncesinde krallık olması ve diğer etnik gruplara göre nüfusunun fazlalığına bakarak, Tswana'nın Botswana'nın merkezi etnik topluluğu olduğu ve otoritesini çevreye yaymayı başardığı söylenebilir. Fakat,

¹²⁵ A.g.e., ss. 108-112.

¹²⁶ A.g.e., s. 116.

¹²⁷ Englebert, a.g.e., s. 1825.

¹²⁸ A.g.e., s. 1825.

¹²⁹ Botswana, Wikipedia, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://en.wikipedia.org/wiki/Botswana>

diğer Afrika ülkelerinde merkezi etnik yapı ile çevre etnik gruplar arası ilişkisinin Botswana'daki gibi olduğu söylenemez. Zira bugünün Afrika ülkelerinde etnik merkez olarak nitelenebilecek politik topluluklar nadiren nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır¹³⁰ ve bu bölümün başında da değinildiği üzere Afrika'da merkez-çevre ilişkisi genellikle zayıf kalmış, politik topluluklar birbirinden farklı sosyo-politik yapılar ve ilişkiler geliştirmiş ve merkezi kuvvetli devletler oluşmamıştır. Dolayısıyla kolonyalizm öncesi sosyo-politik yapıların bağımsızlık döneminde devlet yapısına uygulanması, alt politik toplulukların çeşitliliği düşünüldüğünde sorunlu bir yaklaşımdır. Ek olarak, kolonyalizm öncesi politik toplulukların gevşek sınır anlayışı günümüz dünyasının sınır-devlete meşruiyet tanıyan anlayışıyla da örtüşmemektedir¹³¹.

Afrika'da ulusal kimlik oluşturulması konusu modernleşme teorisi kapsamında da incelenmiştir. Modernleşme teorisi şehirleşme, eğitim ve de endüstrileşmenin toplumları alt kimliklerindense ulusal kimliğe bağlayacağını önermektedir. Bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerinde şehirleşmenin insanları etnik kırsal yerleşimlerinden çıkartıp şehirlere getirmesinin, farklı politik toplulukları kaynaştıracığı ve etnik kökenlerine olan bağı azaltacağı düşünülmüştür. Sınırların tamamına ulaşan eğitim ve medya organlarının da ortak bir dil ve tarih bilinci yaratması beklenmiştir. Tarım toplumundan endüstri toplumuna geçişin ve nüfusa iş olanakları sağlanmasının ise mülkiyet ve diğer kaynaklara ulaşımında yerel etnik bağlara olan ihtiyacı azaltacağı umulmuştur. Böylelikle de toplumun etnik kimliklerindense ulusal kimliğine daha çok bağlanacağı hesaplanmıştır¹³². Modernleşme teorisi alt kimliklere bağlılık varken de bir toplumun bütün olarak verimli işleyebileceğini, ancak üst ulus kimliğine bağlılığın diğer alt kimliklerin önünde olması gerektiğini savunmaktadır¹³³.

¹³⁰ Elliott Green, "Ethnicity, National Identity and the State: Evidence from Sub-Saharan Africa", *British Journal of Political Science*, Cilt: 50, Sayı: 2, Nisan 2020, s. 758.

¹³¹ Herbst, a.g.e., s. 103.

¹³² Amanda L. Robinson, "National versus Ethnic Identification in Africa: Modernization, Colonial Legacy, and the Origins of Territorial Nationalism", *World Politics*, Cilt: 66, Sayı: 4, Ekim 2014, s. 713.

¹³³ Paul Collier, *Wars, Guns, and Votes: Democracy in Dangerous Places*, Harper Collins, New York, 2009

Robinson 15 Afrika ülkesini¹³⁴ kapsayan empirik çalışmasında modernleşme teorisi ile uyumlu olarak şehirde yaşamının, eğitim seviyesinin yükselmesinin, düzenli bir iş ve gelir sahibi olunmasının ve de yaşanan ülkenin milli hasılasının yüksekliğinin vatandaşların kendilerini etnik kimlikten ulus kimliğiyle tanımlama seviyelerini arttırdığını göstermiştir¹³⁵. Ek olarak kolonyal geçmişin modernleşme teorisinin Afrika’da da geçerli olmasını engellemeyeceğini tespit etmiştir. 16 Afrika ülkesinde¹³⁶ 192 coğrafi bölgede benzer bir empirik çalışma yürüten Ahlerup vd.¹³⁷ de, ekonomik gelirleri daha yüksek vatandaşların yaşadığı bölgelerde ulusal kimliğin alt kimliklerin önünde olduğunu tespit etmiş, bunun temel sebebini de vatandaşların gelir kaynaklarına ve diğer hizmetlere ulaşım konusunda geleneksel yapıdan gelen yerel politik liderlere olan ihtiyaçlarının azalması olarak belirtmiştir.

3.1.5. Çözüm önerisi

Kolonyalizm öncesi dönemde Afrika politik topluluklarının birbirleriyle ilişkileri ve etkileşimleri çevre ve iklim şartlarının zorluğu ve de nüfus yoğunluğunun düşüklüğü sebepleriyle sınırlı kalmıştır. Bu sınırlı iletişim ve etkileşim ise, Afrika’da Avrupa’da görüldüğü gibi otorite ve denetimini sürekli olarak çevreye ulaştırma ihtiyacı duyan merkezi ve kuvvetli devlet yapılarının oluşumunu engellemiştir. Böylelikle Afrika sosyo-politik topluluklarının birbirleriyle sosyal ve kültürel bağları zayıf kalmıştır. Kolonyalizm ise Afrika sosyo-politik topluluklarını coğrafi sınırlar ve yabancı oldukları devlet yapıları ile tanıştırmış, söz konusu durum sonucu birlikte yaşamak konusunda herhangi bir doğal iradesi olmayan politik topluluklar aynı devlet sınırları ya da benzer politik topluluklar farklı devlet sınırları içerisinde kalmışlardır. Kolonyal yönetimlerin politika ve uygulamaları ise sınırlar içerisindeki politik toplulukları ulus bilinci altında

¹³⁴ Benin, Botswana, Gana, Kenya, Lesotho, Madagaskar, Malavi, Mali, Mozambik, Namibya, Nijerya, Senegal, Güney Afrika, Uganda, Zambia.

¹³⁵ Robinson, a.g.e., ss. 709-746.

¹³⁶ Benin, Botswana, Burkina Faso, Gana, Kenya, Liberya, Madagaskar, Malavi, Mozambik, Namibya, Nijerya, Senegal, Güney Afrika, Tanzanya, Uganda, Zambia.

¹³⁷ Pelle Ahlerup, Thushyanthan Baskaran, Arne Bigsten, “Regional development and national identity in sub-Saharan Africa”, *Journal of Comparative Economics*, Cilt: 45, Sayı: 3, Ağustos 2017, ss. 622-643.

birleştirmemiş, hatta alt kimliklerini öne çıkartmıştır. Bağımsızlık döneminde ise alt kimliklerin önde olması ve ulus bilincinin yetersizliği, devlet meşruiyeti eksikliğiyle de birleşerek Afrika ülkelerinin sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlık yaşamalarına katkı sunmuştur.

Bağımsızlık döneminde Afrika politik eliti, ulus bütünlüğünün sağlanması ve üst bir ulusal kimliğin vatandaşları tarafından benimsenebilmesi için çeşitli politikalar uygulamışlardır. Bu politikalar ülke, başkent ve para birimi adlarının yerel dildeki isimlerle değiştirilmesi, başkent ülkenin coğrafi merkezine taşınması, zorunlu askerlik ve sosyal hizmet, toprak millileştirme, dil ve din bütünlüğünün sağlanması, tek parti yönetimi, nüfus sayımından etnisite sorusunun çıkartılması ve kolonyal dönem öncesinden gelen monarşi gibi geleneksel yapıların yasaklanması şeklinde olmuştur. Ancak yine de bu politikalar ulusal kimlik oluşumu, devletin meşru görülmesi ya da politik ve ekonomik istikrar yakalanması amaçlarını istenen seviyede sağlamamıştır. Kolonyalizm öncesi geleneksel sosyal ve otorite yapılarının bağımsızlık dönemindeki devlete uygulanması gerektiğini savunan görüşler de olmakla beraber, Afrika ülkelerindeki sosyo-politik yapı çeşitliliği düşünüldüğünde bu yaklaşım sorunlara yol açabilecektir.

Şehirleşme, eğitim ve tarım toplumundan endüstri toplumuna geçişin alt kimliklerin önemini azaltarak üst ulusal kimliğin önemini arttırabileceğini savunan modernleşme teorisi ise Afrika ülkeleri için en uygun çözüm olarak görünmektedir. Zira, geçmiş politik yapılara ve coğrafi yerleşimlere göre devlet sisteminin ve kurumlarının tekrar düzenlenmesi Afrika'da sınırların yeniden çizilmesi ve uzun soluklu politik istikrarsızlık sonuçlarını doğurabilir. Yukarıdaki paragrafta bahsedilen politikalar da, muhtemelen toplumda tepeden inme ve zorlama algısı yaratmaları sonucu sosyal, ekonomik ve politik istikrara istenen katkıyı sunmamışlardır. Dolayısıyla şehirleşme, ekonomik kaygıların önde olduğu bir yapı ve ekonomik bir orta sınıfın ortaya çıkışı¹³⁸, toplumu eğitim ve iş olanakları ile de destekleyerek alt kimliklerinden ziyade üst ulus

¹³⁸ Nicolas van de Walle, *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999*, Cambridge University Press, New York, 2001., s. 272.

kimliklerine bağlayabilir¹³⁹. Zira bireylerin kimlikleri sabit değildir ve değişen şartlara göre farklı kimliklerin de benimsenmesi mümkündür¹⁴⁰.

3.2. Eğitimli İnsan Gücü

Kolonyalizm öncesi dönemde genel olarak kırsal bir toplumdaki Afrika'da yaşam ve dolayısıyla da eğitim tarım ve hayvancılık, doğa ile mücadele, avlanma, savaş ve mistisizm öğelerini içermiştir¹⁴¹. Fakat kolonyalizm Afrika'yı Avrupa tipi politika, bilim, din, edebiyat, ekonomi, üretim şekli ve hayat tarzı ile tanıştırmış ve Afrika'daki hayatı da kısmen değiştirmiştir. Bu değişim ise yeni hayat tarzında başarılı olabilmek için öğrenilmesi gereken şeyleri, yani eğitimin içeriğini değiştirmiştir¹⁴². Kolonyal dönemde kolonyalist ülke tarafından açılan okullar ise Afrikalıların tamamına eğitim vermektense temel olarak kolonyal yönetimde görev alacak ve kolonyal ülkenin değerlerine yakın yerel bir elit oluşturmayı amaçlamıştır. Kolonyal yönetimin idamesine odaklanan bu eğitime nüfusun kısıtlı bir bölümü katılabilmektedir¹⁴³. Kolonyal yönetimler Afrika nüfusunun bilim, teknik ve yönetim alanlarında kendileriyle eş noktaya gelmelerine de sıcak bakmamışlardır¹⁴⁴. Dolayısıyla 1960'lardaki bağımsızlık dönemine gelindiğinde 2. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan uluslararası sistemde baskın öğreti haline gelen Batı tipi eğitime¹⁴⁵ ve sunduğu bilgiye sınırlı sayıda Afrika vatandaşı sahip olabilmektedir. Dünya Bankası'nca 1960'da yayımlanan bir istatistiğe göre Afrika genelinde okur-yazarlık oranı %10'un altında ve ilk öğretime kayıt oranı %36 seviyesindedir. Bir kıyaslama yapmak gerekirse, aynı istatistiğe göre o dönemde ilk eğitime kayıt gelişmekte olan coğrafyalar olan Asya ve Latin Amerika'da sırasıyla %67

¹³⁹ Ahlerup, Baskaran, Bigsten, a.g.e., s. 624.

¹⁴⁰ Kanchan Chandra, (Ed.), *Constructivist Theories of Ethnic Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2012.

¹⁴¹ Dama Mosweunyane, "The African Educational Evolution: From Traditional Training to Formal Education", *Higher Education Studies*, Cilt: 3, Sayı: 4, 2013, s. 50.

¹⁴² Mosweunyane, a.g.e., s. 54.

¹⁴³ Aicha Bah Diallo, "Basic Education in Sub-Saharan Africa: Its History and Prospects", International Seminar on Basic Education and Development Assistance in Sub-Saharan Africa, *Japan International Cooperation Agency*, Aralık 1997, s. 3.

¹⁴⁴ Mosweunyane, a.g.e., s. 55.

¹⁴⁵ A.g.e., s. 57.

ve %73 olarak gerçekleşmiştir¹⁴⁶. Dolayısıyla Afrikalılar bağımsızlık dönemine o dönemin uluslararası sisteminde sosyo-ekonomik kalkınmanın gereği kabul edilen temel eğitimden çoğunlukla mahrum olarak girmiştir¹⁴⁷.

1960-80 yılları arasında ise, bağımsız Afrika ülkeleri hem sosyo-ekonomik kalkınma yakalayabilmek hem de eğitimi millileştirmek ve nüfusun geneline yayabilmek adına eğitim politikaları yürürlüğe sokmuşlardır. Bu süreçte dış finansal yardımın da katkısıyla eğitime ayrılan bütçe gittikçe yükseltilmiş, kırsal bölgelerde çocukların eğitim alması özendirilmiş, üniversiteler açılmış ve üniversite mezunları kamu görevlerinde istihdam edilmeye başlanmıştır. Bu 20 yıllık dönemde ilk öğretime kayıt olan öğrenci oranı %36'dan %75'e, okur-yazarlık oranı ise %9'dan %42'ye yükselmiştir. 21 Afrika ülkesinde ise eğitimin genel nüfus için daha özendirici olması adına eğitim dili İngilizce, Fransızca ya da Portekizce'den yerel dillere çevrilmiştir¹⁴⁸. 2000'li yıllara gelirken ise nüfus artarken eğitim kapasitesinin de aynı oranda artmaması, öğretmenlerin kapasite yetersizliği, Afrika ülkelerinin yaşadıkları ekonomik ve sosyal krizler sonucu eğitime ayrılan bütçenin düşmesi, kırsal bölgelerde halen eğitime ilginin yetersiz olması, eğitim alan kişilerin bile işsizlik sorunu yaşaması, eğitim kalitesinin yetersizliği sonucu eğitim alan çocukların okuma-yazma ve problem çözme gibi temel bilgilere bile sahip olamaması ve de okul binası, ders kitabı gibi fiziksel eğitim olanaklarının yetersizliği, söz konusu eğitim politikalarının Afrika ülkelerinin küresel şartlarda verimli kabul edilen insan kaynağı yetiştirebilmesini engellemiştir¹⁴⁹.

Daha güncel verilere göre Sahraaltı Afrika'da 2017 yılında ilk öğretime kayıt olan okul çağındaki öğrenci sayısı 2015 yılına göre az da olsa artarak %78 seviyelerine yaklaşmıştır. Afrika genelinde ise yarıdan fazla ülkede ilk öğretime kayıt oranı %90'ı geçmiştir. Ancak ikincil öğretime kayıt oranı %28 ile halen düşük¹⁵⁰ bir seviyededir¹⁵¹.

¹⁴⁶ Diallo, a.g.e., s. 4.

¹⁴⁷ A.g.e., s. 3.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 6.

¹⁴⁹ A.g.e., ss. 7-10.

¹⁵⁰ Birleşmiş Milletler Az Gelişmiş Ülkeler sınıflamasında ikincil öğretime kayıt alt sınırı %10 iken üst sınır %100'dür; United Nations Committee for Development Policy, *Handbook on the Least Developed*

Diğer taraftan, 2013-2018 yıllarını kapsayan 5 yıllık süreçte Afrika ülkelerinin yarısında eğitim kalitesi düşüş göstermiş, yani okuma-yazma ve problem çözme gibi temel becerilerin öğrenciye aktarımı istenen verimde olmamıştır¹⁵². Teknolojinin olanaklarından faydalanmak ve teknolojiye aşina olmak ile eş değer tutulabilecek internet kullanımı ise güncel verilere göre Afrika genelinde %24 seviyesindedir ve bu oran ile Afrika diğer dünya coğrafyalarının gerisindedir¹⁵³.

3.2.1. Çözüm Önerisi

Afrika'nın eğitim sisteminin güncellenmesi, özellikle de üniversite eğitiminin 21. yüzyılın iş şartlarına uygun bilimsel alanlarda ve de dijital, yönetim, iletişim gibi becerilerle donanımlı öğrenci yetiştirmesi faydalı olacaktır¹⁵⁴. Zira bu durum Afrika'nın gittikçe artan genç nüfusuna iş olanakları sağlanabilmesi açısından önemlidir. Afrika ülkelerinde ekonomik ve politik istikrarın sağlanabilmesi bakımından da kalifiye insanların kamu yönetiminde yer alması gereklidir. Günümüzün ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal alanlarda birbirine eskisine göre çok daha fazla bağlı olduğu dünyasında Afrika'nın mevcut gerçeği reddederek içine kapanması ya da kolonyalizm öncesi döneme dönmesi olası değildir. Dolayısıyla Afrika finansal, teknolojik ve ticari alanlarda dış dünyaya olan bağıllığını ve de artan genç nüfusunu düşünerek eğitim sistemini şekillendirmeli ve buna uygun kalifiye insan yetiştirmelidir¹⁵⁵. Bu süreçte Afrika ülkelerinin önündeki en ciddi engeller ise eğitim için yeterli finansal kaynağı bulabilmek, eğitimcilerinin kapasitesini arttırmak, okul binası ve eğitim materyalleri gibi

Country Category: Inclusion, Graduation, and Special Support Measures, United Nations publication, 2018, s. 63.

¹⁵¹ Belay Begashaw, "Strategies to deliver on the Sustainable Development Goals in Africa", *Foresight Africa: Top priorities for the continent 2020-2030*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2020, s. 10.

¹⁵² Mo Ibrahim, "Governance lags behind youth expectations and needs", *Foresight Africa: Top priorities for the continent in 2019*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2019, s. 11.

¹⁵³ Rebecca Winthrop, Lauren Ziegler, "Computer science can help Africans develop skills of the future", *Foresight Africa: Top priorities for the continent 2020-2030*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2020, s. 43.

¹⁵⁴ Thione Niang, "Raising the Voice of Young People in Governance", *Foresight Africa: Top priorities for the continent in 2019*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2019, s. 16.

¹⁵⁵ Mosweunyane, a.g.e., s. 55-57.

fiziksel eğitim altyapısını kuvvetlendirmek, özellikle kırsal bölgelerde hem kız hem de erkek çocuklarının eğitime katılmasını sağlamak ve de gerek günümüz dünyasının gerekse ilgili ülkenin gerekleri ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik güncel eğitim politikaları oluşturabilmek olarak görünmektedir.

3.3. Devlet Meşruiyeti

Englebert, bağımsızlık sonrası süreçte Afrika ülkelerinin çoğunluğunda ekonomik kalkınma ve politik istikrar görülememesini bağımsızlıkla ortaya çıkan devletin toplum nezdinde meşruiyeti olmamış olmasına bağlamaktadır¹⁵⁶. Zira yeni kurulan Afrika devletlerinde politik elit, çoğunlukla kolonyal devlet yapısını aynen devralmış ve kolonyalizm öncesinin kurumsal yapılarını ve güç ilişkilerini göz ardı etmiştir. Sınırlar içerisinde yaşayan vatandaşlar nezdinde sosyal mutabakatın ve kollektif hareketin bir ürünü olmayan veya kolonyalizm öncesi sosyo-politik yapılarla bağdaşmayan devlet ise vatandaşları gözünde yabancı bir kurum olarak görülmüş ve güvenilmemiştir¹⁵⁷. Bu güvensizliğin kaynaklarına bu çalışmanın 1.6.1. *Ulusal kimlik eksikliği* bölümünde de değinilmiştir. Bağımsızlığı takip eden kısa dönem içerisinde politikalar üzerinde uzlaşmazlık, askeri darbeler, ayrılıkçı hareketler ve iç savaşlar gibi vakalarla gün yüzüne çıkan istikrarsızlık ortamında ise politik elit, meşruiyet eksikliğini kayırmacılık, ayrımcılık, devlet kaynaklarının rant olarak dağıtılması gibi kısa vadede politik müttefikler kazanmaya yönelik neopatrimonyal politikalarla gidermeye çalışmıştır. Böylelikle fiziksel altyapının ve insan kaynaklarının gelişimini öncelleyen uzun vadeli yatırımlar ya da eşit ekonomik fırsatlar sunabilecek politikalar arka planda kalmıştır¹⁵⁸. İktidarın amacı üzerinde bulunduğu zayıf zeminde iktidarını sürdürmeye

¹⁵⁶ Pierre Englebert, "Solving the Mystery of the AFRICA Dummy", *World Development*, Cilt: 28, Sayı: 10, 2000. ss. 1821-1835.

¹⁵⁷ Englebert, a.g.e., s. 1823.

¹⁵⁸ Englebert, a.g.e., s. 1824; Nicolas van de Walle, *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999*, Cambridge University Press, New York, 2001, ss. 113-151.

çalışmak, muhalefetin amacı ise iktidarın politikalarını iyileştirmeye çalışmaktansa doğrudan iktidarı hatta bazen de devletin kendisini tehdit etmek olmuştur¹⁵⁹.

3.3.1. Devletlerin meşruiyet kaynakları

Devletlerin meşruiyetleri hem sınırlarının içi hem de sınırlarının dışı kaynaklıdır. İç meşruiyet devletin sınırları içindeki toplum-devlet ilişkisini kapsayan sistemden, dış meşruiyet ise diğer devletlerden gelir. İç ve dış meşruiyet her zaman aynı ölçüde var olmaz ve devletler çeşitli dönemlerde meşruiyet kaynaklarından birinin zayıfladığını görebilirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ise ikisinin birden zayıfladığı görülebilir¹⁶⁰.

Politik gruplar iç meşruiyet seviyeleri ne olursa olsun dış devletler tarafından tanınmazlarsa ayrılıkçı, isyancı, antikolonyalist, liberal, terörist gibi birçok isim altında tanımlanabilir ve sınırları dışında devlet gibi hareket edemezler¹⁶¹. Uluslararası arenada uluslararası sistemin uygun bulduğu şekilde hareket eden devlet ise dış meşruiyetini kazanmış olur. 2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası sistemde devletlerin egemenlik ve sınır bütünlüğü haklarını tanıyan uluslararası hukuk harici, güçlü bir devletin kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda uluslararası arenada koruduğu devletler de bir çeşit dış meşruiyete kavuşmuş olurlar¹⁶².

İç meşruiyet ise devletin ve hükümetinin yönetme hakkının sınırlar içerisinde yaşayan toplum tarafından kabul edilmesi anlamına gelmektedir¹⁶³. İç meşruiyet devlete vatandaşları üzerinde otorite kullanma hakkı tanır. Devletin vatandaşlar üzerinde otoritesini kullanma pratikleri ise toplumun ortak kültürü ve bilinci doğrultusunda

¹⁵⁹ Englebert, a.g.e., s. 1823.

¹⁶⁰ Redie Bereketeab, "State Legitimacy and Government Performance in the Horn of Africa", *African Studies*, Cilt: 79, Sayı: 1, 2020, s. 52.

¹⁶¹ Bridget Coggins, *Power, Politics and State Formation in the Twentieth Century: The Dynamics of Recognition*, Cambridge University Press, New York, 2014, s. 27.

¹⁶² Bereketeab, a.g.e., ss. 53-54.

¹⁶³ Robert H. Jackson, Carl G. Rosberg, "Popular Legitimacy in African Multi-Ethnic States", *The Journal of Modern African Studies*, Cilt: 22, Sayı: 2, Haziran 1984, s. 177.

zamanla biçimlenir ve meşru halini alır¹⁶⁴. Bu pratikler devletin kurumsal yapısını ve devlet-vatandaş ilişkisinin çerçevesini de oluştururlar ve kanuni düzleme de oturtulabilirler. Böylelikle meşruiyeti oluşturan pratikler uyum göstermeleri için vatandaşlar üzerinde fiziksel ve psikolojik zor kullanma aracı haline de gelebilirler. Diğer taraftan, meşruiyetin sosyolojik değer yargıları sonucu toplumca gönüllü olarak kabul edilmesi ve kurallarına uyulması, kanun aracılığıyla kabul ettirilmesinden daha geçerlidir¹⁶⁵.

Bağımsızlık dönemi Afrika devletleri ise dış meşruiyete sahip olmalarına karşın çoğunlukla iç meşruiyetten yoksun olmuşlardır. Zira sınırları içerisindeki vatandaşların ortak iradelerinin ürünü değillerdir. Afrika devletlerinin iç meşruiyetten ziyade dış meşruiyetlerinin olması sağlıklı bir devlet-vatandaş ilişkisi kurularak iç meşruiyetin güçlendirilmesini de zorlaştırmıştır¹⁶⁶. Aşağıdaki kısımlarda bağımsızlık dönemi Afrika devletlerine iç meşruiyeti olmamasına karşın dış meşruiyet tanıyan unsurlar detaylandırılacaktır.

3.3.2. Bağımsızlık dönemi Afrika devletleri ve dış meşruiyet kaynakları

Devletlerin sınır bütünlüğü ve egemenlik haklarına vurgu yapan 2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistem, küresel boyutta kamplaşma ortamına yol açan Soğuk Savaş ve de kolonyal devletlerin eski kolonilerinde devam eden çıkar politikaları Afrika ülkelerine sınırları dışında meşruiyet sağlamıştır¹⁶⁷. Söz konusu dış meşruiyet kaynaklarına aşağıda değinilmektedir.

¹⁶⁴ Adam Watson, "Systems of States", *Review of International Studies*, Cilt: 16, Sayı: 2, Nisan 1990, s. 106.

¹⁶⁵ Bereketeab, a.g.e., s. 55.

¹⁶⁶ A.g.e., s. 52.

¹⁶⁷ Bereketeab, a.g.e., s. 52.; Jeffrey Herbst, *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control*, Princeton University Press, Princeton, 2000, s. 108-113.; Englebert, a.g.e., s. 1824.

2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistem

2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistem, devletlerin sınır bütünlüğü ve egemenlik haklarının korunmasına vurgu yapmaktadır. Öte yandan coğrafi büyüklükleri, uluslararası sistemdeki ağırlıkları ya da ekonomik güçleri farketmeksizin devletleri eşit kabul etmektedir. Söz konusu ilkeler ise gerek Birleşmiş Milletler sözleşmeleri ve gerekse diğer çeşitli uluslararası sözleşmelerle hukuksal bir boyut kazanmıştır¹⁶⁸. Söz konusu uluslararası sistem muattap olarak devleti almaktadır. Ülkenin başkentini kontrol eden yapı ise sınırların geri kalanını kontrol edemese bile meşru görülmekte ve devleti temsil ettiği kabul edilmektedir¹⁶⁹.

Sınır bütünlüğünün korunmasını savunan ve başkentin kontrol edilmesini meşru kabul etmek için yeterli sayan uluslararası sistem, kolonyal devleti devralan ancak iç meşruiyeti zayıf olan Afrika politik elitinin iç politik ve ekonomik istikrarsızlıklara karşın iktidarını sürdürmesine yardımcı olmuştur. Benzer bir bakış açısı, bağımsızlıkların kazanıldığı dönemde 1963 yılında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da kurulan ve kıta içi çok uluslu bir yapı olan Afrika Birliği Örgütü'nde de görülmüştür¹⁷⁰. Bu nedenledir ki bağımsızlığı takip eden süreçte askeri darbelere, iç savaşlara, politik istikrarsızlıklara, otokratikleşme eğilimlerine, kamu yönetimindeki verimsizliklere ve ekonomik başarısızlıklara karşın Afrika devlet yapıları ve başkentle birlikte bu yapıyı kontrolüne alan liderler uluslararası sistemde meşru görülmeye ve sınır bütünlükleri tanınmaya devam etmiştir. Togo, Gana, Nijerya, Etiyopya, Zaire (bugünkü Demokratik Kongo Cumhuriyeti) ve Angola gibi ülkelerde yaşanan politik ve ekonomik istikrarsızlık süreçleri bu duruma örnektir¹⁷¹.

Diğer taraftan, verimsiz ve iç meşruiyetten uzak devlet yapılarının sürdürülmesinde uluslararası sistemin sözü edilen bakış açısı tek başına değil, bu kısmın başında belirtilen Soğuk Savaş ve de eski kolonyal devletlerin devam eden çıkar politikaları ile birlikte rol oynamıştır.

¹⁶⁸ Bereketeab, a.g.e., s. 53.

¹⁶⁹ Bereketeab, a.g.e., s. 52.

¹⁷⁰ Herbst, a.g.e., s. 108.

¹⁷¹ Herbst, a.g.e., ss. 108-112.

Soğuk Savaş ve çıkar politikaları

Afrika'nın yolsuzluk, yoksulluk, etnik çatışma, politik istikrarsızlık gibi çağdaş sorunları genellikle kıtanın kendi iç dinamiklerine bağlı olsa da aslında bugün görülen sorunların bir kısmı yabancı ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda kıtanın iç işlerine müdahil olmuş olmaları sonucu yaşanmaktadır. 1945 – 1991 yılları arasında süren Soğuk Savaş ve Afrika ülkelerinin Avrupalı kolonyal güçlerden bağımsızlıklarını kazandıkları 1956 – 1975 yılları arası dönem ise bu müdahalelerin önemlilerinin görüldüğü dönemlerdir¹⁷².

Britanya, Fransa, Belçika ve Portekiz'den oluşan Avrupalı kolonyal devletlerin temel amacı, bağımsızlık sonrası süreçte eski kolonilerindeki politik ve ekonomik çıkarlarını kaybetmemek olmuştur. Britanya ve Fransa eski Afrika kolonilerinde kendi çıkarları ile uyumlu yönetimleri göreve getirme politikası güderken Belçika ve Portekiz ise kolonilerine bağımsızlık vermeme mücadelesine girmişlerdir. Bu nedenle de bu iki ülkenin kolonileri hem daha geç hem de silahlı mücadelelerden sonra bağımsızlık kazanabilmişlerdir¹⁷³.

Afrika ülkelerinin Avrupalı kolonyal devletlerden bağımsızlıklarını elde ettikleri sürecin çatışma ve politik istikrarsızlık ortamı Soğuk Savaş'ın dünyaya nüfuz eden politik, ekonomik ve askeri mücadelesinin kıtaya da sıçramasının yolunu açmıştır¹⁷⁴. Soğuk Savaş'ın taraflarından ABD temel dış politikası ile uyumlu olarak komünist ya da aşırı milliyetçi olarak gördüğü hareketleri engellemeye ve ekonomik hedefleri ile ılımlı bir ortam yaratmaya çalışmıştır. Bu süreçte ABD, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nde de (NATO) müttefik olduğu eski kolonyalist ülkeler Britanya, Fransa, Portekiz ve Belçika'nın çıkarları ile genel olarak uyumlu bir çizgide olmuştur¹⁷⁵.

Soğuk Savaş'ın diğer önemli gücü SSCB ise Afrika bağımsızlık mücadelelerini destekleyen bir tutum sergilemiş, doğrudan müdahil olduğu durumlar ise genellikle Batı

¹⁷² Elizabeth Schmidt, *Foreign Intervention in Africa: From the Cold War to the War on Terror*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, s. 1.

¹⁷³ Schmidt, a.g.e., ss. 18-21.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 22.

¹⁷⁵ A.g.e., s. 7.

bloğunun ya da Çin Halk Cumhuriyeti'nin müdahalelerine tepki şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak özellikle Doğu Afrika'da stratejinin yanında ideolojik amaçlarla da hareket etmiştir. Örneğin sosyalist Somali'nin tehdit ettiği Marksist Etiyopya'ya destek vermiş olması bu nedenledir¹⁷⁶. 1970'lerin başlarındaysa Sovyetlerin politikasında değişiklik görülmüştür. Sovyetler Güney ve Batı Afrika'da kolonyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi veren Marksist hareketlere ciddi askeri destek sağlamıştır. Portekiz'e karşı mücadele yürüten Angola, Gine ve Mozambik; beyaz azınlık rejime karşı mücadele yürüten Güney Afrika, Rodesya ve Güney Afrika'nın işgal etmiş olduğu Namibya bu askeri desteğe örneklerdir. ABD Etiyopya'daki imparator Haile Selassie'nin rejimine destek sunarken bu dönemde Sovyetler de Somali'deki askeri-sosyalist Siad Barre rejimine destek vermiştir. Fakat, Etiyopya'da askeri darbe sonucu Selassie rejimi yıkılıp yerine Marksist bir rejim kurulunca, Etiyopya-Somali gerginliğinde bu sefer ABD Somali'yi ve Sovyetler Etiyopya'yı desteklemeye başlamışlardır. Her ne kadar Sovyetler bir çok Afrika ülkesi ile ekonomik iş birliği yapmış ve endüstriyel ile diğer çeşitli tesislerin kurulumuna yardımcı olmuşsa da, Sovyetlerin Afrika'daki asıl belirgin etkisi radikal rejimlere ve bağımsızlık hareketlerine sunduğu askeri katkı olmuştur¹⁷⁷. Çin ise 1960 yılı başlarından 1970 ortalarına kadar Bandung kararlarını benimseyen Afrika ülkelerine doktorlar ve tarım uzmanları göndermiş; Mısır, Cezayir, Gana, Gine, Mali, Tanzanya ve Zambia gibi ülkelerde kalkınma projeleri için hibe ve düşük faizli kredi sunmuştur. Çin aynı zamanda Mozambik ve Zimbabwe'deki bağımsızlık hareketlerine de askeri destek sunmuştur¹⁷⁸.

Soğuk Savaş jeopolitiği ve Avrupalı eski kolonyal devletlerin çıkarlarını devam ettirme mücadeleleri, Afrika ülkelerinde bağımsızlık ve sonrasında yaşanan politik ve ekonomik mücadele ortamının şiddetini arttırmış ve etkilerinin daha uzun soluklu görülmesine sebep olmuştur. Kıta dışı güçlerin gerek ideolojik gerekse stratejik kampaşma ortamı ve ekonomik çıkar mücadeleleri, yolsuzluk ya da otokratlıkla anılsalar ya da iç meşruiyetten yoksun olup sınırların tamamına devlet otoritesini

¹⁷⁶ A.g.e., s. 26.

¹⁷⁷ A.g.e., s. 26.

¹⁷⁸ A.g.e., s. 28.

yayamasalar bile Afrikalı politik elitin dışarıdan askeri, politik ve ekonomik destek bulmasına ve böylelikle iktidarını devam ettirebilmesine yol açmıştır. 1991 yılında Soğuk Savaş bittiğinde ise Afrika ülkeleri bu dönemdeki müttefiklerini kaybetmişler, büyük bir dış borcun yanında politik ve ekonomik istikrarsızlık ile baş başa kalmışlardır¹⁷⁹. Afrika ülkelerinde bağımsızlık dönemi yolsuzluk, kötü yönetim ve belli gruplara imtiyaz politikaları ise güç ve zenginliğin toplumda adil paylaşımını olumsuz etkilemiştir. Ancak, Soğuk Savaş dönemindeki para ve silah akışı güç dengelerini etkilemiş ve çatışmaları daha ölümcül hale getirmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve tarafların Kıtadaki ilgilerini kaybetmeleri ise, zaten istikrarsız olan Afrika ülkelerindeki politik ve ekonomik güç için çatışma ortamını denetimsiz kılmıştır. Kıtaya Batı ülkeleri tarafından sunulan finansal yardım da neredeyse kesilmiş, Afrika ülkeleri yoksulluk ve ciddi dış borç ile başbaşa kalmışlardır. Soğuk Savaş döneminden gelen çatışmalar Savaş sonrasında da devam etmiş, bu durum ise Birleşmiş Milletler, Afrika Birliği ve diğer Afrika içi bölgesel çok uluslu örgütlerin söz konusu çatışmaları yatıştırmak amacıyla dış müdahalesini getirmiştir¹⁸⁰.

3.3.3. Çözüm önerisi

Bağımsızlık döneminde Afrika politik elitinin kolonyal devlet yapısını çoğunlukla aynen devralması ancak bu yapının meşruiyetini oluşturacak iç destekten mahrum olması, politik eliti meşruiyet eksikliğini kayırmacılık, ayrımcılık, devlet kaynaklarının rant olarak dağıtılması gibi kısa vadede politik müttefikler kazanmaya yönelik neopatrimonyal politikalar uygulamaya itmiştir. Ancak bu politikalar süreç içerisinde uzun vadeli kalkınmacı politikaların uygulanmasını engellemenin yanında yolsuzluk ve politik istikrarsızlığın artmasına sebep olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin devleti muattap alması ve başkenti kontrol eden gücü meşru sayması, Soğuk Savaş'ın ideolojik ve stratejik kamplaşma ortamı ve de kıtada dış ülkelerin devam eden ekonomik ve politik çıkar mücadeleleri ise, Afrika'nın iç

¹⁷⁹ A.g.e., s. 2.

¹⁸⁰ Schmidt, a.g.e., s. 11.

meşruiyetten uzak ve neopatrimonyal politikaları kalkınmacı politikalara tercih eden politik elitinin iktidarını sürdürmesine yol açmıştır. Bu durum sonucu Afrika ülkelerinin çoğunluğunda politik ve ekonomik istikrarsızlık ortamı devam etmiş ve sonuçları etkilerini özellikle az gelişmişlik ve ülkelerinden ekonomik ya da politik sebeplerle kaçmaya çalışan çok sayıda mülteci olarak günümüze kadar göstermiştir. Dolayısıyla uluslararası sistemdeki kamplaşma ortamı, çıkar ilişkileri motivasyonu ile Afrika ülkelerindeki verimsiz devlet yapılarının desteklenmesi ve iç meşruiyeti kuvvetlendirmeye yönelik yaklaşımlardan uzak olunması Afrika ülkelerindeki mevcut sorunların devam etmesine yol açacaktır.

3.4. Doğal Kaynak Gelirlerine Yüksek Bağımlılık

Afrika kıtası dünya mineral rezervlerinin yaklaşık %30 ile yüksek bir kısmını barındırmaktadır. Afrika'dan 5 ülke dünyanın en çok petrol çıkartan 30 ülkesi arasındadır ve güncel verilere göre kıtanın toplam milli hasılasının %57'sinin petrol ve doğalgaz ihraç gelirlerinden elde edildiği tahmin edilmektedir. Afrika aynı zamanda altın, elmas, bakır ve uranyum gibi dünyada imalat endüstrisinde ve de diğer amaçlarla kullanılan değerli madenlere ev sahipliği yapmaktadır. Afrika çay, kahve, kakao, tütün ve tomruk gibi tarım ve ormancılık ürünleri bakımından da zengindir¹⁸¹. Sahip olduğu doğal kaynak zenginliğine bakarak doğal kaynakların Afrika ekonomisinde önümüzdeki dönemde de önemli bir yer tutacağını söylemek mümkündür, ki örneğin birçok Afrika ülkesinin 2040 yılına kadarki süreçte yeni rezerv keşifleriyle dünya petrol arz endüstrisine daha çok katkı sunacağı tahmin edilmektedir¹⁸².

Diğer taraftan, 21. yüzyılda Afrika ülkeleri ekonomik büyüme için halen petrol ve değerli madenler gibi doğal kaynakların ihraç gelirlerine yüksek oranda bağımlıdırlar. Bu bağımlılık ise Afrika ülkelerinde gerek yönetsel iyileşmenin ve gerekse

¹⁸¹ "Mapping Africa's natural resources", *Al Jazeera*, 20 Şubat 2018, Erişim: 18 Mart 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2018/2/20/mapping-africas-natural-resources>

¹⁸² Ross Harvey, "From Natural Resource Dependence to Diversified Economies: An Agenda for Future Research", *Governance of Africa's Resources Programme - Policy Insights 5*, SAIIA, Aralık 2014, s. 5.

sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi bakımından endişeleri beraberinde getirmektedir. Zira Afrika ülkelerinin bağımsızlık döneminden günümüze kadarki sürecine bakarak doğal kaynakların dünya piyasalarındaki fiyat dalgalanmalarının ihraç gelirlerinde düzensizlikler yaratabildiği, doğal kaynakların yönetimini kontrol altına almak adına politik istikrarsızlık ve otoriterleşme eğilimleri görülebildiği ve de doğal kaynak gelirlerinin şeffaf yönetilmemesinin toplum zararına olacak şekilde rant politikaları üretebildiği tecrübe edilmiştir¹⁸³. Petrol ve doğalgaz gelirleri Sahraaltı Afrika'nın bu kaynaklara sahip ülkelerinde politik elite ve çıkar çevrelerine zenginlik getirirken ülkelere ise az gelişmişlik, otokrasi, iç çatışma ortamı ve de yolsuzluk kültürünü getirmiştir¹⁸⁴. Bütünü oluşturan alt politik topluluklar arasında birbirlerine güven ve saygı duymalarını sağlayacak bir ulus bilinci olmaması ve yönetici politik elitin politika ve uygulamalarıyla bu bilinci yaratamaması ise bahsedilen sonucun oluşmasındaki en büyük etmenlerdendir¹⁸⁵. Ekonominin doğal kaynak gelirlerine yüksek oranda bağlı olmasının yaratabileceği mahsurlar aşağıda incelenmektedir.

3.4.1. Gelir dalgalanmaları

Petrol, doğalgaz, değerli maden gibi doğal kaynak ihraç gelirlerinin bir ülkenin milli hasılası içindeki payının yüksek olması o ülkenin söz konusu doğal kaynağın dünya piyasalarındaki fiyat dalgalanmalarından da o derece etkilenebileceği anlamına gelmektedir¹⁸⁶. Herhangi bir sebepten söz konusu doğal kaynağın üretim ve arzının kesintiye uğraması da ülkeye gelir şoku yaşatabilir. Gelirler yüksek olduğunda ülkeler büyük çaplı projelere girişebilirler ancak gelirler beklenmedik şekilde düştüğünde bu hem yatırımları hem de ülkedeki hayat kalitesini olumsuz etkileyebilir¹⁸⁷. Örneğin Nijerya 1980'lerin ilk yarısında yüksek petrol gelirleri sayesinde ülkede birçok yatırıma

¹⁸³ Harvey, a.g.e., ss. 1-6.

¹⁸⁴ Nicholas Shaxson, *Poisoned Wells: The Dirty Politics of African Oil*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 4.

¹⁸⁵ Shaxson, a.g.e., s. 12.

¹⁸⁶ Paul Collier, *The Bottom Billion: Why The Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 40.

¹⁸⁷ Harvey, a.g.e., s. 2.

girişmiş, ancak 1986 yılıyla birlikte dünyada petrol fiyatlarının düşmesi ülkeyi ciddi bir gelir sıkıntısına sokmuştur. Bu durum hem Nijerya'yı büyük bir dış borç ile karşı karşıya bırakmış hem de artan enflasyon ve kamu hizmetlerinde aksamalar nüfusun yaşam kalitelerinin kötüleşmesiyle sonuçlanmıştır. 1970'lerin başında petrol gelirlerinin ekonomiye ciddi katkısı henüz hissedilmemişken yoksulluk sınırı altında 19 milyon insanın yaşadığı ülkede, 2000'li yıllara kadar yaklaşık 400 milyar ABD dolarına yakın bir petrol geliri ülkeye giriş yapmış olmasına karşın yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısı 90 milyona yükselmiştir¹⁸⁸. Bu sonuçta girişilen projelerin yersiz olması ve yolsuzluk da önemli rol oynamıştır¹⁸⁹. Daha güncel bir örnek ise Kuzey Afrika'da 2010'lu yıllarda Arap Baharı hareketi sonucu petrol üretiminin durması ve bölge ekonomisinin bu kesintiden ciddi şekilde zarar görmüş olmasıdır. 2016 yılından itibaren Libya'da petrol üretiminin tekrar başlaması ise bölge ekonomisine para girişi anlamında önemli bir katkı sunmuştur¹⁹⁰. Dolayısıyla ekonominin tek bir gelir kaynağına yüksek bağımlılığının doğurabileceği mahsurların yanında, gelir akışı olduğunda bütçeyi doğru, şeffaf ve yolsuzluktan uzak yönetebilmek ve uzun vadede ülkeye fayda sağlayabilecek projelere yönlendirebilmek de önemlidir. Özellikle Sahraltı Afrika ülkelerinin çoğunluğu ise doğal kaynak gelirlerinin de dahil olduğu kamu gelirlerini yanlış yönlendirmeleri ve yolsuzluk eğilimleri sonucu 1970'lerin sonlarından itibaren ciddi bir dış borç ile karşı karşıya kalmışlar ve IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının müdahaleleriyle ekonomik dengelerini bulmaya çalışmışlardır¹⁹¹.

¹⁸⁸ Shaxson, a.g.e., s. 4.

¹⁸⁹ Collier, a.g.e., ss. 40-41.

¹⁹⁰ Paiman Ahmad, "How Oil Price Shocks Impact African Economies", *World Financial Review*, 23 Haziran 2020, Erişim: 18 Mart 2021, <https://worldfinancialreview.com/how-oil-price-shocks-impact-african-economies/>

¹⁹¹ Nicolas van de Walle, *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999*, Cambridge University Press, New York, 2001.

3.4.2. Ekonomik çeşitlilik ve geniş kesimlere iş imkanı

Doğal kaynak gelirlerinin yüksek miktarda olması ekonominin imalat ve hizmet sektörleri gibi diğer sektörlerle ayrışmasının önünde engel de teşkil edebilir¹⁹². Zira devlet ve toplum doğal kaynağın sağladığı yüksek gelirle hayatını idame ettirebilir ve ekonomisini çeşitlendirme ihtiyacı duymayabilir. Arap Yarımadası ve Basra Körfezi'nde örnekleri görülebilecek bu tip devletlerde gelirlerin halihazırda yüksek olması sonucu vatandaştan vergi de alınmayabilir. Öte yandan vergi, vatandaş-devlet arasında hem bir iletişim hem de kontrol mekanizması oluşmasını sağlayarak bugün özellikle Avrupa'da görülen merkezi kuvvetli devlet yapılarının oluşmasında önemli rol oynamıştır¹⁹³. Diğer taraftan, doğal kaynak geliri bu tip ülkeleri en fazla orta gelir grubu ülkeler arasına sokabilmişken Çin ve Hindistan'ın başta olduğu Asya ekonomilerinde görülen imalat bazlı yüksek ekonomik büyüme bu ülkelerde görülmemiştir¹⁹⁴. Yüksek miktarda doğal kaynak geliri ülkeye döviz girişini de arttıracığından yerel paranın değerinin artmasına, bu ise iç fiyatların yükselmesine sebep olabilir. Bu durum ülkenin imalat endüstrisinin hem yurt dışı hem de yurt içi rekabetçiliğini azaltacağından ekonominin imalat endüstrisine genişlemesi önündeki teşviği de engelleyebilir¹⁹⁵. Bu durumda imal ürünlerinin muadillerinin ülkeye ithal edilmesi tüketici maliyetleri açısından da daha cazip olacaktır. Dolayısıyla imalat endüstrisi hem yurt içi hem de yurt dışı pazar olanakları bakımından cazibesini yitirecektir. Diğer taraftan, doğal kaynak ihracatına bağlı ekonomi bol iş gücünden ziyade sermaye ve bol alan gerektirmektedir. Dolayısıyla toplum geneline sunacağı iş olanakları ve fayda da sınırlıdır¹⁹⁶. Sahraaltı Afrika'da ise imalat endüstrisinin milli hasılaya oranı 1981-88 yılları arası ortalama %17 iken, bu dönemden itibaren düzenli olarak düşmüş ve 2012 yılında %9.6 seviyesine inmiştir¹⁹⁷.

¹⁹² Shaxson, a.g.e., s. 24.

¹⁹³ Jeffrey Herbst, *States and Power in Africa: Comperative Lessons in Authority and Control*, Princeton University Press, Princeton, 2000.

¹⁹⁴ Collier, a.g.e., s. 38.

¹⁹⁵ Collier, a.g.e., s. 39.

¹⁹⁶ Collier, a.g.e., s. 81.

¹⁹⁷ "Manufacturing, value added (% of GDP) – Sub-Saharan Africa", *The World Bank*, Erişim: 19 Mart 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?locations=ZG>

3.4.3. İç çatışma ortamına sunduğu katkı

Değerli doğal kaynaklar politik olarak istikrarsız ülkelerde iç çatışmanın hem ortaya çıkışı hem de finanse edilmesi sonucunu doğurabilir¹⁹⁸. 1960 yılında bağımsızlığını kazanan Nijerya, temel olarak ülkenin kuzey, batı ve doğu bölgelerinde yoğunlaşmış farklı etnik grupların politik ve ekonomik olarak ülkede nispeten dengede olduğu bir yapı oluşturmuştur. Ancak, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren petrol gelirlerinin ülke ekonomisinde hissedilmeye başlanması bu dengeyi bozmuş, etnik husumetlerin de katkısıyla ülke 1967-70 yılları arasında süren ve yaklaşık bir milyon kişinin hayatını kaybettiği Biafra iç savaşına sürüklenmiştir¹⁹⁹. Petrol anlaşmalarının ve gelirlerinin kontrolü için mücadele ülkede yaşanan askeri darbelerin de tetikleyici etmenlerinden birisi olmuştur²⁰⁰. Elmas madeni ise Sierra Leone'de 1991-2002 yılları arasında yaşanan 11 yıllık iç savaşın motivasyon kaynaklarından birisidir²⁰¹. Angola'da 1975-2002 yılları arasında süren iç savaşta da petrol ve elmas gelirleri önemli rol oynamıştır. İsyancı taraf olan UNITA hareketini finanse etmek için elmas gelirlerini, hükümet tarafı olan MPLA ise petrol gelirlerini kullanmıştır²⁰². Birleşmiş Milletler, 1990'lı yıllarda batı ve orta Afrika ülkelerinde hükümete karşı isyan hareketinde olan grupların kontrolünde elmas ticareti yapılması ve karşılığında silah ve diğer savaş malzemeleri temin edilmesi faaliyetine dikkat çekmiştir²⁰³.

3.4.4. Baskı rejimi ve yolsuzluk eğilimi

Afrika ülkeleri iktidarda kalma süreleri 40 yılı bulan liderlerin olduğu bir coğrafyadır²⁰⁴. Bu liderlerin en uzun sürelerdir iktidarda olanlarının önemli bir kısmı ise petrol ve doğalgaz zengini ülkelere gelmektedir. Zira bu liderler doğal kaynağın

¹⁹⁸ Collier, a.g.e., s. 21.

¹⁹⁹ Shaxson, a.g.e., ss. 13-14.

²⁰⁰ A.g.e., s. 16.

²⁰¹ Collier, a.g.e., s. 25.

²⁰² A.g.e., s. 26.

²⁰³ A.g.e., s. 21.

²⁰⁴ "Africa's longest-serving leaders", *Reuters*, 13 Ocak 2021, Erişim: 16 Mart 2021, <https://www.reuters.com/article/us-africa-presidents-factbox-idUSKBN29I1N2>

sunduğu gelir imkanını gerek ülke içi ve gerekse ülke dışında hem politik hem de ekonomik müttefikler elde etmekte, muhalefeti baskı altına almakta, basın-yayın organlarını manipüle etmekte ve de demokratik seçim sonuçları üzerinde usulsüzlük yapmakta kullanabilmektedirler. Bu kaynakları temin etmeye yönelik yabancı firmalar ya da ülkelerin söz konusu liderlerin otokrat ya da yolsuzluk eğilimli politikalarına göz yummaları ise durumun devam etmesine sebep olmaktadır²⁰⁵.

Nijerya'da 1986 yılından sonra dünya piyasasındaki fiyat dalgalanmasına bağlı olarak petrol gelirlerinin düşmeye başlaması ülkedeki dini, etnik ya da diğer çıkar grupları arasındaki bölünmelerin daha şiddetli hissedilmesine sebep olmuş, her alt grup ulusal fayda gözetmektense bireysel ve kendi alt grubunun çıkarını öncellemiştir. Kamuda çalışanların kapasiteden ziyade bireysel ilişkilerin yardımıyla göreve gelmiş olması, kamu proje sözleşmelerinin benzer şekilde belli grupların çıkarları gözetilerek dağıtılması ve ekonomi araçlarının yine belli çıkar gruplarının menfaatlerini gözetecek şekilde kullanılması ülkenin hem yolsuzluk hem de kötü yönetim sonucu 2000'li yıllara doğru ciddi bir ekonomik küçülme yaşaması ile sonuçlanmıştır²⁰⁶. Başta petrol ve doğalgaz olmak üzere kahve gibi dünyada pazarı büyük olan tarımsal ürünlere ya da bakır, elmas, uranyum, platin gibi değerli madenlere sahip Ekvator Ginesi, Gabon, Angola, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti ve Sierra Leone gibi ülkelerde de doğrudan politik elit kaynaklı benzer yolsuzluk eğilimleri görülmüş ve söz konusu elit iktidarını devam ettirmek adına toplumsal kalkınmanın dezavantajına olacak şekilde baskı rejimi oluşturmuştur²⁰⁷.

3.4.5. Çözüm önerisi

Bağımsızlık sonrası süreçte Afrika ülkelerinin doğal kaynak gelirleri toplumsal kalkınmaya katkı sunmaktan ziyade genel olarak politik elitin zenginleşmesine, yolsuzluğa, politik istikrarsızlığa ve askeri darbeler ve iç savaşlar şeklinde kendini

²⁰⁵ Shaxson, a.g.e., s. 4.

²⁰⁶ Shaxson, a.g.e., ss. 9-26.

²⁰⁷ A.g.e., ss. 27-189.

gösteren iç çatışmalara neden olmuş ya da bu ortamı körüklemiştir. Bu süreçte yabancı ülkelerin politikacılarının ve firmalarının da bu kaynaklara erişimi garanti altına almak adına bu sisteme genel olarak göz yumdukları ve bu bakımdan da devam etmesine katkı sundukları görülmektedir. Dolayısıyla, doğal kaynakların toplumsal kalkınmacı politikaları desteklemeyecek şekilde kullanılmaya devam etmesine göz yuman çıkarıcı yaklaşımlar Afrika ülkelerinde benzer tecrübelerin devam etmesine yol açacaklardır.

Bu bölümde Afrika'nın sürdürülebilir kalkınması önünde temel engel olarak belirlenen dört etmen irdelenmiş ve bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi kapsamında aşılması konusunda çözüm önerileri getirilmiştir. 5. bölümde ise getirilen çözüm önerileri FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliği faaliyetleri ile kıyaslanacak ve bu iş birliğinin Afrika'nın toplumsal ekonomik kalkınma, orta sınıf oluşumu, kamu hizmetlerinin yeterliliği ve vatandaş-devlet sosyal mutabakatının tesisi olarak tanımlanan Afrika modernleşmesine etkisi tartışılacaktır. Böylelikle de Afrika ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmasına etkisi anlaşılmaya çalışılacaktır.

Takip eden 4. bölümde ise Çin-Afrika ilişkilerinin tarihsel gelişimi ve FOCAC'ın işleyiş yapısı irdelenecektir. Bu bölümde Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (BMSKH) de verilecek ve FOCAC kapsamındaki iş birliğinin Afrika ülke vatandaşlarının temel kamu hizmetlerine ve iş, teknoloji gibi olanaklara ulaşımını nasıl etkilediği tartışılacaktır. BMSKH nezdinde yapılan irdeleme temel etmenler nezdinde yapılacak irdelemeye bilgi altyapısı oluşturacak ve tamamlayıcı olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FOCAC ve BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

Bu bölümde Çin-Afrika ilişkilerinin tarihsel arka planıyla birlikte FOCAC'ın işleyiş yapısı hakkında bilgi verilecektir. Bu bölümde Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (BMSKH) hakkında da bilgi verilecek ve FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin Afrika ülkelerinde söz konusu hedeflere ulaşılmasını nasıl etkileyebileceği tartışılacaktır. Böylelikle FOCAC'ın Afrika vatandaşlarının eğitim, sağlık, su, enerji, ulaşım, güvenlik gibi kamu hizmetlerine ve iş, teknoloji kullanımı gibi olanaklara ulaşımına katkı sunup sunmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır. BMSKH nezdinde yapılan irdeleme temel etmenler nezdinde yapılacak irdelemeye bilgi altyapısı oluşturacak ve tamamlayıcı olacaktır.

4.1. Çin-Afrika İlişkileri Tarihsel Arka Planı

Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulduğu 1949 yılından 1980'lere kadar Afrika ülkeleri ile ilişkileri politik ve ideolojik temellere dayanmıştır. Bu dönemde Çin Afrika ülkelerinin ulusal bağımsızlık hareketlerini ve emperyalizm ile kolonyalizme karşı birleşmelerini desteklemiş, ideolojik desteğin yanında askeri ve ekonomik destek de sunmuştur.²⁰⁸ Çin bu dönemde ÇHC'nin daha çok ülke tarafından tanınması ve uluslararası alanda müttefikler kazanması açısından da Afrika'ya önem vermiş ve üst düzey devlet yetkilileri aracılığıyla Afrika ülkelerine ziyaretler düzenleyerek iletişimi kuvvetlendirme çabasında bulunmuştur. Çabalar sonuç vermiş, 1971 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne ÇHC daimi üye olarak seçilirken oyların üçte birinden fazlası 26 Afrika ülkesinden gelmiştir. Çin'in bu dönemde 3. Dünya Ülkeleri'nin liderliğine soyunduğu ve hem Sovyet etkisini kırmak hem de ABD - Sovyetler Birliği

²⁰⁸ Penny Davies, *China and The End of Poverty in Africa: towards mutual benefit?*, Diakonia, Sundbyberg, 2007, s. 37.

arası Soğuk Savaş’da üçüncü bir uluslararası güç olarak ortaya çıkmak adına Afrika’ya önem verdiği söylenebilir. Bu dönemde Çin Afrika’da altyapı inşasına önem vermiş ve 800’den fazla projeye finansal destek sunmuştur²⁰⁹. Örneğin, Çin’in 1970 – 1975 yılları arasında sunduğu 400 milyon ABD doları tutarındaki faizsiz kredi ile tamamlanan 1.800 kilometrelik Tanzania-Zambia arası tren yolu hattı bu projelerin en önemlilerinden bir tanesidir. 1970’lerde Çoğu Afrika ülkesinden daha fakir durumda olan Çin için bu çarpıcı bir rakamdır²¹⁰. Çin bu dönemde Afrika ülkelerine karşı kendisinin de geliştirmekte olan bir ülke olduğu ve eşitlik ilkesini benimsediği şeklinde bir söylem geliştirmiş ve bu şekilde Batı’nın Afrika’ya yaklaşımından farklılaşmıştır²¹¹.

1980’ler ise Çin’in ideolojik genişleme politikasını bırakarak daha çok kendi ekonomik gelişimine önem verdiği bir dönemdir. 1966-76 Kültür Devrimi ve takiben gelen 1978 dışa açılma politikası, Çin’in bu dönemde daha çok gelişmiş ülkeler ile ekonomik ilişkilerini artırma ve Batı dünyası ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmesi ile sonuçlanmıştır. Afrika ülkeleriyle iletişim ise bu dönemde nispeten zayıflamış ve ideolojik yaklaşımdan ziyade ekonomik iş birliğine yoğunlaşmıştır²¹². Çin bu dönemde kendi firmalarını Afrika ülkelerinden firmalarla ticari ortaklıklar kurma yolunda teşvik etmiştir²¹³.

1989 Tiananmen Meydanı olayları, 1990’larda Çin’in Batı dünyası ile insan hakları ihlalleri temelinde ilişkilerinin bozulduğu ve Afrika ile hem politik hem de ekonomik ilişkilere yeniden önem verdiği bir dönemi açmıştır²¹⁴. Çin Afrika ülkelerini kendisi gibi Batı tarafından iç işlerine karışılan ülkeler olarak görmüş ve uluslararası arenada bağımsızlık ve meşruiyetini kuvvetlendirmeyi Afrika ülkeleri ile ilişkilerini yeniden sağlamlaştırmakta bulmuştur. Batı dünyasının iç işlere ve dolayısıyla bağımsızlığa müdahale endişesi, insan hakları karneleri çok da iyi olmayanlar da dahil

²⁰⁹ Ashley Jackson, “The Impact of The Cold War and New Scrambles for Africa”, *Journal of Southern African Studies*, Cilt: 36, Sayı: 1, Mart 2010, ss. 229 – 239.

²¹⁰ Richard Schiere, *China and Africa: An Emerging Partnership for Development? – An overview of issues*, Series No: 125, African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2011, s. 6.

²¹¹ Jackson, a.g.e., s. 236.

²¹² Davies, a.g.e., s. 38.

²¹³ Jackson, a.g.e., s. 236.

²¹⁴ Davies, a.g.e., s. 38.

Afrika ülkelerinde de karşılık bulmuş ve Çin ile yeniden yakınlaşmaya zemin hazırlamıştır²¹⁵. Soğuk Savaş sonrası bu dönem aynı zamanda Çin'in ekonomik ve politik bir güç olarak yükselmeye başladığı ve ekonomisini sürdürebilmek için Afrika'da bol miktarda bulunan doğal kaynaklara ihtiyacının olduğu bir dönemdir. Yine aynı dönemde Batı'dan Afrika'ya gelen finansal yardım miktarının ise düşmüş olması Çin ile ilişkileri yoğunlaştırmayı Afrika ülkeleri için de makul kılmıştır²¹⁶. 1995 yılında Çin, firmalarını Afrika'da ticaret ve yatırım yapmaya teşvik etmek için düşük faizli devlet kredileri sunmaya başlamış ve aynı yıl Çin üst düzey devlet yetkilileri Afrika'ya bir ziyaret düzenleyerek aralarında Zimbabve ve Sudan'ın da olduğu 11 ülke ile ikili finansal yardım anlaşmaları imzalamıştır²¹⁷. 1996 yılında 6 Afrika ülkesine yaptığı ziyarette ise Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, her koşulda devam eden iyi ilişkiler; eşitlik, egemenlik haklarına saygı ve iç işlere karışmama; karşılıklı fayda ve ortak kalkınma; uluslararası ilişkilerde müttefiklik ve de birlikte daha iyi bir dünya inşa etme ilkelerine dayalı ve her alanda geçerli bir Çin-Afrika iş birliği vizyonu ortaya koymuştur. Çin, yeni dönem Afrika iş birliği stratejisinde Afrika ülkelerinin kalkınma politikalarına karışmamak; ulusal bağımsızlık, egemenlik hakları, coğrafi bütünlük ve dış müdahalelere karşı durma mücadelelerinde onları desteklemek; Kıta ülkeleri arası sorunların barışçıl yollardan çözümüne katkı sunmak; kültürel farklılıklara saygı duymak; uluslararası ilişkilerde Afrika ülkelerinin hak ve çıkarlarını savunmak; politik ön koşul olmadan Kıta ülkelerine finansal yardım sunmaya devam etmek ve Çin-Afrika ekonomik işbirlikleri ile ticaretinde karşılıklı fayda ve eşitlik ilkelerini benimsemek gibi başlıkları benimsemiştir. Bu ziyaret sırasında söz konusu 6 Afrika ülkesi ile Çin arasında teknik, ekonomik ve kültürel işbirlikleri ile ticaret içeren 20 anlaşma imzalanmıştır²¹⁸.

²¹⁵ Ambrosé Du Plessis, "The Forum on China-Africa Cooperation, Ideas and Aid: National Interest(s) or Strategic Partnership?", *Insight on Africa*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2014, ss. 113 – 130.

²¹⁶ Plessis, a.g.e., s. 117.

²¹⁷ Zeng Aiping, Shu Zhan, "Origin, Achievements, and Prospects of the Forum on China – Africa Cooperation", *China International Studies*, Sayı: 72, Eylül/Ekim 2018, ss. 88 – 108.

²¹⁸ "President Jiang Zemin's Visit to Six African Countries", *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, Erişim: 9 Eylül 2020, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18035.shtml

İdeolojik yaklaşımın 1960'larda çeşitli Afrika ülkeleri ile ilişkilerin bozulmasına yol açması, Çin'in Afrika dış politikasında ideolojik yaklaşımdan uzaklaşıp tarafsız bir tavır takınmayı benimsemesiyle sonuçlanmıştır. Bu tarafsız tavır aynı zamanda genel Çin dış politikasının asli unsuru da olmuştur. 1980'lerde ise dış ilişkilerde iletişimin sadece politik kurumlar arasında olmaktan çıkartılıp farklı katmanlara da yayılması anlayışı gelişmiştir. Son olarak ise, sadece finansal yardım sunmaktan ziyade iş birliğini farklı alanlara ve farklı yöntemlere de yayma anlayışı gelişmiştir ki dış ilişkilerin kuvvetlendirilmesindeki bu çok boyutlu yaklaşım Batı modeli yaklaşımdan oldukça farklılaşmıştır. Sonuç olarak ise bugün FOCAC kapsamında görülen ticaretten tarıma ve turizme, uluslararası ilişkiler nezdinde yakın politik duruştan eğitim, sağlık ve kültür alanlarında iş birliğine kadar geniş bir yelpazesi olan Çin-Afrika iş birliği ortaya çıkmıştır²¹⁹. Diğer taraftan, iş birliği yapılan ülkelerin egemenlik haklarına saygı, iş birliği için ön koşul sunmama, eşitlik ve de karşılıklı fayda prensipleri Çin'in dış politikasında 1960'larda da kendilerine yer bulmuş olan prensiplerdir ve bugün FOCAC'ın normatif yapısında da görülmektedir²²⁰.

4.2. FOCAC'ın İşleyiş Yapısı

Çin ve Afrika ülkeleri 2000 yılında FOCAC adı altında ekonomik, politik ve sosyal alanlarda iş birliğini öngören geniş kapsamlı bir faaliyet programı başlatmışlardır. FOCAC'ın faaliyet takvimi her 3 yılda bir üst düzey devlet temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen toplantılarla kabul edilmektedir²²¹. 2000 ve 2003 yıllarında 44 Afrika ülkesinin katılımıyla düzenlenen ilk iki toplantının ana faaliyet maddelerini dış politikada uyum; Çin ve Afrika ülkeleri üst düzey kamu yetkilileri arası yakın iletişim; ticaret, finans, yatırım, tarım ve turizm alanlarında işbirliklerinin artması; Afrika ülkelerinde yol, köprü, hastane, baraj, enerji, okul, liman gibi altyapı inşaatları; Afrika ülkelerinin Çin'e olan borçlarının bir kısmının affı; Afrika'nın enerji ve doğal

²¹⁹ Davies, a.g.e., s. 38.

²²⁰ A.g.e., ss. 40-42.

²²¹ FOCAC resmi web sitesi, www.focac.org

kaynaklarının ekonomiye kazandırılması; bilim, teknoloji ve kültür alanlarında iş birlikleri; Afrika'nın sağlık, eğitim ve insan kaynağı altyapılarının geliştirilmesi; Afrika'da silah kaçakçılığının önlenmesi ve de barış ve güvenlik ortamının tesisi; çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve de Birleşmiş Milletler ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde Çin-Afrika ülkeleri müttefikliği gibi konular oluşturmıştır²²².

2006 yılındaki 48 Afrika ülkesinin katıldığı üçüncü toplantıda faaliyet halkalarına telekomünikasyon altyapısı, hava ve deniz yolu taşımacılığı, birbirlerinin vatandaşlarının mülki haklarının korunması amacıyla yargı alanında iş birliği ve Afrika Birliği ile Afrika'daki diğer bölgesel ekonomik ve politik organizasyonlarla iş birliği eklenmiştir²²³. Takip eden ve sırasıyla 49, 50, 50 ve 53 Afrika ülkesinin katıldığı 2009 Sharm El-Sheikh, 2012 Beijing, 2015 Johannesburg ve 2018 Beijing toplantılarında ise akademi ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği; Afrika'da imalat endüstrisinin gelişimi ve Çin'den Afrika ülkelerine emek-yoğun üretim tesisleri ile bilgi ve teknoloji transferi; Afrika ülkelerinde merkezi yönetim hariç bölgesel yönetimlerle de iletişimin artırılması; deniz taşımacılığı, gemi inşası, petrol-doğalgaz arama faaliyetleri ve deniz biyolojisi gibi alanlarda Afrika deniz ekonomisinin geliştirilmesi; Afrika'da askeri ve kolluk gücü hizmetlerinin iyileştirilmesi; insan hakları, cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve kadınların ekonomik hayata katılımları; yenilenebilir enerji teknolojileri; Afrika'nın doğal kaynak harici ihracat ürünlerinin artırılması ve Afrika ülkelerinde yolsuzlukla mücadele gibi konu başlıkları faaliyet halkalarına eklenmiştir²²⁴. Sekizinci FOCAC toplantısının ise 2021 yılında Senegal'de yapılması planlanmaktadır²²⁵.

Çin-Afrika iş birliğinin aynı zamanda normatif bir bileşeni de bulunmakta ve her FOCAC toplantısında iş birliğini çevreleyen ideolojik yapı bildirge olarak yayımlanmaktadır. Bildirgelerde mevcut ekonomik ve politik uluslararası sistemin

²²² Programme for China-Africa Cooperation in Economic and Social Development, Beijing, 2000; FOCAC Addis Ababa Action Plan, Addis Ababa, 2003.

²²³ FOCAC Beijing Action Plan, Beijing, 2006.

²²⁴ ilgili FOCAC faaliyet planları (bütün faaliyet planlarına FOCAC web sitesinden ulaşılabilir).

²²⁵ FOCAC resmi web sitesi; www.focac.org

gelişmiş ülkelerden yana olduğu ve gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkeler için adaletsizlikler ve eşitliksizlikler içerdiği vurgusu yapılmakta ve daha adaletli bir politik ve ekonomik uluslararası sistemin gerekliliği savunulmaktadır. Küreselleşme ülkelerin ekonomik iş birliğini arttırmakta, ancak sistem gelişmiş ülkelerin faydasına işlerken diğer ülkelerin ekonomilerini ve hatta politik bağımsızlıklarını tehdit etmektedir. Bu durumu gidermek için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler işbirliklerini arttırmalı (Güney-Güney iş birliği), gelişmiş ülkeler diğer ülkelere finans, teknoloji ve diğer alanlarda kalkınma desteği sunmalı ve de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ya da Dünya Ticaret Örgütü gibi ekonomik ve politik uluslararası yapılarda bu ülkelere eşitlik, karşılıklı fayda ve çokulusluluk ilkelerine dayalı olarak daha çok yer verilmelidir. Uluslararası sistemde ülkelerin iç işlerine karışılmamalı, ekonomik iş birliği için politik ön koşullar getirilmemeli, kalkınma politikalarına ve de tarihi ve kültürel yapılarına saygı gösterilmelidir²²⁶.

Bildirgelerde Afrika ülkelerinin bağımsızlık ve bağımsızlık sonrası kalkınma mücadelelerine ve Çin Halk Cumhuriyeti ile Afrika ülkelerinin bu dönemdeki dostane ilişkilerine de vurgu yapılmaktadır. Bildirgelerde Çin de Afrika ülkeleri gibi kalkınmakta olan bir ülke olarak konumlandırılmakta ve Çin-Afrika ülkeleri arası karşılıklı faydayı, eşitliği, barış ve kalkınmayı, iç işlere saygıyı ve uluslararası ilişkilerde müttefikliği öngören istikrarlı, uzun soluklu ve çok boyutlu bir iş birliği öngörülmektedir. İşbirliği kapsamında üçüncü taraflar ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar da dışlanmamakta ve Milenyum Kalkınma Hedefleri²²⁷ ile Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne²²⁸ de atıf yapılmaktadır. Bildirgelerde Afrika ülkelerinin temel sorunlarının ekonomik ve sosyal kaynaklı olduğu, Çin'in kendi vatandaşlarını yoksulluktan çıkartan kalkınma modelinin ise Afrika ülkelerine de örnek olabileceği belirtilmektedir²²⁹.

²²⁶ 2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ve 2018 FOCAC Bildirgeleri (www.focac.org)

²²⁷ Birleşmiş Milletler, Milenyum Kalkınma Hedefleri; <https://www.un.org/millenniumgoals/>

²²⁸ Birleşmiş Milletler, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri; <https://sdgs.un.org/>

²²⁹ FOCAC Bildirgeleri; 2000 Beijing, 2003 Addis Ababa, 2006 Beijing, 2009 Sharm El-Sheikh, 2012 Beijing, 2015 Johannesburg, 2018 Beijing

Takvime alınan faaliyetler için Çin, faizsiz ve düşük faizli kredilerin yanında hibe aracılığıyla finansman sunmakta ve devlet ile özel sektörden firmalarını faaliyetleri uygulamaya almaları için teşvik etmektedir²³⁰.

4.3. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne Ulaşımında FOCAC'ın Etkisi

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 17 ana başlık altında toplanmakta ve yoksulluk, yetersiz beslenme, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, su yönetimi, enerji yönetimi, iş olanakları ve ekonomik büyüme, endüstri ve altyapı gelişimi, ülke içi ve ülkeler arası eşitsizliklerin giderimi, sürdürülebilir şehirleşme, bilinçli üretim ve tüketim, iklim değişikliği, su ve karasal ekosistemlere duyarlılık, barış, adalet ve iyi yönetim ve de uluslararası iş birliği ana başlıklarını içermektedir. 17 hedefin her biri alt hedefler içermektedir ve toplam 169 alt hedef bulunmaktadır²³¹.

Bu çalışma kapsamında Afrika modernleşmesi toplumsal ekonomik kalkınma, orta sınıf oluşumu, kamu hizmetlerinin yeterliliği ve vatandaş-devlet sosyal mutabakatının tesisi olarak nitelenmiş ve sürdürülebilir kalkınmanın var olması için ön koşul olarak kabul edilmiştir. BMSKH'nin çevre duyarlılığı ve iklim değişikliği ile ilgili olan 12., 13., 14. ve 15. hedeflerinin ise doğrudan Afrika modernleşmesi ile ilintili olmadığı varsayılp bu çalışma kapsamında incelenmemiştir. BMSKH Hedef 16 ise toplumlar içerisinde barış ve kapsayıcılık ortamının tesisi ve verimli, hesap verebilir yönetimler oluşturulması konularını içermektedir. Bu konular da halihazırda Afrika modernleşmesi önündeki temel engellerin işlendiği 3. bölümde “ulusal kimlik eksikliği” ve “devlet meşruiyeti” başlıkları altında irdelendiğinden burada tekrar değinilmeyecektir.

²³⁰ FOCAC Faaliyet Planları

²³¹ “The 17 Goals”, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals>

4.3.1. Hedef 1: Yoksullukla mücadele

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin birincisi “Yoksullukla Mücadele” temasındadır. Bu hedef kapsamında 2030 yılına kadar dünyada günlük 1,25 ABD doları (güncel değer) altında gelikle yaşayan kimse kalmaması; sosyal güvenlik sistemlerinin işlerliğe sokulması; ekonomik kaynaklara, temel hizmetlere, finansal olanaklara, teknolojiye ve bireysel mülkiyet haklarına eşit ulaşım; iklim, ekonomi, sosyal ve çevresel şoklara hazırlıklılık; ülkelerin yoksulluk önleme ve eğitim, sağlık, sosyal güvenlik konularına bütçe ayırması için uluslararası toplumca teşvik edilmeleri ve ulusal, bölgesel ve uluslararası ölçekte yoksullukla mücadele politikaları geliştirilmesi amaçlanmaktadır²³².

Yoksullukla mücadele konusu 2000 yılında düzenlenen ilk FOCAC toplantısından itibaren Çin-Afrika iş birliği kapsamında gündemde kendine yer bulmuştur. Çin'in tarım ve gıda güvenliği, turizm ve iş birliği kapsamında yürüttüğü yatırım, altyapı inşası, ticaret gibi diğer faaliyetler sonucu Afrika'nın yoksullukla mücadelesine sunabileceği katkılar haricinde, iş birliği başlıkları altında doğrudan yoksullukla mücadeleyi işaret eden başlıklar bulunmaktadır. Çin, düzenlenen seminerler aracılığıyla Afrika ülkeleri ile kendi tecrübesini paylaşmayı, yoksullukla mücadele üzerine eğitimler sunarak Afrika'da bu konuda bilgili insan kapasitesi oluşturmayı, Afrika ülkelerinin ulusal düzeyde yoksullukla mücadele ve sosyal güvenlik stratejileri oluşturmalarına destek olmayı, Çin'den Afrika ülkelere uzmanlar göndermeyi, kırsal alanlarda demo projeleri yürütmeyi ve Afrika ülkelerinin benzer projelerine katkı sunmayı önermektedir²³³.

Çin'in 1980'lerden günümüze yaşadığı iktisadi serbestleşme ve modernleşme sonucu vatandaşlarını yoksulluk koşullarından çıkartmasının Afrika ülkelere de model olabileceği düşünülmektedir²³⁴. Ek olarak, Çin ile Afrika ülkelerinin 2000'li yıllarla beraber artan iş birliğinin model olmanın ötesinde somut adımlar atılmasını da

²³² “Goal 1: No Poverty”, Sustainable Development Goals, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals/goal1>

²³³ 2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ve 2018 FOCAC Faaliyet Planları; www.focac.org

²³⁴ Manyika Kangai, “Ten lessons from China that can transform Africa”, *New African*, Sayı: 543, Ekim 2014, ss. 16-20.

sağlayabileceği öngörülmektedir²³⁵. Çin'in 1980'lerden itibaren yaşadığı değişimler tarımı modernize ederek fazla iş gücünü endüstriyel üretime kaydırması; ucuz ve bol iş gücünün avantajını dış yatırımcı dostu politikalarla birleştirerek endüstriyel üretim alanında yabancı yatırımları teşvik etmesi; taşıma, enerji, iletişim, sulama gibi alanlarda altyapısını kuvvetlendirerek endüstriyel üretime uygun zemin hazırlaması ve insan kaynakları gelişimine yatırım yaparak başlattığı kalkınma hamlesini sürdürülebilir kılmasıdır²³⁶. Çin FOCAC kapsamında bu çalışmanın Bölüm 4.3.2, 4.3.4, 4.3.6, 4.3.7, 4.3.8 ve 4.3.9 başlıklarında incelendiği üzere Afrika ülkeleri ile anılan bütün bu alanlarda iş birliği yapmaktadır. Hatta diğer ülke yatırımcılarının kıtayı politik istikrarsızlık, altyapı, yetişmiş insan kaynağı, kurumsal kapasite yetersizliği ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü nedeniyle riskli bulup yatırım yapmamasından²³⁷ doğan boşluğu da kısmen gidermektedir. Dolayısıyla Afrika ülkelerinde yoksulluğun azaltılmasına da katkı sunabileceği söylenebilir²³⁸. Diğer taraftan Afrika ülkelerinde kamu kurumları Çin'e kıyasla politika oluşturma ve uygulama bakımından daha zayıf ve daha istikrarsızdır²³⁹. Bu durum Çin'in olumlu katkısının sürdürülebilirliğini de olumsuz etkileyebilecek bir etmendir.

Sonuç olarak FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin SKH-1'in yoksulluğun azaltılması temel amacıyla genel olarak uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Yoksulluğun azaltılması ve iş olanakları yaratılması bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezinin toplumsal ekonomik kalkınma ve ekonomik orta sınıf oluşumu bileşenleriyle de uyumludur. Diğer taraftan, Afrika ülkelerindeki kamusal yapının politika oluşturma ve uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi de sürdürülebilir kalkınma açısından önem verilmesi gereken bir konudur.

²³⁵ Edeh Emmanuel Chidiebere, "Poverty alleviation in Africa: The Impact of China's Aid", *International Journal of Arts and Social Science*, Cilt:1, Sayı: 4, Kasım-Aralık 2018, ss. 34-35.

²³⁶ Chidiebere, a.g.e., ss. 30-34.

²³⁷ A.g.e., s. 32.

²³⁸ A.g.e., ss. 34-35.

²³⁹ A.g.e., s. 31.

4.3.2. Hedef 2: Açlıkla mücadele

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin ikincisi “Açlıkla Mücadele” temasındadır. Bu hedef kapsamında 2030 yılına kadar yetersiz beslenmenin ortadan kaldırılıp gıda güvenliğinin sağlanması; tarımsal üretim verimliliğinin artırılması; küçük ölçekli tarım işletmelerinin gelirlerinin iyileştirilmesi, arazi mülkiyet haklarının garantiye alınması ve tarım dışı alanlarda da istihdam edinebilmeleri için bilgi ve finans kaynaklarına erişimlerinin olması; tarımsal faaliyetlerin kuraklık, sel, aşırı hava koşulları ve iklim değişikliği etkilerine adapte olacak şekilde geliştirilmesi; tohumların, bitkilerin, evcil ve de vahşi hayvanların genetik çeşitliliğinin sürdürülmesi; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınma ve tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesinin desteklenmesi; tarımsal ürünlere küresel ölçekte getirilen ticaret engellerinin kaldırılması ve tarımsal ürün piyasalarında fiyat şokları yaşanmasının önlenmesi amaçlanmaktadır²⁴⁰.

Tarım 2000 yılında düzenlenen ilk FOCAC toplantısından itibaren Çin-Afrika iş birliğinin gündeminde kendine yer bulmuş ve iş birliğinde önceliklendirilen alanlardan birisi olmuştur. Tarım alanında öngörülen iş birliği tecrübe paylaşımından altyapı ve insan kaynakları gelişimine, Afrika'da tarım ile ilgilenen KOBİ ölçeğinde firmalar kurulması için finansman sunmaktan araştırma–geliştirme faaliyetlerine ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü ile Afrika Birliği'nin Afrika'da yürüttüğü tarım geliştirme projelerine destek sunmaya kadar geniş bir kapsamdadır. Taraflar tarım faaliyetlerinin geliştirilmesine gıda güvenliği, yoksullukla mücadele, Afrika toplumunun hayat kalitesinin yükseltilmesi, Çin ve diğer ülkelere tarımsal ürün ihracatının artması ve genel anlamda Afrika ülkelerinin ekonomik gelişimine katkı sunması bakımından önem atfetmektedir. Çin kendi firmalarını sunduğu finansal teşvikler aracılığıyla Afrika ülkelerinde tarımsal iş birliği projeleri geliştirmek ve yürütmek konusunda da teşvik etmektedir²⁴¹.

²⁴⁰ “Goal 2: Zero Hunger”, Sustainable Development Goals, United Nations;

<https://sdgs.un.org/goals/goal2>

²⁴¹ 2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ve 2018 FOCAC Faaliyet Planları; www.focac.org

Çin'in tarım sektörüne atfettiği özel ilginin nüfusunun %80'i kırsal alanlarda yoksul koşullarda yaşayan bir tarım toplumuyken 1979'da kendi ekonomik dönüşümünü başlattığında ilk başarısını tarım sektörünü reforme ederek yoksullukla mücadelede önemli kazanımlar elde etmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir²⁴². Çin tarım sektöründe araştırma-geliştirme faaliyetleriyle, tarımla uğraşan nüfusuna adaletli arazi dağıtımını sağlamasıyla ve sulama altyapısını iyileştirmesiyle kendi tarım sektöründe reform yaratmıştır²⁴³. Afrika dünyada az ve yetersiz beslenen nüfusun en yoğun olduğu bölgedir ve OECD ülkelerinin Afrika tarım sektörüne sunduğu finansal destek 1990'lı yıllardan itibaren düşüşe geçmiştir. Diğer taraftan Çin, Afrika tarım sektörüne sadece 2009 yılında 30 milyon ABD doları yatırım yapmış, tarım sektöründe yaptığı bu yatırım toplam yatırımının %2'sini oluşturmuştur²⁴⁴.

Afrika'da 23 ülkede bulunan Çin Tarım Teknolojileri Geliştirme Merkezleri Çin-Afrika tarım iş birliğini yatırımlar, demo faaliyetleri, verilen teknik eğitimler ve teknoloji transferi gibi önemli faaliyetlerle yürüten birimlerdir. Bu birimler Çin özel sektör firmalarınca işletilmektedir ve kar amacı taşımaktadır. Diğer taraftan Etiyopya, Mozambik, Gana ve Zimbabve'de söz konusu birimlerce yürütülen faaliyetleri yerinde inceleyen bir saha araştırması bu birimlerin verimliliğinin değişkenlik gösterdiğini ve ortak bir işletme standartlarının olmadığını ve başarılı işler kadar başarısız işlerin de yapılmış olduğunu öne sürmektedir²⁴⁵.

FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin genel olarak SKH-2'nin amaçlarına ulaşılmasında faydalı olduğu sonucuna varılmıştır. Çin'in kendi ülkesindeki tarım reformu kırsal alanlarda yoksulluğun azaltılmasına katkısının yanı sıra tarımsal üretkenlik verimini artırıp ortaya fazla iş gücü çıkmasını ve bu iş gücünün endüstriyel üretimde istihdam edilebilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla tarım reformu Çin'de

²⁴² Helen Lei Sun, "Understanding China's Agricultural Investments in Africa", *South African Institute of International Affairs*, China in Africa Project, Occasional Paper No: 102, Kasım 2011, ss. 5-6.

²⁴³ Edeh Emmanuel Chidiebere, "Poverty alleviation in Africa: The Impact of China's Aid", *International Journal of Arts and Social Science*, Cilt:1, Sayı: 4, Kasım-Aralık 2018, s. 31.

²⁴⁴ Sun, a.g.e., ss. 5-6.

²⁴⁵ Ian Scoones, "Chinese engagement in African agriculture is not what it seems", *The Conversation*, 28 Mart 2016, Erişim: 5 Ocak 2021, <https://theconversation.com/chinese-engagement-in-african-agriculture-is-not-what-it-seems-56779>

endüstrinin gelişimine de katkı sunmuştur²⁴⁶. Çin'in Afrika ülkelerinde tarım sektöründe artan yatırımları yanında bu çalışmada Bölüm 4.3.9'da irdelendiği üzere endüstri yatırımlarına da yönelmesi, benzer bir tecrübenin Afrika ülkelerinde de görülmesine yardımcı olabilecektir. Diğer taraftan iklim, coğrafya, tarımsal alan büyüklüğü, nüfus yoğunluğu gibi etmenler Çin ve Afrika ülkelerinde farklılık göstermektedir²⁴⁷. Dolayısıyla tarım yatırımları planlanırken Afrika'nın kendi söz konusu koşullarına özen gösterilmesi faydanın daha sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır²⁴⁸. Burada Afrika ülkelerinin kendi koşullarını gözeterek Çin'i yönlendirmeleri ya da Çin'in kendi tasarrufu ile tarım yatırımı yaptığı Afrika ülkelerinin koşullarını dikkate alması önemlidir. Bu noktadan hareketle, uygun politikalar eşliğinde FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin tarım ayağının bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezinin toplumsal kalkınma, orta sınıf oluşumu ve vatandaş-devlet sosyal mutabakatı tesisi başlıklarıyla uyumlu olacağı sonucuna varılmıştır.

4.3.3. Hedef 3: Sağlık ve yaşam kalitesi

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin üçüncüsü "Sağlık ve Yaşam Kalitesi" temasındadır. Bu hedef kapsamında 2030 yılına kadar doğum esnasında hayatını kaybeden anne vakalarının 100.000 doğumda 70'in altına indirilmesi; doğum sırasında hayatını kaybeden bebek oranının 1.000 doğumda 12'nin ve 5 yaş altı çocuk ölümlerinin 1.000 çocukta 25'in altına indirilmesi; AIDS, tüberküloz, sıtma ve tropik hastalıkların ortadan kaldırılması ve hepatit ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi; zihinsel aksaklıklar ya da yetersiz beslenme sonucu hayatını kaybeden çocuk sayısının üçte bir oranında azaltılması; madde bağımlılığı ile mücadele edilmesi; trafik kazalarında hayatını kaybeden insan sayısının yarı yarıya azaltılması; nüfusa aile planlama ve cinsellik eğitimi kazandırılması; herkesin güvenilir ve kaliteli sağlık hizmetlerine, ilaçlara ve aşılarla ulaşabilmesi; zararlı kimyasallar ya da hava, su, toprak

²⁴⁶ Chidiebere, a.g.e., s. 31.

²⁴⁷ Chidiebere, a.g.e., s. 31.

²⁴⁸ Sun, a.g.e., ss. 22-23.

kirliliği sonucu hayat kayıplarının ve hastalıkların önlenmesi; tedavi, ilaç ve aşı geliştirilmesi konusundaki araştırma-geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi; gelişmekte olan ülkelerde sağlık çalışanlarının teknik becerilerinin ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi ve yine gelişmekte olan ülkelerin yerel ve küresel sağlık risklerine karşı erken uyarı, risk azaltımı ve risk yönetimi kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır²⁴⁹.

FOCAC'ın yürürlüğe girdiği 2000 yılından beri Çin-Afrika iş birliği kapsamında olan konulardan birisi de sağlık sektörüdür²⁵⁰. Çin'in sağlık sektöründe Afrika'ya desteği 1960'lı yıllardan itibaren Kıta'ya sağlık ekipleri göndererek insanların tedavi edilmesine katkı sunmakla başlamış, günümüzde ise FOCAC dahilinde sağlık ekipleri gönderilmesi, hastaneler ve sıtma önleme merkezleri gibi sağlık ünitelerinin inşa edilmesi, anne ve çocuk sağlığı üzerine ilaç ve tıbbi cihaz temin edilmesi, ilaç üretilmesi, teknoloji transferi, Afrika ülkelerinin sağlık çalışanlarına eğitim verilmesi ve kendi sağlık yönetim kapasitelerinin geliştirilmesi konularını kapsamıştır²⁵¹. Çin, Global Fund ve Bill & Melinda Gates Vakfı gibi sağlık sektöründe hizmet sunan 3. taraflarla da işbirliklerinde bulunmaktadır²⁵². Çin 2000 yılından itibaren HIV/AIDS, sıtma ve tüberküloz gibi enfeksiyon hastalıklarının önlenmesi ve tedavisi konularında Afrika ülkeleri ile ortak çalışma gerçekleştirmektedir²⁵³. Doğumda anne ölümleri ve 5 yaş altı çocuk ölümleri konusu da 2018'de düzenlenen en son FOCAC toplantısında gündeme girmiştir²⁵⁴. Afrika'ya sağlık konusunda sunduğu finansal yardım, Çin'i 2014 yılı

²⁴⁹ “Goal 3: Good Health and Well-Being”, Sustainable Development Goals, United Nations;

<https://sdgs.un.org/goals/goal3>

²⁵⁰ 2000 yılından günümüze düzenlenen bütün FOCAC toplantılarının faaliyet planlarında sağlık sektöründe iş birliği konusu mevcuttur.

²⁵¹ Shuang Lin v.d., “China's Health Assistance to Africa: Opportunism or Altruism?”, *Globalization and Health*, Cilt: 12, Sayı: 83, 2016, ss. 1 – 5; Maddalena Procopio, “China's Health Diplomacy in Africa: Pitfalls Behind the Leading Role”, *ISPI Italian Institute for Political Studies*, 7 Nisan 2020, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.ispionline.it/en/publicazione/chinas-health-diplomacy-africa-pitfalls-behind-leading-role-25694>

²⁵² Xiangcheng Wang, Tao Sun, “China's Engagement in Global Health Governance: A critical analysis of China's assistance to the health sector of Africa”, *Journal of Global Health*, Cilt: 4, Sayı: 1, Haziran 2014, ss. 1-4.

²⁵³ FOCAC faaliyet planları, www.focac.org

²⁵⁴ “South-South Cooperation Offers an Opportunity to Tackle Africa's High Rates of Maternal and Newborn Mortality”, *UNICEF China*, 17 Ağustos 2018, Erişim: 4 Ocak 2021,

itibariyle bu alanda Afrika'ya yardım sunan ilk 10 ülke arasına sokmuştur. 2014 yılı itibariyle 42 Afrika ülkesinde 43 Çin sağlık ekibi hizmet vermiş, Çin desteğiyle 30 hastane ve 30 sıtma önleme merkezi inşa edilmiş, ilaç ve tıbbi cihazlar için yaklaşık 124 milyon ABD doları tutarında yardım yapılmış ve çeşitli Afrika ülkelerinden 3.000'den fazla sağlık çalışanına Çin tarafından eğitim verilmiştir. FOCAC kapsamında 2002 yılında Çin-Afrika Geleneksel İlaç Forumu ve de 2013 ile 2015 yıllarında Çin-Afrika Sağlık Gelişimi Bakanlar Forumu düzenlenmiştir²⁵⁵. Çin Afrika sağlık sektörü için 2006 yılında 35 milyon ABD doları tutarında harcama yapmış, 2014 yılı itibariyle ise bu tutar yılda 150 milyon ABD dolarına yaklaşmıştır²⁵⁶. Çin, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında bulunan ve tüm dünya vatandaşlarının kaliteli temel sağlık hizmetlerine uygun maliyetle ulaşabilmesini amaçlayan Küresel Sağlık Sigortası²⁵⁷ girişiminin Afrika'da gerçekleşmesine katkıda bulunmayı da taahhüt etmiştir²⁵⁸.

Çin'in gönderdiği sağlık ekiplerinin kırsal bölgelerde hizmet sunarak yetişmiş sağlık personeli ihtiyacı konusunda büyük bir eksiği giderdiği ve 5,5 milyondan fazla hastaya²⁵⁹ ulaştıkları not edilmektedir. Aynı şekilde Çin, 2014 yılı Ebola salgını sırasında Batı Afrika'ya finansal yardım, lojistik, hastalıktan korunma kitleri, ölçüm ve araştırma laboratuvarları ve sağlık ekipleri sunmuş ve destek olan ilk ülkelerden birisi olmuştur²⁶⁰. Çin, Ebola salgını konusunda uluslararası müdahalelere de katkı sunmuş ve Birleşmiş Milletler ile Dünya Sağlık Örgütü'ne finansal bağışta bulunmuştur²⁶¹. Çin, Afrika Birliği ile amacı halk sağlığını korumak üzere salgın hastalıklar üzerine araştırma yapmak olan bir Afrika Salgın Kontrol ve Önleme Merkezi inşası ve işleyiş

<https://www.unicef.cn/en/press-releases/south-south-cooperation-offers-opportunity-tackle-africas-high-rates-maternal-and-newborn-mortality>

²⁵⁵ Lin v.d., a.g.e. ss. 1-5; Ernst Tambo v.d., "China-Africa Health Development Initiatives: Benefits and Implications for Shaping Innovative and Evidence-Informed National Health Policies and Programs in Sub-Saharan African Countries", *International Journal of MCH and AIDS*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016, ss. 119-133.

²⁵⁶ Long Wang, Jashua Bateman, "China's Medical Aid in Africa", *The Diplomat*, 14 Mart 2018, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://thediplomat.com/2018/03/chinas-medical-aid-in-africa/>

²⁵⁷ "Universal Health Coverage", *World Health Organization*, 24 Ocak 2019, Erişim: 4 Ocak 2021, [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/universal-health-coverage-\(uhc\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/universal-health-coverage-(uhc))

²⁵⁸ Lin v.d., a.g.e., s. 4.

²⁵⁹ Tambo v.d., a.g.e., s. 125.

²⁶⁰ Tambo v.d., a.g.e., s. 122.

²⁶¹ Procopio, a.g.e.

kapasitesinin oluşturulması konusunda da 2016 yılında anlaşmaya varmış ve 2 milyon ABD doları katkıda bulunmuştur²⁶². 2020 yılı başında ise bu merkezin Dünya Sağlık Örgütü'nün teknik desteğiyle Kenya'da kurulacağı duyurulmuştur²⁶³.

Çin'in Afrika ülkelerine sağlık sektöründe sunduğu yardım Çin'in bölgesel belediye yönetimleri aracılığıyla detaylandırılıp iletilmektedir. Bu durumun ise sağlık yardımlarının bütüncül ve uyumlu bir yapıya sahip olmamasına ve elde edilecek faydanın kısıtlanmasına sebep olduğu yorumları söz konusudur. Bu noktada, Çin'in dış ülkelere yaptığı kalkınma yardımlarını organize eden tek bir kurumun olmaması eleştirilmektedir²⁶⁴. Dikkat çekilen diğer bir nokta da, Çin'in ilaç ve tıbbi cihaz sunumu ile hastane inşası gibi konularda finansal yardım kapsamında Afrika ülkelerine sunduğu faizsiz ya da düşük faizli kredilerin yine Çin firmalarıyla iş yapılmasının yolunu açmasıdır. Etiyopya 2017 yılında 600 yataklı bir hastane inşası için Çinli bir firma ile anlaşma imzalamış, yine aynı yıl Tanzanya tıbbi cihaz üretim tesisi inşası için Çin'den bir firmayla anlaşmıştır. Düşük ücretli ilaç temini ve düşük maliyetli tesis yapımının gelir düzeyleri çok yüksek olmayan Afrika vatandaşlarının faydasına olduğunu savunanlar olduğu gibi²⁶⁵, alınan kredilerin uzun vadede bazı Afrika ülkelerinde borç krizi yaratması ihtimaline dikkat çekenler de söz konusudur²⁶⁶.

Diğer taraftan Çin'in Kıta ile ilgilenmesinin ana sebeplerinin Afrika'nın doğal kaynaklarına erişmek, Tayvan, Tibet ve Uygur azınlığı gibi konularda uluslararası arenada politik destek kazanmak ve Afrika'da ticari nüfuz elde etmek gibi politik ve ekonomik gündemler olduğu; Kıta'ya sağlık sektöründe destek sunmasının ise aslında bu temel amaçlara erişimini kolaylaştırmak ve uluslararası topluma da olumlu bir imaj çizmek olduğu yorumları yapılmaktadır. Çin'in asıl motivasyonunun farklı olmasının ise Afrika'ya verdiği sağlık desteğinin verimini olumsuz etkileyebileceği iddia edilmektedir²⁶⁷. Ek olarak, Çin'in Afrika'ya sunduğu sağlık desteğinin bir parçası olan

²⁶² Lin v.d., a.g.e., s. 4.

²⁶³ Procopio, a.g.e.

²⁶⁴ Wang ve Sun, a.g.e., s. 4; Lin v.d., a.g.e., s. 2; Wang ve Bateman, a.g.e.

²⁶⁵ Wang ve Bateman, a.g.e.

²⁶⁶ Wang ve Sun, a.g.e., s. 3.

²⁶⁷ Wang ve Sun, a.g.e., s. 4; Lin v.d., a.g.e., ss. 1-5.

geleneksel ilaçların (akupunktur tedavisi ve bitkisel ilaçlar) etkinliği konusunda uluslararası bir mutabakat bulunmaması da yöneltilen eleştiriler arasındadır²⁶⁸. Bir diğer eleştiri de Çin'in sağlık konusunda desteğini özellikle doğal kaynak zengini Afrika ülkelerine yönelttiği şeklindedir²⁶⁹.

Çin'in FOCAC dönemi ile birlikte Afrika ülkelerinin sağlık altyapılarının gelişimine katkı sunduğu görülmektedir²⁷⁰. Çin'in Afrika ülkeleri ile sağlık alanında yaptığı işbirlikleri çocuk ve anne ölümlerinden AIDS, sıtma, tüberküloz gibi hastalıkların önlenmesine; uluslararası Küresel Sağlık Sigortası girişimine uyumdan yerel altyapı ve insan kaynağı kapasitesinin gelişimine; ilaç ve tıbbi cihaz temininden uluslararası çabalara desteğe kadar Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin üçüncüsü olan "Sağlık ve Kaliteli Yaşam" başlığı ile uyumludur. Diğer taraftan Çin, sağlık ile ilgili yardım ve yatırımlarını kendi firmalarına iş yapma olanağı yaratmak, Tayvan konusu gibi kendi dış politika çıkarlarında Afrika ülkelerinin desteğini almak veya desteğini özellikle doğal kaynak zengini Afrika ülkelerine yöneltmek gibi başlıklarda eleştirilmektedir. Çin'in sağlık ekiplerinin Kıta'daki birçok ülkede faaliyette olması, Ebola krizinde Batı Afrika ülkelerine sunduğu destek ya da uluslararası örgütlerle de iş birliği içerisinde olması gibi noktalar da göz önüne alınarak Çin'in özellikle doğal kaynak zengini Afrika ülkelerine yoğunlaştığına dair elle tutulur bir gösterge ise bulunmamaktadır²⁷¹. Öte yandan Çin, genel olarak kalkınma desteklerini Afrika ülkelerinin tümüne sağlamakta, ancak kendi ülkesinin firmaları ile çalışılmasını bir nevi ön koşul olarak sunmaktadır²⁷². Çin'in sağlık sektörü de dahil dış yardımlarını sunarken bütüncül ve uyumlu bir yapıya sahip olmamasının ise, 2018 yılında dış yardımlarla ilgili işleyişi tek bir otoriteye bağlamak amacıyla kurduğu Çin Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı ile aşabileceği beklenebilir. Ancak bu yapının verimli çalışmaya başlaması için

²⁶⁸ Wang ve Sun, a.g.e., s. 2.

²⁶⁹ Lin v.d., a.g.e., s. 3.

²⁷⁰ A.g.e., s. 4.

²⁷¹ A.g.e., s. 3.

²⁷² Penny Davies, *China and The End of Poverty in Africa: towards mutual benefit?*, Diakonia, Sundbyberg, 2007, s. 13.

belli bir sürenin geçmesi de gerekebilir²⁷³. Bazı durumlarda ise sunulan yardımların ilgili ülkenin ihtiyaçları ile uyumsuzluğu, sunulan ürünlerin kalitesizliği, yedek parça eksikliği ya da kullanma kılavuzlarının yetersizliği, sunulan teknik ve idari eğitimlerin azlığı, koordinasyon ve iletişim ile ilgili aksaklıklar, Çin tarafının kendileri dışındaki destek sağlayıcılarla iş birliğine karşı isteksiz olmaları ve bütün bunların bir sonucu olarak da sunulan desteğin sürdürülebilirliği ve verimliliği konusunda soru işaretleri oluşmasına sebep olmuştur²⁷⁴.

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında incelenen literatür doğrultusunda FOCAC kapsamında Çin tarafından Afrika ülkelerine sağlık sektöründe sunulan desteğin genel olarak SKH-3 ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Sağlık sektöründe Çin'in Afrika ülkelerine sunduğu destek Afrika ülke vatandaşlarının bir kamu hizmeti olan sağlık hizmetlerine ulaşma kalitesini de artırma potansiyeli taşıdığından bu çalışmanın Afrika modernleşmesine ulaşılması tezi ile de uyumludur. Son kısımda bahsedilenler gibi sahada karşılaşılan aksaklıkların ise Afrika ülkelerinin Çin ile daha etkin müzakereleri ile aşılabileceği değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği açısından Çin'in Afrika ülkeleri idari yapılarının kapasitelerini belirgin şekilde arttırıp arttırmadığı ya da uzun vadeli sağlık politikaları oluşturmalarına katkı sunup sunmadığı daha uzun vadede anlaşılabilecek olan faydalardır.

4.3.4. Hedef 4: Kaliteli eğitim

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin dördüncüsü “Kaliteli Eğitim” temasındadır. Bu hedef kapsamında cinsiyet, din, sosyal statü, köken vb. herhangi bir fark gözetmeksizin bütün okul çağındaki çocuklara birincil ve ikincil eğitim verilmesi ve belli bir okur-yazarlık ile matematik bilgi seviyesine ulaşmalarının sağlanması; okul öncesi çağındaki çocuklara fiziksel ve zihinsel gelişim imkanı

²⁷³ Garrison Daly v.d., “Challenges and Opportunities in China's Health Aid to Africa: Findings from Qualitative Interviews in Tanzania and Malawi”, *Globalization and Health*, Cilt: 16, Sayı: 71, 2020, ss. 1-10.

²⁷⁴ Daly v.d., a.g.e., ss. 5-6.

sunulması; vatandaşlara iş hayatında destek olacak mesleki, teknik ve üniversite dahil üçüncül eğitim imkanları sunulması; vatandaşların okur-yazarlık ve dört işlem becerilerinin geliştirilmesi; vatandaşların cinsiyet eşitliği, insan hakları, dünya vatandaşlığı, farklılıklara saygı, sürdürülebilir kalkınma ve barış gibi değerler hakkında bilinçlendirilmesi; elektrik, bilgisayar, internet, temiz su, tuvalet gibi temel hizmetlere sahip okulların eğitime kazandırılması; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke vatandaşlarına yüksek öğrenim bursları ve mesleki ve teknik eğitim imkanları sunulması ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitimcilerin eğitilmesi amaçlanmaktadır²⁷⁵.

2000 yılındaki ilk toplantıdan itibaren eğitim konusu FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin gündeminde olmuştur. Çin Afrika ülkelerinden öğrencilere Çin üniversitelerinde eğitim görmeleri için burs sağlamış; Afrika yüksek öğrenim kurumlarına kapasite gelişimi için eğitimciler göndermiş; her iki tarafın üniversitelerini ortak çalışmalar yürütmek için teşvik etmiş; kırsal bölgeler de dahil olmak üzere okullar inşa etmiş; birincil, ikincil ve üçüncül eğitim kurumlarından idarecilere ve öğretmenlere mesleki eğitim vermiş; diplomasi, ekonomi yönetimi, ulusal savunma, tarım, sağlık, eğitim, bilim ve teknoloji, gümrük işlemleri, kalite kontrol, iş dünyası, iletişim ve medya, endüstri, afet önleme, çevre koruma ve kültür gibi çok çeşitli alanlarda Afrika'dan profesyonellere Çin'de veya Afrika ülkelerinde mesleki eğitimler sunmuştur. Çin bu amaçla ilk FOCAC toplantısında alınan kararlar Afrika İnsan Kaynakları Gelişimi Fonu adı altında bir fon kurarak amaçlanan faaliyetlerin gerçekleşmesi için finansal kaynak aktarımı da yapmıştır. Çin aynı zamanda Afrika ülkelerinin mesleki ve teknik eğitim merkezleri yenileme ya da kurma girişimlerine de destek vermekte ve bu tip merkezlerin kurulması için kendisi de girişimde bulunmaktadır²⁷⁶.

2001 – 2003 döneminde Çin, Afrika İnsan Kaynakları Gelişimi Fonu aracılığıyla Afrika ülkelerine 500'den fazla eğitimci göndermiş ve diplomasi, ekonomi yönetimi, ulusal savunma, tarım, sağlık, eğitim, teknoloji ve kültür alanlarında 300 eğitim programı düzenleyerek Afrika ülkelerinden 6.000'den fazla kişiye eğitim vermiştir. Bu

²⁷⁵ “Goal 4: Quality Education”, Sustainable Development Goals, United Nations;

<https://sdgs.un.org/goals/goal4>

²⁷⁶ 2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ve 2018 FOCAC Faaliyet Planları; www.focac.org

dönemde Çin, IMF tarafından oluşturulmuş olan Afrika Kapasite Gelişimi programına da finansal bağışta bulunmuş ve bu program altında 20 adet eğitim düzenleyerek katkı sunmuştur. Yine bu dönemde Çin üniversitelerinden Afrika üniversitelerine eğitimciler gitmiş ve laboratuvarlar ve bilgisayar merkezleri kurulması konusunda destek sunmuşlardır.

FOCAC kapsamındaki iş birliği sonucu Çin’de yüksek öğrenim gören Afrikalı öğrenci sayısı 2003 yılında 1.793’den 2016 yılında 61.594’e çıkmıştır. Burs verilmesinin Afrikalı öğrenciler için Çin’de yüksek öğrenim görmeyi cazip kıldığı düşünülebilir. Ancak diğer taraftan, 2016 yılında Çin’de eğitim gören toplam 492.000 yabancı öğrencinin %87’si eğitim masraflarını kendileri karşılamışlardır. Bu veri uluslararası eğitim arenasında genel olarak Çin’in sunduğu yüksek eğitime itibar edildiğine işaret etmektedir. Çin her yıl Afrika’dan yaklaşık 10.000 kamu görevlisine de Çin’de üniversitelerde, devlet kurumlarında ya da özel sektörde mesleki eğitim bursları sunmaktadır. Birkaç gün ya da hafta süren kısa süreli programların sayısı diğer ülkelerin sunduğu benzer olanakları gözle görülür şekilde geçmiştir. 2018 yılındaki son FOCAC toplantısında ise Çin, Afrika ülkelerinden kamu görevlilerine 2019 – 2021 dönemi için 50.000 kişilik mesleki eğitim bursu vereceğini duyurmuştur. Kırsal alanlarda birincil ve ikincil eğitim sunan okullar inşa etmenin ve eğitim-öğretim materyalleri sunmanın yanı sıra, Çin Afrika ülkelerinde sektörel üniversiteler de inşa etmekte²⁷⁷ ve dijital okur-yazarlık programlarını desteklemektedir. Çin uluslararası kuruluşlarla da iş birliği yapmaktadır ve 2012 yılında UNESCO’nun Afrikalı öğretmenlerin eğitimi için yürüttüğü programa 8 milyon ABD doları bağışta bulunmuştur. Sağlık sektörü kapsamında sunduğu desteğe benzer şekilde, Çin’den gönüllülerin Afrika ülkelerinde öğretmenlik yapması, sivil toplum kuruluşlarının yoksul semtlerde okul yaptırması gibi girişimler de mevcuttur. Diğer taraftan, bu girişimlerin Çinli firmalara Afrika

²⁷⁷ “China to establish five African transportation universities”, *Arrive Alive*, 12 Temmuz 2017, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.arrivealive.co.za/news.aspx?s=1&i=30682&page=China-to-establish-five-African-transportation-universities>

ülkelerinde altyapı gibi projeler inşa etmelerinde avantaj sağladığı yorumları da bulunmaktadır²⁷⁸.

Sahraaltı Afrika, 2000’li yıllardan itibaren eğitim konusunda yaşanan olumlu gelişmelere karşın eğitilmiş ve kalifiye kişi sayısının nüfusuna oranı açısından diğer coğrafyaların henüz gerisindedir. Temel eğitimin yanında mesleki, teknik ve yüksek öğrenimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ise Afrika’nın büyüyen genç nüfusuna tarım dışı sektörlerde istihdam yaratılması ve Kıta’nın yapısal dönüşümü açısından önemlidir. Çin’in Afrika ülkelerinde gerçekleştirdiği ekonomik yatırımların yanında eğitim hamleleri de gerçekleştirmesi tamamlayıcı ve faydalı olmakla beraber Afrika’nın çok daha fazlasına ihtiyacı bulunmaktadır. Çin-Afrika iş birliği kapsamında gelişen ticaret ve Çin yatırımlarına kıyasla Çin’in eğitime katkısı daha sınırlı kalmaktadır. Burada Afrika ülkeleri yönetimlerinin de uzun vadeli hedeflerini ve önceliklerini belirleyip Çin’i ona göre yönlendirmeleri önemlidir²⁷⁹. Çin-Afrika iş birliğinin eğitim alanında gittikçe artan kapasitesi ise uzun vadede umut vericidir²⁸⁰.

Çin-Afrika iş birliğinin eğitim ayağı SKH-4 ile uyumlu görünmektedir. Eğitim alanında Çin’in Afrika ülkelere sunduğu destek Afrika ülke vatandaşlarının bir kamu hizmeti olan eğitime ulaşma kalitesini de artırma potansiyeli taşıdığından bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile de uyumludur. Ek olarak, eğitilmiş nüfusun iş olanakları yaratma ve daha verimli kamu idaresine katkı sunma potansiyeli bakımından modernleşme tezinin toplumsal ekonomik kalkınma, orta sınıf oluşumu ve vatandaş-devlet sosyal mutabakatı tesisi bileşenlerine de katkı sunmaktadır. Eğitim bu çalışmanın 3. bölümünde irdelenen Afrika sürdürülebilir kalkınması önündeki temel engellerden biri olarak da tespit edildiğinden Çin’in sunduğu katkı ayrıca önemlidir. Ancak, bu çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında Çin’in eğitim konusundaki desteğinin

²⁷⁸ Stefan Trines, “New Benefactors? How China and India are Influencing Education in Africa”, *World Education Services*, 30 Nisan 2019, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://wenr.wes.org/2019/04/how-china-and-india-are-influencing-education-in-africa>

²⁷⁹ Sajitha Bashir, “China’s Contribution to Skills Development in Sub-Saharan Africa”, *African Center for Technology Studies*, 2015, Erişim: 4 Ocak 2021, <http://blog.acts-net.org/bloggers/the-african-technopolitan/13-china-s-contribution-to-skills-development-in-sub-saharan-africa>

²⁸⁰ Trines, a.g.e.

Afrika ülkelerinde cinsiyet, din, sosyal statü, köken vb. herhangi bir fark gözetilmeksizin eşit yararlanılmasına katkı sunduğuna dair herhangi bir bilgiye ya da vurguya rastlanmamıştır. Bu durum Çin'in ülke iç işlerine karışmama prensibi ile açıklanabilir.

4.3.5. Hedef 5: Cinsiyet eşitliği

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin beşincisi “Cinsiyet Eşitliği” temasındadır. Bu hedef kapsamında kadın-erkek eşitliğinin kanuni güvence altına alınması; kadınların cinsel, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmalarının ve istismar edilmelerinin önlenmesi; kadınların çocuk yaşta evlendirilmelerinin ve kadın sünnetinin engellenmesi; ekonomik, sosyal ve politik hayatta kadınlara daha çok liderlik pozisyonu verilmesi; kadınların cinsellik ve doğurganlık hakkında bilgilendirilmeleri ve ilgili sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri, bu hakların kanuni güvence altına alınması, cinsel hayatlarında kendi tercihlerine saygı duyulması; kadınların tarım arazisi ve diğer arazi sahibi olabilmeleri ve bu hakkın kanuni güvence altına alınması; kadınların teknolojiye, özellikle cep telefonu gibi iletişim ve bilgi teknolojilerine ulaşımının sağlanması ve ülkelerin kadın-erkek eşitliğini özendirici politika ve yasalara sahip olmaları amaçlanmaktadır²⁸¹.

2000 yılından itibaren FOCAC Bildirgeleri ve Faaliyet Planları'na bakıldığında cinsiyet eşitliğinden ilk defa 2006 yılında düzenlenen üçüncü FOCAC toplantısının 2007-2009 dönemine yönelik faaliyet planında söz edildiği görülmektedir. Söz konusu faaliyet planı, tarafların cinsiyet eşitliğinin önemine değindiğini ve Afrika ülkeleri ve Çin'den kadınlara yönelik sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek kadınların sosyal, ekonomik ve politik hayatta güçlendirilmelerine yönelik fikir paylaşımları ve iş birlikleri yapmalarının desteklenmesinin benimsendiğini belirtmektedir. Takip eden yıllara ait FOCAC dökümanlarında da sivil toplum kuruluşu iletişim ve iş birliklerinin desteklenmesi ve Afrikalı kadınların becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim

²⁸¹ “Goal 5: Gender Equality”, Sustainable Development Goals, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals/goal5>

etkinlikleri düzenlenmesi görüşlerine yer verilmektedir. 2018 yılında düzenlenen en güncel FOCAC toplantısının 2019-2021 yıllarına yönelik faaliyet planında ise her iki taraftan kadın girişimcilerin fikir alışverişi için iletişime geçmelerinin desteklenmesi ve Afrika’da müşkül durumdaki kadınlara sağlık hizmeti sunulması konuları gündeme alınmıştır. 2009 yılında ise kadınların ülke kalkınmasındaki önemleri ve politik hayatta varlıklarının artırılması gibi başlıklarla Çin ve 28 Afrika ülkesinden temsilcilerin katılımıyla Kadınlar Forumu düzenlenmiştir²⁸².

Diğer taraftan, gerek FOCAC dökümanlarında ve gerekse literatür taramasında 5. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan Cinsiyet Eşitliği’nin giriş paragrafında belirtilen amaçlarına ulaşmada FOCAC kapsamında somut bir adım atıldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Çin-Afrika iş birliğinin kadınlara yönelik ayağı daha çok kadınların ekonomik hayatta kendilerine yer bulmaları olarak görünmektedir²⁸³ ki bu, daha çok 8. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan “İş İmkanları ve Ekonomik Büyüme” başlığı altında sunulan bir katkı olarak düşünülebilir. Çin kendi iç politikasında SKH-5 ile uyumlu olarak kadına karşı şiddetin önlenmesine yönelik bir yasayı 2016 yılında yürürlüğe sokmuştur²⁸⁴. Çin ayrıca cinsiyet eşitliği konusunda uluslararası girişimleri de desteklemektedir. Ancak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle yürüttüğü iş birliklerinde cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesine yeteri kadar önem vermediği görülmektedir²⁸⁵. Bunun sebebi Çin’in dış ilişkilerinde iç işlere ve kültürel yapılar karışmama prensibi olarak gösterilebilir. Zira SKH-5 kapsamında cinsiyet eşitliği ile ilgili konuların ülkelerin kanuni yapılarıyla güvence altına alınması da amaçlanmaktadır.

²⁸² “Women push for political status at China-Africa forum in Cairo”, *Chinadaily*, 15 Eylül 2009, Erişim: 5 Ocak 2021, https://www.chinadaily.com.cn/world/2009-10/15/content_8797193.htm

²⁸³ “China is helping to empower African women”, *Global Times*, 28 Mart 2018, Erişim: 5 Ocak 2021, <https://www.globaltimes.cn/content/1095691.shtml>

²⁸⁴ “China pledges USD 10 million commitment to UN Women, assistance for other developing countries to build 100 health projects for women and children (updated)”, UN Women, Erişim: 5 Ocak 2021, <https://www.unwomen.org/en/get-involved/step-it-up/commitments/china>

²⁸⁵ Julia Broussard, “China’s Potential to Promote Gender Equality through South-South Cooperation”, *Georgetown Journal of International Affairs*, 28 Mart 2019, Erişim: 5 Ocak 2021, <https://www.georgetownjournalofinternationalaffairs.org/online-edition/2019/3/28/chinas-potential-for-promoting-gender-equality-through-south-south-cooperation>

Sonuç olarak FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliğinin cinsiyet eşitliği konusuna yer vermekle beraber SKH-5'in önerdiği şekilde somut girişimler içermediği görülmektedir. Çin'in cinsiyet ayırımı olmadan vatandaşların iş hayatına kazandırılmaları ve ekonomik olanaklardan faydalanmaları konusunda uzun vadede sunabileceği olası katkılar ise SKH-8 ve bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile uyumlu olacaktır.

4.3.6. Hedef 6: Sürdürülebilir su yönetimi

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin altıncısı “Sürdürülebilir Su Yönetimi” temasındadır. Bu hedef kapsamında 2030 yılına kadar dünya nüfusunun temiz içme suyu ve kanalizasyon sistemlerine ulaşımı; içme ve atıksu arıtma uygulamalarının artırılması; suyun bilinçli tüketiminin ve geri kazanımının özendirilmesi; ülke içi ve ülkeler arası su yönetim sistemlerinin oluşturulması; su temin alanlarının koruma altına alınması; gelişmekte olan ülkeler ile sürdürülebilir su yönetim sistemleri oluşturmaları konusunda iş birliği yapılması ve yerel halkın da politika oluşturma sürecine katılımının teşvik edilmesi amaçlanmaktadır²⁸⁶.

Temiz içme suyuna ulaşım ve atıksu yönetim yapıları geliştirmekte olan ülkelerin temel bir sorunu olmakla beraber bu sorun Afrika'da ve özellikle de kırsal bölgelerde kendini göstermektedir. Afrika'da 2030 yılı itibariyle 75 – 250 milyon arası insanın su sıkıntısı nedeniyle kurak ve yarı kurak bölgelerden göç etmek zorunda kalacağı tahmin edilmektedir²⁸⁷. Çin ise, Afrika'da su yönetimi konusunda 2005 yılında 800 milyon ABD doları tutarında 55 projeyi finanse ederken 2010 yılında bu yatırımlar 30 Afrika ülkesine ve 10 milyar ABD doları tutarına çıkarak gözle görülür bir artış kaydetmiştir²⁸⁸. Çin FOCAC kapsamında Afrika ülkelerinde hidroelektrik santral barajları inşa etmenin

²⁸⁶ “Goal 6: “Clean Water and Sanitation”, Sustainable Development Goals, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals/goal6>

²⁸⁷ Nusa Tukic, Meryl Burgess, “China’s role in Africa’s water sector: mapping the terrain”, *Waterlines*, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak 2016, ss. 18-36.

²⁸⁸ Samuel Godfrey, Anthony Ross, “China and Africa: the new water world”, *Waterlines*, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak 2016, ss. 12-17.

yanında su temini ve atıksu yönetimi yapıları da inşa etmektedir. Ağırılık barajlarda olsa da Çin Kenya, Mozambik, Gabon, Angola, Nijerya ve diğer Afrika ülkelerinde içme ve atıksu arıtım tesisleri, su iletim ve atıksu toplama şebekeleri gibi yapılar inşa etmektedir. 2018 yılı itibariyle Çin Afrika'nın içmesuyu arıtma kapasitesine günlük 9 milyon ton su katkı sağlamıştır. Su yönetimi ile ilgili tesisler Çinli firmalarca Afrika'da inşa edilen altyapı yatırımlarının finansal değer olarak %3,8'ini, Çin tarafından fonlanan Afrika'daki altyapı yatırımlarının ise %4,4'ünü oluşturmaktadır²⁸⁹.

Su yönetim sistemleri inşa edilmesi Afrika ülkelerinin önemli bir altyapı eksiğini gidermekle beraber tesislerin işletilmesi konusunda Afrika tarafının kapasite eksikliği nedeniyle aksaklıklar da yaşanmaktadır²⁹⁰. Ek olarak, Çin tarafı su yönetimi ile ilgili projeleri yeteri kadar karlı görmediğinden kısa ve orta vadede bu tip projelere ağırlık vermeleri beklenmemektedir. Su temini ile ilgili projeler yürütülürken yerel ihtiyaçların daha çok dikkate alınması, yerel nüfusun sürece katılımlarının sağlanması, projelerin inşa edildikleri bölgenin çevresel şartlarını ve yerel toplulukların ekonomik ve sosyal yaşantılarını nasıl değiştireceğinin daha iyi irdelenmesi ve hesaba katılması ve tamamlanan projelerin işletilmesiyle ilgili yerel kapasitenin geliştirilmesine önem verilmesi Çin'in su yönetimi konusunda Afrika ülkelerine sunduğu katkının verimini arttıracak etmenlerdir²⁹¹. Çin'in Afrika'da su yönetimi yapıları inşa ederken sahada yarattıkları olumsuz çalışma koşulları, yerel vasıflı ve vasıfsız iş gücünden kısıtlı faydalanmaları ve inşaatta yerel malzemeden ziyade Çin'den getirilen çimento gibi malzemeleri kullanmaya meyilli olmaları ise yer verilen diğer endişelerdir. Diğer taraftan Çin, su yönetimi konusunda Afrika ülkelerinin bugün yaşadıklarına benzer sorunlar yaşamış ancak kapasitesini geliştirebilmiştir. Bu bakımdan Afrika ülkelerine de sürdürülebilir su yönetimi konusunda örnek olabilecek tecrübesi mevcuttur²⁹².

²⁸⁹ Hannah Marais, Jean-Pierre Labuschagne, "If you want to prosper, consider building roads: China's role in African infrastructure and capital projects", *Deloitte Insights*, 22 Mart 2019, Erişim: 12 Aralık 2020, <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/china-investment-africa-infrastructure-development.html>

²⁹⁰ Godfrey ve Ross, a.g.e., s. 21.

²⁹¹ A.g.e., ss. 32-33.

²⁹² A.g.e., ss. 15-16.

Dolayısıyla Çin'in Afrika ülkelerinde temiz suya ulaşım ve atıksu yönetimi olarak nitelenebilecek su yönetim sistemlerindeki ciddi açığı giderme potansiyeli olan yatırımlar yapmasına karşın, sürdürülebilir bir bakış açısıyla hareket etmekten ziyade finansal kar odaklı hareket ettiği ve yerel idari ve teknik yapıyı kuvvetlendirecek girişimlere yeterince odaklanmadığı görülmektedir. Bu bakımdan SKH-6'nın amaçlarını kısmen karşılamaktadır. Diğer taraftan Çin'in Afrika ülkelerinin önemli bir altyapı eksikliğini gidermeye yönelik bu faaliyetleri bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile uyumludur. Zira önemli bir kamu hizmeti olan su yönetim sistemlerinin vatandaşlara sunum miktarını ve kalitesini arttırmaktadır. Su yönetim sistemlerine daha sürdürülebilir bir bakış açısıyla yaklaşılmasının ise Afrika ülkelerinin Çin ile daha iyi müzakere etmeleri sonucu giderilebileceği değerlendirilmektedir.

4.3.7. Hedef 7: Temiz ve ulaşılabilir enerji

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin yedincisi “Temiz ve Ulaşılabilir Enerji” temasındadır. Bu Hedef ile 2030 yılına kadar elektrik enerjisine ulaşan dünya nüfusunu ve temiz yakıtların toplam arz içerisindeki payını arttırmak; yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki payını arttırmak; enerji kullanım verimliliğini arttırmak; yenilenebilir enerji kaynaklarının ve daha temiz fosil yakıtların kullanım ve verimliliğini arttırmak üzere uluslararası araştırma ve teknoloji geliştirme faaliyetlerini desteklemek; enerji altyapısı ve temiz enerji kullanım yatırımlarını özendirmek ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enerji altyapılarını genişleterek ve modernize ederek daha çok nüfusun enerjiye ulaşımını sağlamak amaçlanmaktadır²⁹³.

Enerji konusu, yenilenebilir enerji türlerinden biri olan güneş enerji sistemlerinin Afrika'da yaygınlaştırılmasından Afrika ülkelerinin enerji altyapılarının inşa edilmesine kadar 2000 yılındaki ilk FOCAC toplantısından itibaren Çin-Afrika iş birliğinin gündeminde olmuştur. Afrika'da başta güneş olmak üzere rüzgar, biyogaz ve küçük

²⁹³ “Goal 7: “Affordable and Clean Energy”, Sustainable Development Goals, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals/goal7>

ölçekli hidrosantraller inşa edilerek yenilenebilir enerji üretilmesi; yenilenebilir enerji üzerine ortak araştırma faaliyetleri yürütülmesi; baraj ve kömür santralleri gibi büyük enerji santralleri inşası; enerji iletim ve şehir dağıtım şebeke altyapılarının oluşturulması veya modernize edilmesi; enerji yönetim politikaları oluşturulması konusunda Afrika ülkelerine destek olunması ve eğitim etkinlikleriyle enerji yönetimi konusunda Afrika insan kaynağının geliştirilmesi ana iş birliği başlıklarıdır²⁹⁴.

Çin'in Afrika ülkeleri ile enerji konusunda iş birliği yapması sadece kıtadaki enerjiye ulaşım sorununun çözümünde değil, aynı zamanda kıtanın kalkınması ve küresel anlamda sürdürülebilir enerji sistemlerinin yaygınlaştırılması ve böylelikle iklim değişikliğiyle mücadele açısından da önemlidir²⁹⁵. Afrika kıtası gerek kömür gibi geleneksel kaynaklardan ve gerekse güneş, rüzgar, jeotermal ve su gibi yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi bakımından ciddi bir potansiyele sahiptir²⁹⁶. Buna karşın, bugün dünya nüfusunun %15'i elektriğe ulaşımından yoksunken bu nüfusun %55'i Afrika'da ve ağırlıklı olarak Sahraaltı Afrika'nın kırsal alanlarında yaşamaktadır²⁹⁷. Afrika'da elektrik şebekesine sahip yerlerde bile enerji üretim, iletim ve dağıtım sistemlerindeki aksaklıklar ve bu sistemlerin verimsiz işletilmeleri nedeniyle sık elektrik kesintileri yaşanmaktadır. Uluslararası Elektrik Ajansı'na göre, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında olan '2030 yılına kadar bütün dünya nüfusunun elektrik enerjisine ulaşımı' hedefinin sağlanabilmesi mevcut altyapı yatırımlarının iki katına çıkarılması ve bu yatırımların %95'inin de Afrika'ya yapılması ile mümkün olabilir. Elektrik enerjisine ulaşım tarımsal üretim (SKH-2), sağlık (SKH-3), eğitim (SKH-4), girişimcilik (SKH-8), endüstriyel üretim ve de bilgi ve iletişim (SKH-9) hizmetlerinin geliştirilmesi açısından da önemli bir ön koşuldur²⁹⁸. Diğer taraftan, pek çok Afrika ülkesi yönetsel, finansal ve teknolojik kısıtlar nedeniyle sürdürülebilir enerji sistemleri oluşturma konusunda

²⁹⁴ 2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ve 2018 FOCAC Faaliyet Planları; www.focac.org

²⁹⁵ Luka Povanga, Irene Giner-Reichl, "China's Contribution to the African Power Sector: Policy Implications for African Countries", *Journal of Energy / Hindawi*, Cilt: 2019, Makale No: 7013594, Şubat 2019, ss. 1-2.

²⁹⁶ Wei Shen, "China's role in Africa's energy transition: a critical review", *Energy and Economic Growth, Applied Research Programme*, Ocak 2020, s. 2.

²⁹⁷ Povanga ve Giner-Reichl, a.g.e., s. 5-6.

²⁹⁸ A.g.e., s. 5.

yetersizdir ve bu kısıtları aşmak için diğer ülkelerin desteğine ihtiyaçları bulunmaktadır²⁹⁹. Afrika ülkelerinin çoğunluğunun ise enerji politikaları yoktur³⁰⁰.

Çin, özellikle 2010-15 döneminde yaptığı 13 milyar ABD doları tutarındaki yatırım ile Afrika'nın 95 gigawatt'dan 115 gigawatt'a çıkan ilave elektrik üretim kapasitesine %30 oranında katkı sunmuş³⁰¹ ve ağırlıklı olarak da hidroelektrik ve fosil yakıtlı santraller inşa etmiştir³⁰². Çin'in bu dönemde en az 28.000 km uzunluğunda elektrik iletim hattı inşa ettiği de tahmin edilmektedir³⁰³. Çin hükümetinin ve bankalarının yurtdışı yatırımlara dair şeffaf bilgi sunmamasının yanında Afrika ülkelerinin de Çin yatırımlarına dair detaylı veri sağlamaması, Çin'in Afrika'daki enerji yatırımlarının boyutunun ve kapsamının tam anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Yine de Boston Üniversitesi Küresel Kalkınma Merkezi'nin veri tabanına göre³⁰⁴, Çin 2000 – 2018 yılları arası dönemde Afrika ülkelerinde 41 milyar ABD dolarından fazla yatırımla enerji üretim altyapısı inşa etmiş ve bunun %51'i hidroelektrik santraller %39'unu kömür ve doğalgaz santralleri oluşturmuştur³⁰⁵. Yenilenebilir enerji %7'lik pay alırken yatırımlar ağırlıklı olarak Güney ve Doğu Afrika'ya yapılmıştır. Çin'in Afrika'daki enerji yatırımları gözle görülür bir şekilde diğer dış ülkelerinkinden fazladır³⁰⁶.

Yenilenebilir enerji konusunda ise Çinli firmalar Afrika'da rüzgar türbini ve güneş paneli ihraç ederek, ekipman üretim tesisleri kurarak ve santral inşa ederek var olmaktadır³⁰⁷. Örneğin Çinli Jinko Solar, 2014 yılında Güney Afrika'da yıllık 120 megawatt enerji üretim kapasitesine sahip güneş panelleri üreten bir üretim tesisine yatırım yapmış ve tesis ülkede 250'den fazla iş olanağı yaratılmasına da katkı sunmuştur. Rüzgar türbini üreticisi Longyuan Power ise, Güney Afrika Cape Town'da

²⁹⁹ Shen, a.g.e., s. 2.

³⁰⁰ Povanga ve Giner-Reichl, a.g.e., s. 2.

³⁰¹ A.g.e., s. 5.

³⁰² Shen, a.g.e., s. 2.

³⁰³ A.g.e., s. 2.

³⁰⁴ "China's Global Energy Finance", *Boston University*, <http://www.bu.edu/cgef/#/intro>

³⁰⁵ Shen, a.g.e., s. 4, s. 6.

³⁰⁶ Valentin Grimoux, "China's Energy Policy & Investments and their Impact on the Sub-Saharan African Region", *Fondazione Eni Enrico Mattei Working Paper*, Temmuz 2018, ss. 26-27.

³⁰⁷ Wei Shen, Marcus Power, "Africa and the export of China's clean energy revolution", *Third World Quarterly*, Cilt: 38, Sayı: 3, 2017, ss. 678-697.

244 megawatt enerji üretim kapasiteli bir rüzgar enerjisi santrali inşa edilmesine katkı sunmuştur³⁰⁸. 2015 – 2017 döneminde Sahraaltı Afrika ülkelerinde elektriğe ulaşabilen nüfus oranı %39,4'den %44,6'ya yükselmiştir. Ancak halen bölgede yaklaşık 600 milyon insanın elektriğe ulaşımı yoktur³⁰⁹. 2020 yılı içerisinde de Zambia Çinli PowerChina ile 600 megawatt gücünde güneş enerjisi santrali kurulumu anlaşması imzaladığını duyurmuş, Uganda ise yine Çinli Gezhouba Group ile 500 megawatt kapasitesinde güneş enerjisi santrali kurulumu planladığını duyurmuştur³¹⁰. Çinli firmalarca Kızıl Deniz üzerinde 6 gigawatt'lık düşük karbon emisyonlu bir kömür santrali, Etiyopya'da 120 megawatt'lık bir rüzgar santrali ve Gana'da 200 ve Zimbabve'de 100 megawatt'lık güneş enerjisi santralleri kurulması da son dönem yatırım planları olarak göze çarpmaktadır. Kıta'da 2030 yılına kadar ise 125,5 gigawatt yeni elektrik üretim kapasitesi inşa edileceği ve bunun yaklaşık %43'ünün Çinli firmalarca tamamlanacağı tahmin edilmektedir³¹¹. Çinli firmaların Afrika'da dahil olduğu santral yatırımları içerisinde kurulu güç bakımından hidroelektrik, kömür ve doğalgaz santralleri başı çekmekte, yenilenebilir grubunda ise sırasıyla jeotermal, güneş ve rüzgar gelmektedir. Çinli firmaların hidroelektrik ve jeotermal santral yatırımları diğer ülke firmalarının toplam yatırımlarından bile daha fazla görünmektedir³¹².

Daha fazla nüfusun elektrik enerjisine ulaşımı konusunda yaptığı katkının yanında, Çin'in Afrika'nın güneş, rüzgar ve biyogaz gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına henüz yeteri kadar yatırım yapmadığı ve enerji yönetim politikaları oluşturulmasında da kendi tecrübe ve kapasitesine kıyasla Afrika ülkelerine yeterli desteği henüz sunmamış olduğuna ilişkin yorumlar da söz konusudur³¹³. Özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarında Çinli firmaların Afrika'da var olma motivasyonları

³⁰⁸ Grimoux, a.g.e., s. 23.

³⁰⁹ Belay Begashaw, "Strategies to deliver on the Sustainable Development Goals in Africa", *Foresight Africa: Top priorities for the continent 2020-2030*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2020, s. 10.

³¹⁰ "African solar ambition scales up", *Smart Energy International*, 20 Haziran 2020, Erişim: 2 Ocak 2021, <https://www.smart-energy.com/renewable-energy/african-solar-ambition-scales-up/>

³¹¹ "China continues to build much-needed power capacity in Africa", *PowerTechnology*, 28 Mayıs 2019, Erişim: 2 Ocak 2021, <https://www.power-technology.com/comment/chinese-investment-in-africa-2019/>

³¹² A.g.e.

³¹³ Povanga ve Giner-Reichl, a.g.e., ss. 1-10; Shen, a.g.e.

daha çok Çin iç pazarının doygunluğu ve AB ile ABD pazarlarında karşılaştıkları kısıtlar olmuştur. Böylelikle, temel olarak ekonomik sebepler 2010’lu yıllardan itibaren Çin’i Afrika’nın yenilenebilir enerji potansiyelini değerlendirmeye itmiştir. Çin’in Afrika’ya güneş enerjisi santrali yatırımları 2012 yılında 1,5 milyon ABD doları tutarından 2013 ve 2014 yıllarında sırasıyla 566 ve 451 milyon ABD dolarına çıkmıştır³¹⁴.

Enerji yatırımları kapsamında Afrika ülkelerine bilgi ve teknoloji transferi sağlanması ve yerel iş olanakları yaratılması konusunda ise farklı tecrübelerin söz konusu olduğu görülmektedir³¹⁵. Örneğin biri Dünya Bankası biri Çin tarafından finanse edilen ve her ikisi de Çinli firmalarca Kamerun’da inşa edilen Lom Pangar ve Memve’ele hidroelektrik santrallerinde her iki projenin de yerel kapasiteyi arttıracak şekilde insan kaynakları eğitimi ve teknoloji transferi içerdiği, ancak Çin tarafından finanse edilen Memve’ele barajı inşaatı sırasında inşaat makinelerinden çelik, çimento gibi hammaddelere kadar herşeyin Çin’den ithal edilerek yerel kapasite gelişimine sınırlı katkı sunulduğu ifade edilmektedir. Güneş enerjisi yatırımlarında ise Çinli firmaların teknolojik parçaları ağırlıklı olarak Çin’den getirdiği, yerel bilgi ile üretim kapasitesine katkının ise elverişli pazar olanakları ve politik istikrar sunan Güney Afrika gibi ülkeler haricinde sınırlı olduğu belirtilmektedir³¹⁶. Çin’in hidroelektrik santrallere yoğunlaşması ise kuraklık sorununu sık yaşayan Afrika ülkeleri için kurak dönemlerde enerji üretim kapasitesinin tehlikeye düşebilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Afrika’da enerji üretim kapasitesinin yenilenebilir kaynaklarla desteklenmesi ve çeşitlendirilmesi önemlidir³¹⁷. Öte yandan Çin’in kömür santrallerine yoğun yer vermesi, Afrika’nın uzun vadede yenilenebilir kaynaklardan ziyade yüksek karbon emisyonlu bir büyüme göstermesine ve kömür lobisinin kuvvetlenmesine sebep olabilir³¹⁸. Çin yatırımlarının şeffaf olmaması, yolsuzlukla anılan Afrika ülkelerinde de var olması ve risk iştahının

³¹⁴ Grimoux, a.g.e., ss. 5-18.

³¹⁵ Shen, a.g.e., ss. 13-14.

³¹⁶ Shen, a.g.e., s. 14; Shen ve Power, a.g.e., s. 690.

³¹⁷ Povanga ve Giner-Reichl, a.g.e., s. 8.

³¹⁸ Shen, a.g.e., s. 14.

yüksekliği ise bu yatırımların sürdürülemez dış borca sebep olabileceği ve verimsiz yönetim yapılarının iyileşmesine katkı sunmayacağı ile eleştirilmektedir³¹⁹.

Çin'in Afrika'daki enerji yatırımlarının daha çok kendi 'dışa açılma' politikası ve yerel ekonomisinin ihtiyaçları ile şekillendiği görünmektedir³²⁰. Çin'in Afrika'nın enerji altyapısı ihtiyacının karşılanması konusunda önemli bir katkı sunduğu, ancak yenilenebilir enerji yatırımlarına henüz kendi kapasitesi ölçüsünde yer vermediği anlaşılmaktadır³²¹. Ek olarak, FOCAC kapsamında Afrika'da yenilenebilir enerji yatırımlarının genişletilmesi, yerel kapasitenin artırılması ve bilimsel araştırma & geliştirme faaliyetlerine de önem verilmesi gibi başlıkların altı çizilirken, bu çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında bu konularda sunulan katkının yeterliliği ile ilgili güncel eleştiriler bulunuyor olması FOCAC'ın içeriğinin ciddiyeti üzerine de soru işaretleri oluşturmuştur.

Dolayısıyla FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliğinin SKH-7 üzerinde hem olumlu hem de olumsuz ya da yetersiz etkiler oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan, Çin'in Afrika ülkelerinin önemli bir altyapı eksikliği olan enerji üretimi ve sunumu ihtiyacını gidermeye yönelik bu faaliyetleri bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile uyumludur. Zira önemli bir kamu hizmeti olan enerjinin vatandaşlara sunum miktarını arttırmaktadır. Enerji altyapısının kuvvetlendirilmesi Bölüm 4.3.8'de irdeleneceği üzere iş olanakları yaratılması ve yabancı sermaye çekilmesi, dolayısıyla geniş kesimlere yayılan ekonomik büyüme yakalanması konusunda da olumludur. Sonuç olarak enerji konusunda Çin-Afrika iş birliğinin SKH-7'nin amaçlarını tam olarak sağlamasa bile Afrika modernleşmesine ve dolayısıyla uzun vadede Afrika sürdürülebilir kalkınmasına olumlu etkisi olduğu değerlendirilmiştir. Ancak, Çin'in Afrika ülkelerinin enerji politikaları oluşturmaları konusunda yeterli katkıyı sunmuyor ve ağırlıklı olarak kendi ekonomisinin çıkarları doğrultusunda hareket ediyor görünmesi sürdürülebilir kalkınma açısından olumsuz noktalardır.

³¹⁹ Shen, a.g.e., ss. 12-13.

³²⁰ Shen ve Power, a.g.e.; Grimoux, a.g.e.; Shen, a.g.e.

³²¹ Povanga ve Giner-Reichl, a.g.e., s. 8.

4.3.8. Hedef 8: İş imkanları ve ekonomik büyüme

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin sekizincisi “İş İmkanları ve Ekonomik Büyüme” üzerinedir. Bu hedef kapsamında özellikle az gelişmiş ülkelerde yıllık en az %7 oranında ekonomik büyüme elde edilmesi; ekonominin hizmetler ve imalat sektörlerini de içerecek şekilde çeşitlendirilmesi; üretim verimliliğinin artırılması; güncel teknoloji imkanlarından faydalanılması ve yenilikçiliğin özendirilmesi; nüfusun geneline iş imkanları sağlayacak kalkınmacı politikaların hayata geçirilmesi ve girişimciliğin finansal olanaklar da sunularak desteklenmesi; ekonomik faaliyetlerin kaynak verimli ve çevre duyarlı bir yapıda olması; kadınların, gençlerin ve özürlü vatandaşların da ekonomiye kazandırılması ve ücretlerde ayrımcılık yapılmaması; vatandaşlara verimlilik ve rekabetçilik kazandıracak teknik eğitimler sunulması; çocuk işçiliğinin ve diğer her türlü insan suistimalinin önlenmesi; işçi haklarının korunması ve her çalışana eşit ve sağlıklı çalışma şartları sunulması; turizmin geliştirilmesi ve özellikle az gelişmiş ülkelerde bahsi geçen hedeflerin işlerliğe sokulması adına uluslararası iş birliği yapılması amaçlanmaktadır³²².

Bu çalışmada Bölüm 3'ün çeşitli alt başlıklarında da irdelendiği üzere, FOCAC kapsamında Çin Afrika ülkelerinde çok çeşitli konularda gerek insan kaynakları gelişimine katkı sunmakta gerekse turizm, tarım, teknoloji, imalat endüstrisi, doğal kaynaklar ve altyapı sektörlerine yatırım yapmaktadır. Bu faaliyetlerin kıta ülkelerinde ekonomik büyümeye ve iş imkanları yaratılmasına uzun vadede katkı sunması beklenebilir. Afrika'da faaliyet göstermeye başlayan 10.000'den fazla Çinli işletme de Afrika vatandaşlarına iş ve gelir imkanları sunmaktadır³²³.

Öte yandan, FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliğinin başladığı 2000'li yıllarla birlikte Afrika ülkelerinde genel olarak bir ekonomik büyüme görülmüş, ancak bu büyümenin gerek sürdürülebilirliği gerekse geniş kesimlere iş imkanları sunma kapasitesi soru işaretleri yaratmıştır. Zira bu ekonomik büyüme daha önce de olduğu

³²² “Goal 8: “Decent Work and Economic Growth”, Sustainable Development Goals, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals/goal8>

³²³ Edeh Emmanuel Chidiebere, “Poverty alleviation in Africa: The Impact of China's Aid”, *International Journal of Arts and Social Science*, Cilt:1, Sayı: 4, Kasım-Aralık 2018, s. 34.

gibi asıl olarak doğal kaynak ihraç gelirlerinden kaynaklanmış ve temelde de imalat endüstrileri büyüyen Asya ülkelerinin talepleriyle ilintili olmuştur³²⁴. Bu çalışmada Bölüm 3.4’de bahsedildiği üzere doğal kaynak gelirlerine bağımlılık dünya piyasalarındaki fiyat dalgalanmaları ile doğru orantılı gelir dalgalanmalarına, ekonominin imalat ve hizmetler sektörlerine kaydırılması konusundaki ihtiyacın azalmasına, geniş kesimlere iş olanakları sağlanamamasına, iç piyasada fiyatların yükselmesine ve özellikle Afrika ülkelerinde olduğu gibi kamusal yapıların yeterince verimli işlemediği ve devlet meşruiyetinin sorunlu olduğu coğrafyalarda politik istikrarsızlığa yol açabilmektedir.

Çin’in 2000’li yıllarda Afrika ile yoğunlaşan iş birliğinin belirgin tarafı ise kıtanın petrol, doğalgaz ve değerli madenler gibi doğal kaynaklarını ithal etmesi ve karşılığında da kıtaya katma değerli ürün ihraç etmesi şeklinde olmuştur. Bu bakımdan söz konusu iş birliği kolonyal dönem politik ekonomi uygulamalarını da anımsatmaktadır³²⁵. Bu dönemde Çin ekonomisindeki dalgalanmalar doğrudan Sahraaltı Afrika’nın ihraç gelirlerinde de hissedilmiştir³²⁶. Dolayısıyla günümüz Çin-Afrika iş birliğinin, kıtanın bağımsızlığı takip eden yıllarda doğal kaynak gelirlerine yüksek bağımlılık sonucu yaşadığı sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlıkları tekrar etme olasılığı bulunmaktadır. Diğer taraftan, bu çalışmada Bölüm 4.3.9’da bahsedildiği üzere son dönemde Çin özellikle Doğu Afrika ülkelerinde imalat endüstrisi yatırımlarına girişmiştir ve FOCAC başlangıcından beri altyapı yatırımlarına önem vermektedir. Afrika ülkelerinde hizmetler sektörünün gelişimine örnek bir katkı olarak ise Çin FOCAC başlangıcından itibaren vatandaşlarını Afrika’yı ziyaret etmeleri konusunda teşvik etmiş ve kıtada turizm konusunda hizmet sunan KOBİ ölçeğinde firmalar oluşmasını desteklemiştir³²⁷.

³²⁴ Ross Harvey, “From Natural Resource Dependence to Diversified Economies: An Agenda for Future Research”, *Governance of Africa’s Resources Programme - Policy Insights 5*, SAIIA, Aralık 2014.

³²⁵ Mzukisi Qobo, Garth le Pere, “The Role of China in Africa’s Industrialization: The Challenge of Building Global Value Chains”, *Journal of Contemporary China*, Cilt: 27, Sayı: 110, 2018, s. 217.

³²⁶ Qobo ve Pere, a.g.e., s. 216.

³²⁷ 2000 – 2018 arası FOCAC Bildirgeleri ve Faaliyet Planları (www.focac.org)

Çin'in Afrika'da insan kaynakları gelişimine ve iş olanakları yaratımına sunduğu katkılar SKH-8 ile uyumludur. Ancak doğal kaynak konusundaki yüksek talebinin yanında bu sunduğu katkılarının daha zayıf kalması bu çalışmanın tezi olan Afrika modernleşmesine uzun vadede olumsuz etki yapabilir. Zira doğal kaynak talebinin herhangi bir Afrika ülkesinde hizmetler ve üretim sektörlerinin gelişmesi, altyapı inşası ve insan kaynakları yetişmesine sunduğu katkıdan fazla olması bu ülkelerde Bölüm 3.4'de açıklanan sorunların tekrar etmesiyle sonuçlanabilir. Bu bakımdan Afrika ülke yönetimlerinin toplumsal kalkınmacı ve kamu hizmetlerini arttırmaya yönelik politikalar benimseyip izlemeleri ve Çin ile gerçekleştirecekleri iş birliklerini bu doğrultuda müzakere etmeleri önemlidir. Çin'in kendi kalkınma tecrübesinden yola çıkarak Afrika ülkelerine strateji oluşturmaları konusunda destek olması da faydalı olacaktır.

4.3.9. Hedef 9: Endüstri, yenilikçilik ve altyapı

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin dokuzuncusu dayanıklı altyapı sistemleri inşa edilmesi, kapsayıcı ve sürdürülebilir endüstrileşme ve yenilikçiliğin teşvik edilmesini içermektedir. SKH-9, ekonomik kalkınma ve vatandaşların yaşam kalitesinin yükseltilmesi gözetilerek gerek ülke içi gerekse ülkeler arası herkesin erişimine açık ulaşım altyapıları inşa edilmesi; 2030 yılına kadar ülkelerin iç koşulları da dikkate alınarak endüstriyel üretimin istihdam ve milli hasıla içerisindeki payının belirgin şekilde artırılması ve özellikle az gelişmiş ülkelerde iki katına çıkarılması; özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretim ve diğer sektörlerdeki küçük ölçekli işletmelerin ekonomiye entegrasyonu ve finansal kaynaklar ile ürünleri için pazar olanaklarına erişimlerinin sağlanması; 2030 yılına kadar üretim yapılarının kaynak verimli ve çevre dostu olacak şekilde modernize edilmesi; araştırma-geliştirme ve yenilikçiliğe ağırlık verilmesi; Afrika ülkeleri ve diğer az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal, teknik ve teknolojik araçlarla altyapı gelişiminin desteklenmesi; gelişmekte olan ülkelerde teknoloji, araştırma, yenilikçilik, üretim çeşitliliği ve değer üretiminin teşvik edilmesi ve bütüncül bir strateji oluşturmalarına destek olunması ve az

gelişmiş ülkelerde 2020 yılına kadar internete erişim ve bilgi ve iletişim altyapısı oluşturulmasına destek olunması amaçlanmaktadır³²⁸. Çin'in Afrika'da SKH-9 kapsamında sunduğu katkı aşağıda “endüstriyel üretim”, “altyapı” ve de “yenilikçilik” başlıkları altında incelenecektir.

Endüstriyel üretim

1960'larda bağımsızlıkların kazanıldığı dönemden 2000'li yıllara kadar Afrika ülkelerinin ekonomik kalkınmalarının ve nüfuslarına iş olanakları yaratmalarının önündeki en büyük engellerden biri, doğal kaynak ihraç gelirlerine bağımlılıkları ve ekonomilerini endüstriyel üretim ve hizmetler sektörlerini kapsayacak şekilde yeteri kadar çeşitlendirememiş olmalarıdır³²⁹. 1995 yılından 2004 yılına kadar Afrika ülkelerinde endüstriyel üretimin milli hasıla içindeki payı yaklaşık %12,1 seviyesinde sabit kalmış, diğer gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ise (Çin hariç tutularak) aynı dönemde bu değer yaklaşık %20 seviyesinde gerçekleşmiştir. Afrika'nın endüstriyel üretimi ve dünyaya ihracatı ise ağırlıklı olarak tekstil ürünleri üzerine olmuştur. Diğer taraftan 2000'li yıllarda da petrol, doğal gaz ve değerli madenler gibi doğal kaynaklar Afrika ihracatının yaklaşık %89'unu oluşturmuştur³³⁰. 2000'li yılların başları itibarıyla Afrika endüstriyel üretim sektörü yetersiz altyapı, yetersiz altyapı nedeniyle yüksek imalat ve taşıma maliyetleri, iş yapma koşullarının zorluğu, regülasyonların olmaması ya da yetersizliği sebebiyle risk faktörünün yüksekliği ve üretim verimsizliğine kıyasla yüksek işçi ücretleri gibi özelliklerle karakterize edilmiştir. Politik istikrarsızlık ortamı ve yönetim yapılarının verimsizliği ise bu özelliklerin ortaya çıkmasında önemli etmenler olmuşlardır³³¹.

³²⁸ “Goal 9: Industry, Innovation, and Infrastructure”, Sustainable Development Goals, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals/goal9>

³²⁹ Paul Collier, *The Bottom Billion: Why The Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, New York, 2007; Dambisa Moyo, *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.

³³⁰ Ron Sandrey, Hannah Edinger, “China's Manufacturing and Industrialization in Africa”, *African Development Bank Group Working Paper Series*, No: 128, Mayıs 2011, ss. 6-14.

³³¹ Sandrey ve Edinger, a.g.e., s. 8.

Afrika ülkelerine dış yatırım çekmek ve endüstriyel üretimi geliştirmek konusu 2000 yılındaki ilk FOCAC toplantısından itibaren Çin-Afrika iş birliğinin gündeminde olmuştur. 2000 yılındaki ilk toplantıda Çin, serbest ticaret bölgeleri ve organize sanayi bölgeleri kurulumu konusunda Afrika ülkeleri ile kendi tecrübelerini paylaşacağını altını çizmiş; 2015 yılındaki altıncı toplantıdan itibaren ise desteğin kapsamı finans, teknoloji transferi, insan kaynakları eğitimi ve Çinli firmaların Afrika ülkelerinde kurulan söz konusu bölgelerde yer almaya teşvik edilmesine kadar genişlemiştir³³².

Çin bugüne kadar Güney Afrika Cumhuriyeti, Mauritius, Zambia, Uganda, Etiyopya, Nijerya, Mısır ve Cezayir’de organize sanayi bölgeleri kurulumuna finans sunmuştur. Günümüzde yaklaşık yıllık 500 milyar ABD doları tutarındaki Afrika endüstriyel üretiminin %12’sinin Çinli firmaların elinde olduğu tahmin edilmektedir. Kurulan organize sanayi bölgelerinde ayakkabı, tekstil, cam elyafı, inşaat malzemeleri, elektronik, çelik ürünler ve gıda ürünleri gibi ürünler üretilmekte ve yerel halka iş olanakları sunulmaktadır. Uganda ve Etiyopya’da Çinli teknoloji firmaları Sini ve Transsion’ın düşük fiyatlı cep telefonu ve dizüstü bilgisayar üretim tesisleri bulunmakta, Uganda organize sanayi bölgelerinde faaliyete geçen yabancı firmalara 10 yıllık vergi muafiyeti olanağı sunmaktadır. Yine Etiyopya’da tekstil ve deri işleme endüstrisi üzerine Çinli firmaların yatırımları bulunmakta, Etiyopya emek yoğun tekstil ve deri işleme endüstrisinde 2025 yılına kadar Afrika’da bir merkez haline gelmeyi hedeflemektedir. Kuzey Afrika ülkesi Mısır’da ise Süveyş Kanalı bölgesinde Çin desteğiyle kurulan Teda organize sanayi bölgesinde yüzlerce Çinli firma faaliyet göstermektedir. Cam elyafı üreticisi Çinli Jushi’nin bölgedeki yatırımı sayesinde ise Mısır, ABD ve Çin’den sonra dünyanın en büyük cem elyafı üretim merkezi haline gelmiştir. Çinli firmaları Afrika’da endüstriyel üretim yatırımları yapmaya teşvik eden etmenlerin Çin’e kıyasla daha ucuz iş gücü, üretime altyapı oluşturacak doğal kaynakların bolluğu, Afrika ülkelerine ABD ve AB pazarlarında sunulan ticaret

³³² 2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ve 2018 FOCAC Faaliyet Planları; www.focac.org

avantajları ve Çin hükümetinin Kuşak ve Yol Girişimi aracılığıyla sunduğu fırsatlar olduğu söylenebilir³³³.

Serbest ticaret ve endüstriyel üretim bölgeleri sundukları düşük üretim maliyeti ve ihracat olanakları sayesinde ciddi dış yatırım çekmiş ve Tayvan, Güney Kore ve Çin gibi Asya ülkelerinin ekonomik kalkınmalarında önemli rol oynamışlardır. Bu açıdan, Çin girişiyle Afrika ülkelerinde kurulan benzer bölgelerin de Afrika'nın ekonomik kalkınmasına sermayeye, altyapı hizmetlerine, teknoloji transferine ve yetişmiş insan gücüne ulaşımı mümkün kılarak katkı sunabileceği belirtilebilir. Ek olarak, endüstri bölgeleri Afrika ülkelerinin ekonomik kaynaklarını çeşitlendirmeleri ve iş olanakları yaratabilmeleri açısından da önemlidir³³⁴. Diğer taraftan, bir ülkedeki ekonomik gelişim pazar olanakları ve ihraç ürünleri taşıma altyapısı sunması açısından komşu ülkelere de yansıyabileceğinden, Afrika ülkelerinde bu tip endüstri bölgelerinin kurulması ve canlandırılması bölgesel kalkınmanın önünü açması bakımından da faydalı olabilir³³⁵. Afrika'da 1990'lı yılların başlarında benzer ekonomik bölgeler kurma girişimleri olmuş ancak Mauritius dışında pek bir başarı elde edilememiştir. Bunun sebebi altyapı yetersizliği, girişimcilik kapasitesinin yetersizliği, uygun politika ve verimli yönetim eksikliği ve şehirleşme düzeyinin yetersizliği olarak gösterilebilir. Günümüzde kurulan bölgelerin başarısı için ise hem Çinli hem de diğer ülkelerin yatırımcıları için vergi ve gümrük kolaylıkları, uygun arazi tahsisi, elektrik ve lojistik altyapı hizmetleri gibi uygun ticaret olanakları sunulması gereklidir³³⁶. Ek olarak politik istikrar, iş yapma ortamının uygunluğu, yolsuzluk ve bürokratik engellerin azlığı gibi etmenler de önemlidir³³⁷.

Diğer taraftan, Çin'in 2016 – 2020 yıllarını kapsayan 13. Beş Yıllık Planı ülkenin önümüzdeki dönemde emek yoğun endüstriyel imalattan teknolojik ürün

³³³ Nan Yang, "China finds manufacturing opportunities in low-wage Africa", *Pakistan Defence*, 2 Haziran 2020, Erişim: 29 Aralık 2020, <https://defence.pk/pdf/threads/china-finds-manufacturing-opportunities-in-low-wage-africa.669260/>

³³⁴ Sandrey ve Edinger, a.g.e., ss. 24-25.

³³⁵ Collier, a.g.e., ss. 53-63.

³³⁶ Sandrey ve Edinger, a.g.e., ss. 24-25.

³³⁷ Tilman Altenburg, "Migration of Chinese manufacturing jobs to Africa: Myth or reality?", *Foresight Africa: Top priorities for the continent in 2019*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2019, ss. 51-52.

üretimine geçmeyi ve ekonomisini iç tüketim ve hizmetler sektörü üzerine kurmayı planladığını göstermektedir. Böylelikle Çin çevre dostu ve yenilikçiliğe ağırlık veren bir ekonomik yapısal dönüşüm gerçekleştirmeyi hedeflemektedir³³⁸. Çin'in imalat endüstrisinde iş gücü ücretleri de 2005 – 2014 yılları arasında yıllık %10 seviyesinde yükselmiş, yenilikçi ürünler ve iç talep ekonomik büyümenin itici güçleri haline gelmiştir. Çin ekonomisi yüksek teknoloji ürün üretimine dayalı yapısal bir değişim geçirmekte ve ağır ve hafif imalat endüstrileri arka planda kalmaya başlamaktadır³³⁹. Çin iş gücü ücretlerinin yükselmesi özellikle tekstil, ayakkabı ve elektronik gibi hafif imalat endüstrilerinde kendini göstermekte, bu durum ise Afrika ülkeleri gibi gelişmekte olan ekonomilerin endüstriyel gelişimleri için fırsatlar içermektedir. Öyle ki Çin tekstil endüstrisinin %1'inin bile Afrika'ya kaymasının Afrika'nın tekstil üretim ve ihracat kapasitesini %47 arttıracığı hesaplanmaktadır. Örneğin bir Doğu Afrika ülkesi olan Etiyopya, bu fırsattan faydalanabilmek adına organize sanayi bölgeleri inşa etmekte ve şu ana kadar da 28.000 kişiye iş olanağı sağlamış bulunmaktadır³⁴⁰. Çin'de iş gücü ücretlerinin yükselmesi ve emek yoğun imalat endüstrisinden kayış politikası, gerek Afrika'da her yıl iş gücüne katılan 10 milyon kişi için gerekse Kıta'nın hammadde ihracatı bağımlılığından kurtulabilmesi için önemli bir fırsat olarak görülebilir. Çin, 2015 yılındaki 6. FOCAC toplantısında Afrika'nın endüstriyel kapasitesini geliştirmek adına bir fon kurulacağını ve başlangıç olarak bu fona 10 milyar ABD doları yatırım yapacağını duyurmuş³⁴¹, 2016 yılı başında ise bu fon hayata geçirilmiştir³⁴².

Çin Afrika'da endüstriyel üretimin gelişmesine kıtada organize sanayi bölgeleri kurulmasına finansal destek sunarak ve Çinli firmaların da bu bölgelerde yer almasını teşvik ederek katkı sunmaktadır. Yukarıda açıklanan Uganda ve Etiyopya örneklerinden yola çıkarak bu bölgelerin kurulmasında Afrika ülkelerinin kendi kalkınma stratejileri bulunduğu da görülmektedir. Çin aynı zamanda, Afrika'da endüstriyel gelişimin önünde

³³⁸ Mzukisi Qobo, Garth le Pere, "The Role of China in Africa's Industrialization: The Challenge of Building Global Value Chains", *Journal of Contemporary China*, Cilt: 27, Sayı: 110, 2018, ss. 208-223.

³³⁹ Altenburg, a.g.e., s. 51.

³⁴⁰ A.g.e., s. 52.

³⁴¹ 2015 FOCAC Faaliyet Planı

³⁴² Qobo ve Pere, a.g.e., ss. 211-212.

şimdiye kadar önemli bir engel olarak görülen enerji, su, bilgi ve iletişim ve lojistik gibi altyapı eksikliklerini gidermeye yönelik altyapı yatırımları da gerçekleştirmektedir. Öte yandan, endüstri bölgeleri kurulmasına ilişkin somut girişimlerin 2015 yılı sonrası süreçte FOCAC kapsamında yer bulmaya başlaması, Çin'in kendi 13. Beş Yıllık Planı ve dolayısıyla kendi stratejisi doğrultusunda hareket ettiğinin bir göstergesi olarak alınabilir. Dolayısıyla Afrika ülkelerinin Çin'in bu girişiminden uzun soluklu fayda sağlaması, kendi stratejilerini oluşturmuş olmalarına ve Çin ile bu doğrultuda müzakere etmelerine bağlıdır. Aynı zamanda, Çin'in Afrika'da endüstriyel gelişimden fayda sağlamayı planlıyor olması bu gelişimin sağlam temellere dayanmasını temin etmeye çalışacağının bir garantisi olarak da düşünülebilir.

Çin'in organize sanayi bölgesi yatırımları yine Çin'in enerji, yol, liman, su temini gibi altyapı yatırımları ile birlikte düşünüldüğünde Afrika'nın ekonomik ve katma değerli üretim potansiyelini açığa çıkartmakta katkı sunduğu söylenebilir³⁴³. Sonuç olarak Çin'in Afrika ülkelerinde endüstriyel gelişime sunduğu katkı hem SKH-9 hem de bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile uyumludur. Zira Afrika ülkelerinin endüstriyel kapasitelerinin artması daha geniş nüfusa iş olanakları sağlanması, insan kaynakları gelişimi, toplumsal ekonomik kalkınma ve doğal kaynak gelirleri bağımlılığından kurtulunabilmesi bakımından olumludur. Diğer taraftan, Çin'in Afrika ülkelerini ağırlıklı olarak kendi endüstri stratejisi doğrultusunda yönlendiriyor olduğu izlenimi edinilmiştir.

Altyapı

Bölüm 4.3.6, 4.3.7 ve 4.3.11'de Çin'in Afrika ülkelerinde sırasıyla su yönetimi, enerji ve bilgi ve iletişim altyapısı konularında sunduğu katkılar irdelenmiştir. Çin aynı zamanda bütün kıtada kara ve deniz taşımacılığı ile konut projelerine de finans sunmakta veya inşaatını gerçekleştirmektedir. Çin'in 2018 yılı itibarıyla Afrika'da finans sunduğu ya da inşaatını gerçekleştirdiği altyapı projelerinin yaklaşık %15'i enerji, yarısı kara

³⁴³ Hannah Marais, Jean-Pierre Labuschagne, "If you want to prosper, consider building roads: China's role in African infrastructure and capital projects", *Deloitte Insights*, 22 Mart 2019, Erişim: 12 Aralık 2020, <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/china-investment-africa-infrastructure-development.html>

taşımacılığı, %15'i konut, %4'ü su yönetimi, %6'sı madencilik, %1'i petrol ve doğalgaz, %8'i deniz taşımacılığı ve limanlar, %1'i sosyal kalkınma ve %0.5'i ise sağlık konularına yönelmiştir. Çin'in finansmanı ise ağırlıklı olarak düşük faiz ve 15 yıl gibi uzun geri ödeme süreleri sunan Çin Eximbank ya da Çin Kalkınma Bankası aracılığıyla sağlanmaktadır. 2007 yılında FOCAC kapsamında kurulan Çin-Afrika Kalkınma Fonu ise diğer önemli bir finansman aracıdır ve 2018 yılı itibarıyla 36 Afrika ülkesinde 90'dan fazla proje için 4,6 milyar ABD doları tutarında finansman sunmuştur. Bu Fon aracılığıyla yapılan yatırımların Afrika'nın ihracatını 5,8 milyar ABD doları tutarında arttırması ve Afrika devletlerine de 1 milyar ABD doları vergi geliri sağlaması beklenmektedir. 2012 – 2016 yılları arasında Çin'in tek başına Afrika ülkelerinin altyapı yatırımlarının parasal değer açısından %11,5'ini finanse ettiği tahmin edilmektedir. Afrika Kalkınma Bankası ise, Afrika ülkelerinin sürdürülebilir ekonomik büyüme yakalamaları, nüfuslarına iş olanakları sağlamaları ve eskiyen altyapı hizmetlerini yenileyebilmeleri için yıllık 130-170 milyar ABD doları arasında altyapı yatırımına ihtiyaç duyduklarını, ancak mevcut durumda bu tutarın sadece yaklaşık yarısının finanse edilebildiğini hesaplamaktadır³⁴⁴.

Diğer taraftan, Çin'in Afrika ülkelerindeki altyapı yatırımlarının kıtanın önemli bir eksikliğinin giderilmesine katkı sunduğu düşünülse bile bu yatırımların Afrika ülkeleri için sürdürülemez bir dış borca sebep olabileceği yorumları da mevcuttur³⁴⁵. Buna göre kıta ülkelerinin düşük endüstrileşme seviyeleri, doğal kaynak ihracatı bağımlılıkları ve zayıf ekonomi yönetimleri Çin'e olan borçlarını ödeyememeleri ve bunun sonucunda da Çin'in bu ülkelerin ekonomik kaynaklarını kontrol etmesine ve politik olarak yönlendirmesine sebep olabilir. Çin'in yatırım için riskli sayılabilecek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde altyapı yatırımlarına girişi ve bu ülkeleri milli hasılları ile kıyaslandığında büyük bir dış borcun altına sokması, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında da kendini göstermiş ve somut örnekler üzerinden Çin'in stratejik

³⁴⁴ Marais ve Labuschagne, a.g.e.

³⁴⁵ Xiaochen Su, "Why Chinese Infrastructure Loans in Africa Represent a Brand-New Type of Neocolonialism: How will African countries repay massive debts to China?", *The Diplomat*, 9 Haziran 2017, Erişim: 13 Aralık 2020, <https://thediplomat.com/2017/06/why-chinese-infrastructure-loans-in-africa-represent-a-brand-new-type-of-neocolonialism/>

olarak önemli gördüğü coğrafyalarda özellikle borç krizi yarattığı ve böylelikle ekonomik ve politik nüfuz kazandığı şüphesini doğurmuştur³⁴⁶. Örneğin Çin, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Pakistan'da Gwadar ve Sri Lanka'da Hambantota limanlarının inşa edilmesi için kredi sağlamış; ancak bu ülkeler söz konusu kredilerin geri ödemesinde aksaklık yaşadıklarında bu varlıkların büyük hisseleri Çin devlet firmalarının eline geçmiştir. Çin'in ise bu limanları sadece ekonomik değil askeri ve stratejik çıkarları için de kullanabileceği endişeleri doğmuştur³⁴⁷. (Pakistan Gwadar Limanı ve Serbest Bölgesi'nin 16 Mayıs 2013 tarihli bir anlaşmayla 40 yılına Çin Denizaşırı Liman İşletmeleri Şirketi'ne devredildiği belirtilmektedir³⁴⁸. Bu çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında ise söz konusu şirketin Çin devletine ait olup olmadığına dair resmi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sri Lanka Hambantota Limanı ile ilgili ise, medyada çıkan borç karşılığı el koyma haberlerinin gerçeği tam olarak yansıtmadığına ilişkin yorumlar da bulunmaktadır³⁴⁹). Çin'in Afrika ülkeleriyle 148 milyar ABD doları tutarında borç anlaşması imzaladığı ve bunun sonucu olarak da Afrika ülkelerinin önümüzdeki on yıllar boyunca Çin'e borçlu kalabileceği tahmin edilmektedir. Öte yandan, Çin'in Afrika'da 1980'lerdeki benzer bir borç krizi yaratarak küresel imajını zedelemek istemeyeceği ve Afrika ülke borçlarını yapılandıracağı ya da bir kısmını affedeceği düşünülmektedir³⁵⁰. Gerçekten de Çin, 2000 yılındaki ilk FOCAC toplantısından itibaren Afrika'da bulunan Yüksek Borçlu Yoksul Ülkeler³⁵¹ ve Az Gelişmiş Ülkeler³⁵² sınıflandırmasına giren ülkelerin kendisine olan borçlarını silme ya da azaltma taahhüdü vermekte ve bu taahhüdünü uygulayarak takip

³⁴⁶ Nilgün Eliküçük Yıldırım, "Kuşak ve Yol Girişiminin Finansmanı: Çin'in Borç Tuzağı mı?", *Alternatif Politika*, Cilt: 12, Sayı: 3, 2020, ss. 621-643.

³⁴⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 634.

³⁴⁸ China Overseas Ports Holding Company Pakistan resmi web sayfası, Erişim: 17 Mayıs 2021, <http://cophegwadar.com/about.aspx>.

³⁴⁹ Umesh Moramudali, "The Hambantota Port Deal: Myths and Realities", *The Diplomat*, 1 Ocak 2020, Erişim: 17 Mayıs 2020, <https://thediplomat.com/2020/01/the-hambantota-port-deal-myths-and-realities/>

³⁵⁰ Malancha Chakrabarty, "Will China Create Another African Debt Crisis?", Observer Research Foundation, 3 Aralık 2020, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.orfonline.org/expert-speak/will-china-create-another-african-debt-crisis/>

³⁵¹ "Heavily indebted poor countries", *World Bank*, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://data.worldbank.org/country/XE>

³⁵² "UN list of least developed countries", *UNCTAD*, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://unctad.org/topic/least-developed-countries/list>

eden FOCAC toplantısında ilan etmektedir³⁵³. Çin sadece Afrika ülkelerinin değil diğer farklı coğrafyalardan ülkelerin de borçlarını silebilmekte ya da yeniden yapılandırmaya gidebilmektedir³⁵⁴.

Çin'in Afrika'daki yatırımları konusunda eleştirilen diğer bir nokta da Çin'in altyapı yatırımlarına karşılık ödeme olarak Afrika ülkelerinden para değil doğal kaynak almasıdır. Angola modeli olarak bilinen bu yöntem, Afrika ülke ekonomilerinin doğal kaynak gelirlerine bağımlılığını sürdüreceği şeklinde eleştirilmektedir³⁵⁵. Gerçekten de Çin, çeşitli Afrika ülkelerinde inşa ettiği baraj, enerji ve yol gibi kimi projelerde ödeme olarak ilgili ülkeden doğal kaynak almıştır³⁵⁶. Ancak Afrika hükümetlerine doğrudan bütçe desteği olarak finansal yardım sunulması ve önemli altyapı yatırımlarını ya da diğer kamu hizmetlerini kendilerinin sunmasının beklenmesi daha önce ciddi boyutta yolsuzluğa da yol açmıştır³⁵⁷. Dolayısıyla doğal kaynak gelirlerinin doğrudan altyapı hizmetlerine dönüştürüldüğü model faydalı olarak görülebilir³⁵⁸. Ek olarak, büyük miktarda doğal kaynak gelirin örnek ABD doları olarak bütçeye girmesinin yerel para biriminin ciddi değer kazanması ve ilgili ülkede mal ve hizmet fiyatlarının yükselmesiyle sonuçlandığı durumlar da olabilmektedir (bkz: Bölüm 3.4.2). Dolayısıyla doğal kaynak gelirlerinin doğrudan somut yatırıma dönüşmesi bu açıdan da faydalıdır.

Sonuç olarak Çin'in Afrika'daki altyapı yatırımları SKH-9 ile uyumlu bulunmuştur. Çin Afrika'nın önemli bir eksikliğini gidermekte ve hem iş yapma ortamını iyileştirmekte hem de vatandaşların su, enerji, ulaşım, bilgi ve iletişim gibi altyapı hizmetlerine ulaşımını arttırmaktadır. Bu bakımdan ekonomik büyümeye ve vatandaşların kamu hizmet alma kalitelerini arttırmaya katkı yaparak bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile de uyumlu hareket etmektedir.

³⁵³ 2000 – 2018 arası bütün FOCAC Bildirgeleri ve Faaliyet Planları (www.focac.org).

³⁵⁴ Agatha Kratz v.d., “New Data on the Debt Trap Question”, 29 Nisan 2019, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://rhg.com/research/new-data-on-the-debt-trap-question/>

³⁵⁵ Marais ve Labuschagne, a.g.e.

³⁵⁶ Islam Qasem, Teun van Dongen, Marjolein de Ridder, “The Beijing Consensus: An alternative approach to development”, *World Foresight Forum*, Issue Brief No: 2, 11-15 Nisan 2011.

³⁵⁷ Dambisa Moyo, *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.

³⁵⁸ Paul Tiyambe Zeleza, “The Africa-China relationship: challenges and opportunities”, *Canadian Journal of African Studies*, Cilt: 48, Sayı: 1, 2014, s. 152.

Yenilikçilik

Yenilikçilik konusu 2012 yılındaki beşinci FOCAC toplantısından itibaren Çin-Afrika iş birliği kapsamında kendine yer bulmaya başlamıştır. Çin bu kapsamda Afrika ülkeleri ile bilim ve teknoloji yönetimi konusundaki tecrübelerini paylaşmayı, bilgi ve teknoloji transferi yapmayı ve Afrika ülkelerinde araştırma – geliştirme kapasitesinin gelişimine katkı sunmayı taahhüt etmektedir. Faaliyet başlıkları ise endüstrileşme, tarım, telekomünikasyon, doğal kaynak madenciliği ve çevre olarak belirtilmektedir. Çin, Afrika ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişimini yenilikçilik aracılığıyla desteklemek amacıyla Çin-Afrika Bilim ve Teknoloji İşbirliği adıyla bir program da başlatmıştır³⁵⁹.

FOCAC faaliyet planlarına bakarak, bilim ve teknoloji alanındaki iş birliğinin altyapı yatırımları gibi başlıklara kıyasla Çin-Afrika iş birliğinde daha güncel bir konu olduğu söylenebilir. Gerçekten de Çin ve Afrika ülkelerinden araştırmacıların ortak yayımladıkları makale sayısı 2009 yılında 500'den daha azken, 2017 yılında 3.211'e çıkmıştır. Kuzey ve Güney Afrika ülkeleri Çin ile en çok ortak makale yayımlayan ülkeler olmuşken Doğu ve Batı Afrika ülkeleri nispeten daha az katkı sunmuş, Orta Afrika ülkeleri ise en düşük katkıyı sunmuş ya da hiç sunmamışlardır. Diğer taraftan, Çin-Afrika ülkeleri ortak patent alımları ise düşük seviyededir. Bu durum Çin ve kıta ülkeleri arasında teknoloji üretme konusunda gözle görülür bir iş birliği olmadığına işaret sayılabilir³⁶⁰.

Teknoloji transferi konusunda ise Çin'in özellikle telekomünikasyon alanında Afrika ülkelere sunduğu katkıya işaret edilmektedir. Çin Afrika ülkelerinde telekomünikasyon ve internet altyapısı oluşturulması ve cep telefonu kullanımı ile mobil hizmetlere ulaşım konusunda ilerleme kaydedilmesini sağlamıştır³⁶¹. Çin'den Afrika ülkelere diğer çeşitli teknoloji transferi örnekleri Tanzanya'da plastik geri kazanımı,

³⁵⁹ 2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 ve 2018 FOCAC Faaliyet Planları; www.focac.org

³⁶⁰ Mammo Muchie, Swapan Kumar Patra, "China–Africa science and technology collaboration: evidence from collaborative research papers and patents", *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Cilt: 18, Sayı: 1, 2020, ss. 1-27.

³⁶¹ Anshan Li, "Technology transfer in China–Africa relation: myth or reality", *Transnational Corporations Review*, Cilt: 8, Sayı: 3, 2016, ss. 183-195.

Etiyopya’da imalat endüstrisi yatırımları ve Zambia ve Malawi’nin pamuk endüstrisine yapılan yatırımlar gösterilebilir³⁶².

Afrika ülkelerinin üretkenlik, yoksulluk azaltımı, insan kaynakları gelişimi gibi alanların yanında bilim ve teknoloji alanında da Çin’den öğrenebileceği ve Çin ile iş birliği yapabileceği başlıklar bulunduğu değerlendirilmektedir³⁶³. FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin yenilikçilik ayağının gelişmeye henüz müsait olmakla beraber SKH-9 ile uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Bu iş birliği Afrika vatandaşlarının özellikle cep telefonu ve internet kullanımı özelinde teknolojiye ulaşımını da iyileştirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın Afrika modernleşmesi teziyle de uyumaktadır.

4.3.10. Hedef 10: Ülke vatandaşları ve ülkeler arası eşitlik

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin onuncusu gerek ülke içi ve gerekse ülkeler arası ekonomik, politik ve sosyal eşitsizliklerin giderilmesini hedeflemektedir. SKH-10 ile, ülkelerin en yoksul %40’lık diliminin 2030 yılına kadar ülke ortalamasından daha yüksek bir gelir büyümesi elde etmesi; ülke vatandaşlarının cinsiyet, etnik köken, din, yaş vb. herhangi bir ayırım gözetilmeksizin ülke ekonomik, politik ve sosyal hayatına dahil edilmeleri; uluslararası insan hakları kanununa aykırı yasa ve uygulamaların ülke yasa ve uygulamalarından çıkarılması; ülke içi sosyal güvenlik politika ve uygulamalarının hayata geçirilmesi; ülke içi ekonomik ve finansal istikrar politikalarının yürürlüğe geçirilmesi; uluslararası ekonomi ve finans kurumlarında gelişmekte olan ülkelere verilen söz hakkının artırılması; göç yasalarının ve göçmen haklarının iyileştirilmesi; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ihracat ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin azaltılması; Afrika ülkeleri başta olmak üzere az gelişmiş ülkelere kendi kalkınma politikaları ile de uyumlu olarak kalkınma yardımı

³⁶² “Technology Transfer in China – Africa Relations”, *China – Africa Research Initiative*, 2019, Erişim: 25 Aralık 2020, <http://www.sais-cari.org/research-tech-transfer>

³⁶³ Makhtar Diop, “Lessons for Africa from China’s Growth”, *The World Bank*, 13 Ocak 2015, Erişim: 25 Aralık 2020, <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2015/01/13/lessons-for-africa-from-chinas-growth>

ve doğrudan dış yatırımların arttırılması ve de yurt dışında çalışan göçmenlerin ülkelerine para göndermelerinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır³⁶⁴.

Çin 2003 yılındaki ikinci FOCAC toplantısından itibaren kendisi ile diplomatik ilişkileri olan ve Birleşmiş Milletler Az Gelişmiş Ülkeler listesinde bulunan Afrika ülkeleri ile Çin'e gümrüksüz ürün ihraç edebilmeleri için iş birliği yürütmektedir. Gümrüksüz tarife uygulanan ürün sayısı 2007 – 2009 döneminde 190'dan 440'a çıkmış, 2010 – 2012 döneminde az gelişmiş ülkelerin ihraç ürünlerinin %95'ine, 2013 – 2015 döneminde %97'sine çıkarılması taahhüdünde bulunulmuş ve bu taahhüt 2019 – 2021 dönemi için de devam etmiştir³⁶⁵. Çin FOCAC başlangıcından beri Afrika ülkelerine tarım, altyapı, sağlık, eğitim, insan kaynakları gelişimi, temiz enerji ve çevre koruma gibi sosyal ve ekonomik konularda hibe ve faizsiz ve düşük faizli kredi şeklinde kalkınma yardımı da sunmaktadır. Örneğin, 2006 - 2010 yılları arası 28 ülkedeki 54 projeyi desteklemek için 2,647 milyar ABD doları tutarında düşük faizli kredi sunmuştur. Çin Afrika ülkelerinde doğrudan dış yatırım da yapmakta ve özellikle altyapı ve değerli doğal kaynak endüstrilerini hedeflemektedir³⁶⁶. Özellikle 2015 yılından itibaren yatırımlar Afrika ülkelerinde endüstri bölgeleri kurulmasını ve Çinli firmaların bu bölgelerde üretim yatırımları yapmalarını da kapsamaya başlamıştır³⁶⁷. FOCAC'ın normatif yapısında Afrika ülkelerinin uluslararası ekonomik ve politik kurumlarda söz hakkının arttırılmasının savunulması da bulunmaktadır³⁶⁸. Çin teşviğiyle son zamanlarda canlanan ve etkinliğini arttıran Afrika içi bölgesel iş birliği örgütlerinin ise bölgesel ekonomik kalkınmaya katkı sunması beklenmektedir³⁶⁹.

FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliğinde SKH-10'un diğer hedefleri olan vatandaşların ayırım gözetmeksizin ekonomik, politik ve sosyal hayata katılmaları;

³⁶⁴ “Goal 10: Reduced Inequalities”, Sustainable Development Goals, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals/goal10>

³⁶⁵ FOCAC Bildirgeleri ve Faaliyet Planları; www.focac.org

³⁶⁶ A.g.e.

³⁶⁷ Nan Yang, “China finds manufacturing opportunities in low-wage Africa”, *Pakistan Defence*, 2 Haziran 2020, Erişim: 29 Aralık 2020, <https://defence.pk/pdf/threads/china-finds-manufacturing-opportunities-in-low-wage-africa.669260/>

³⁶⁸ FOCAC Bildirgeleri; www.focac.org

³⁶⁹ Temitayo Otenia, “Chinese Zero-Tariff Treatment for Least Developed Countries: China's Soft-Power in Action in Africa”, *International and Public Affairs*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, ss. 39-46.

uluslararası insan hakları kanunları ile uyum ve ülke içi sosyal, finansal ve politik istikrar politikalarının yürürlüğe sokulması konularında ise bu çalışmada yapılan literatür taraması kapsamında belirgin bir katkıya rastlanmamıştır. Zira Çin iş birliklerinde iç politikaya karışmama prensibi gütmektedir³⁷⁰. FOCAC'ın normatif yapısında bulunmasına karşın bu çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında Çin'in Afrika ülkelerinin uluslararası politik ve ekonomik kurumlarda söz haklarının arttırılmasına dair belirgin bir katkısına da rastlanmamıştır.

Sonuç olarak FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin Afrika ülkelerinde ekonomik kalkınma ve ihracatın artması ile bu ülkelere kalkınma yardımı sunulması bakımlarından SKH-10 ile uyumlu olduğu görülmüştür. Ekonomik kalkınmanın topluma yayılması konusunun daha uzun vadede netleşebileceği değerlendirilmekle beraber, Çin'in SKH-10 kapsamında sunduğu katkılar bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile de uyumlu görünmektedir. Ancak Çin'in Afrika ülkelerinde politik ve ekonomik istikrar politikaları oluşturulması ve devreye sokulması konusunda da Afrika ülke yönetimleri ile iş birliği yapmasının daha olumlu olacağı düşünülmektedir. Zira Afrika ülkelerinin geçmişte ekonomik, politik ve sosyal sorunlar yaşamalarında uygulanan yanlış yönetim politikalarının rolü büyüktür³⁷¹. Diğer taraftan, Afrika ülkeleri günümüzde de somut kalkınma plan ve stratejileri ortaya koymakta zorlanmaktadırlar³⁷².

4.3.11. Hedef 11: Sürdürülebilir şehirleşme

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin on birincisi "Sürdürülebilir Şehirleşme" temasındadır. Bu hedef ile düzensiz yerleşim alanlarının düzenli, güvenli ve temel hizmetlere sahip yerleşim alanlarına çevrilmesi ve vatandaşlara uygun maliyetli olarak sunulması; toplu taşımanın iyileştirilmesi; hava

³⁷⁰ FOCAC Bildirgeleri; www.focac.org

³⁷¹ Pierre Englebert, "Solving the Mystery of the AFRICA Dummy", *World Development*, Cilt: 28, Sayı: 10, 2000, s. 1822.; William Easterly, Ross Levine, "Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions", *Quarterly Journal of Economics*, Cilt: 112, Sayı: 4, Kasım 1997, ss. 1203-1250.

³⁷² Zeng Aiping, Shu Zhan, "Origin, Achievements, and Prospects of the Forum on China – Africa Cooperation", *China International Studies*, Sayı: 72, Eylül/Ekim 2018, ss. 101–102.

kalitesinin ve atık yönetiminin iyileştirilmesi; yeşil alan ve parklara yer verilmesi ve şehirlerin doğal afetlere korunaklı olarak tasarlanması gibi amaçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır³⁷³.

Günümüzde Afrika nüfusunun %40'ının şehirlerde yaşadığı ve önümüzdeki dönemde şehirleşme eğiliminin artarak 2050 yılı itibariyle %56 seviyesine geleceği tahmin edilmektedir³⁷⁴. Afrika'nın nüfusu da hızlı artmaktadır ve 2050 yılında Çin ve Hindistan'ın toplamını geçerek 2,5 milyar kişiye ulaşması beklenmektedir³⁷⁵. Nüfus artışı ve şehirleşme, ülkeler için ekonomik büyüme ve gelir artışı yaşamının önemli koşullarından birisi kabul edilmektedir³⁷⁶. Fakat Afrika ülkelerinde şehirleşme, endüstrileşme ve iş olanakları yaratımı olmadan gerçekleşmiş; yetersiz altyapı, yönetim kademelerinin plansızlığı ve arazi sahipliğine ilişkin kanunların net olmaması gibi etmenler temel hizmetlere ulaşımı olmayan düzensiz yerleşimlere, güvenlik sorunlarına ve yüksek işsizlik oranlarına sebep olmuştur³⁷⁷.

2015 yılındaki 6. FOCAC toplantısından itibaren bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı kurulması ve Akıllı Şehirler inşa edilmesinde Çin'in Afrika ülkelerine destek olması konusu FOCAC kapsamında yer bulmaya başlamıştır³⁷⁸. Akıllı Şehirler bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak yaşam kalitesini arttırıp temel hizmetlerin sunumunu kolaylaştırırken, mevcut ve gelecek nesillere ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar sunabilen şehirler olarak tanımlanmaktadır. Akıllı Şehirler girişimi, şehirleşmenin başlangıcında olan ve genç nüfusu da yüksek Afrika ülkeleri için inovasyon merkezleri

³⁷³ "Goal 11: Sustainable Cities and Communities", Sustainable Development Goals, United Nations; <https://sdgs.un.org/goals/goal11>

³⁷⁴ 2015 ICCASU Report, *Collaboration for Sustainable Urbanization in China and Africa: A Canadian Perspective from the ICCASU 2015*, Ottawa, 2015, s. 6.

³⁷⁵ Howard W. French, "Why Africa's Future Will Determine the Rest of the World's", *World Politics Review*, 6 Kasım 2019, Erişim: 9 Temmuz 2020, <https://www.worldpoliticsreview.com/insights/28323/africas-future-rests-on-modernizing-agriculture-improving-education>

³⁷⁶ Nicolas van de Walle, *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999*, Cambridge University Press, New York, 2001., s. 272.

³⁷⁷ Stefan Dercon v.d., "Where Africa could learn from the Chinese urbanisation story", *IGC Cities that Work Policy Framing Paper*, 2019.

³⁷⁸ 2015 Johannesburg ve 2018 Beijing FOCAC Faaliyet Planları.

kurmak ve sosyo-ekonomik kalkınma yakalamak açısından faydalı olabilecektir. Bu girişim aynı zamanda SKH-11 ile de uyumlu görülmektedir³⁷⁹.

Çin Huawei, ZTE ve China Telecom gibi firmaları aracılığıyla Afrika'da internet ve iletişim altyapısı kurma etkinliğini arttırmakta ve kıtaya yeni nesil teknoloji sunmaktadır. Kenya, Tanzania, Zimbabve, Gana, Güney Afrika ve Nijerya gibi ülkelerde Çin hem veri merkezleri kurmakta hem de Akıllı Şehir girişimlerini desteklemektedir. Öte yandan, Çin'in bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı kurmak konusunda Afrika'da etkinliğini arttırması, Çin'in oluşturduğu altyapı üzerinde çalışan cihazların Çin'in bilgi toplama faaliyetlerine karşı savunmasız olabileceği endişesini de doğurmaktadır. Bir diğer endişe de Çin ile bu konuda artan iş birliğinin otokratik eğilimlere sahip Afrika ülkelerinin Çin'in uyguladığına benzer bir internet sansürü uygulamasını benimseyebilecekleri şeklindedir. Çin, Akıllı Şehirler inşa etme çabaları kapsamında güvenlik amacıyla Afrika şehirlerinde gözlem kamera sistemleri de kurmaktadır³⁸⁰. Güvenli yaşam alanları her ne kadar SKH-11'in amaçlarından biri de olsa, otokratik eğilimli Afrika ülkelerinde kurulan bu gözlem kamera sistemlerinin muhalif hareketleri baskı altına almakta kullanılabileceği endişesi de söz konusudur. Çin'in Afrika ülkelerinde düşük maliyetle bilgi ve iletişim altyapısı kurması ve internete erişimi hem mümkün hem de uygun maliyetli hale getirmesi bir yana, Çin-Afrika iş birliği kapsamında Çin devletinin Afrika ülkelerine bu tip yatırımlar için finansman sunması da Çinli firmaların diğer ülke firmalarına kıyasla Afrika ülkelerinde avantaj kazanmalarını sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim altyapısı kurulması konusunda Çinli firmaların günümüzde Afrika'da önemli bir rol oynuyor olmalarının bir diğer sebebi de örneğin Batılı ülkelerin bu konuda şimdiye kadar ciddi girişimler yapmamış olmalarıdır³⁸¹. Dolayısıyla aslında Çin'in Afrika'nın önemli ihtiyaçlarından birisinin eksikliğini giderdiği de görülmektedir.

³⁷⁹ Eyerusalem Siba, Mariama Sow, "Smart City Initiatives in Africa", *Brookings*, 1 Kasım 2017, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2017/11/01/smart-city-initiatives-in-africa/>

³⁸⁰ "Investing in Africa's tech infrastructure. Has China won already?", *DW*, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.dw.com/en/investing-in-africas-tech-infrastructure-has-china-won-already/a-48540426>

³⁸¹ A.g.e.

Çin, Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da şehir içi bir metro hattı inşa etmiştir. Böylelikle SKH-11'in toplu taşımanın iyileştirilmesi amacına katkı sunmuştur. Çin aynı zamanda Afrika'da ülkeler ve şehirler arası tren hatları da inşa etmektedir³⁸². Bu yatırımlar Çin'in sunduğu finansmanla ve yine Çinli firmalar aracılığıyla yapılmaktadır³⁸³. Addis Ababa hafif raylı sistemi hem Doğu hem de Sahraaltı Afrika'nın ilk şehir içi raylı taşıma sistemidir ve Çin'in devlet firmalarından biri aracılığıyla inşa edilmiştir. Sistemin işletilmesinde de Çinli bir firma ortak olarak bulunmaktadır³⁸⁴.

Çin'in Afrika ülkelerinin sürdürülebilir şehirleşmesine toplu taşıma ve bilgi ve iletişim altyapı yatırımları aracılığıyla katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Gözlem kamera sistemleri her ne kadar otokratikleşme eğiliminde olan Afrika ülkelerinde muhalif hareketler için bir baskı aracı haline gelebilecek olmakla eleştirilse de güvenlik sorunuyla mücadele açısından katkı sunacaktır. Diğer taraftan, Çin'in Afrika ülkelerinin şehirleşmesine kendisinin 1980'lerde başlayan tecrübesinde olduğu gibi planlı endüstrileşme ve yapısal ekonomik dönüşüm çerçevesinden en azından henüz yaklaşmadığı da görülmektedir³⁸⁵. Oysa ki Çin'in kendi şehirleşme tecrübesinden Afrika ülkelerine aktarabileceği değerli bilgiler bulunmaktadır³⁸⁶.

SKH-11 kapsamında Çin'in Afrika ülkelerine sunduğu katkıların olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Çin'in şehir içi ve şehirler arası ulaşım, bilgi ve iletişim altyapısı ve güvenlik konularında sunduğu katkılar bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi ile de uyumludur. Zira hem şehirleşmeye katkı sunmakta hem de güvenlik, ulaşım, teknoloji olanaklarına erişim gibi kamu hizmetlerinin sunumunu desteklemektedir. Bölüm 4.3.6 ve 4.3.7'de irdelendiği üzere Çin Afrika ülkelerinde su ve enerji altyapılarına da yatırım yapmakta, 4.3.9'da irdelendiği üzere ise de endüstrileşmeye ve dolayısıyla iş imkanları yaratımına katkı sunmaktadır. Dolayısıyla Afrika modernleşmesi

³⁸² “Chinese-built railways improve transport in Africa”, *Xinhua*, 28 Aralık 2017, Erişim: 3 Ocak 2021, http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/28/c_136857657.htm

³⁸³ “African Countries' Engagement with China and other Development Partners in Achieving the SDGs and Agenda 2063”, OXFAM Briefing Note, OXFAM, Temmuz 2017, s. 4.

³⁸⁴ “Addis Ababa Light Rail”, *Wikipedia*, 11 Aralık 2020, Erişim: 3 Ocak 2021, https://en.wikipedia.org/wiki/Addis_Ababa_Light_Rail

³⁸⁵ Stefan Dercon v.d., a.g.e.; 2015 ICCASU Report, a.g.e.

³⁸⁶ 2015 ICCASU Report, a.g.e., s. 9.

tezi doğrultusunda toplumsal ekonomik kalkınmaya, orta sınıf oluşumuna ve kamu hizmetlerinin yeterliliğine olumlu katkılar sunmaktadır. Diğer taraftan, literatürde Çin'in Afrika ülkelerinde şehirleşme konusunda sürdürülebilir sonuçlar sağlayacak bütüncül bir planlamadan henüz uzak olduğuna ilişkin yorumlar da söz konusudur. Afrika ülkelerinin Çin'in sağlayabileceği katkılardan en yüksek seviyede faydalanabilmelerinin ise kendi oluşturacakları strateji ve Çin'i buna göre yönlendirmeleri ile mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

FOCAC ve AFRIKA’NIN AZ GELİŞMİŞLİĞİNE SEBEP OLAN TEMEL ETMENLER

Bu çalışmanın 2. bölümünde Afrika’nın sürdürülebilir kalkınması önündeki temel engeller ortaya koyulmuş ve 3. bölümünde bu engeller irdelenerek aşılması konusunda bu çalışmanın Afrika modernleşmesi tezi kapsamında çözüm önerileri getirilmiştir. Bu bölümde ise FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliği faaliyetlerinin 3. bölümde getirilen çözüm önerilerini ne yönde etkileyebileceği ve dolayısıyla Afrika sürdürülebilir kalkınmasına nasıl bir etki yapabileceği tartışılacaktır. 4. bölümde Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında yapılan irdelemeler bu bölümde yapılacak olan irdelemelere alt bilgi oluşturacak ve tamamlayıcı olacaktır. Bu bölümde ek olarak, 1980’li yıllardaki reform hareketleriyle önemli bir ekonomik büyüme kaydeden Çin’in kalkınma modelinin Afrika ülkelerinde ne derece uygulanabilir olduğu da tartışılacaktır.

5.1. Ulusal Kimlik Eksikliği ve FOCAC

Bu çalışmada Bölüm 3.1 altında “ulusal kimlik eksikliği” konusu işlenmiştir. Bu bölümde bağımsızlık sonrası süreçte Afrika ülkelerinde bir arada yaşayan alt politik toplulukların birbirleriyle zayıf bağları olmasının ve alt kimliklerinin halen üst ulus kimliğinin önünde olmasının Afrika ülkelerinin yaşadıkları politik ve ekonomik istikrarsızlıklara ciddi katkı sunduğu tespit edilmiştir. Yine bu bölümde nüfusun şehirleşmesinin ve eğitim ile de desteklenerek tarım toplumundan endüstriyel topluma geçmesinin gerek bir arada yaşama kültürünü sağlayabileceği ve gerekse ekonomik kaygıları ön plana alarak üst bir ulus kimliği oluşmasına katkı sunabileceği tezi savunulmuştur. Dolayısıyla Afrika ülkelerinde ulusal kimlik oluşumuna Çin’in katkısı şehirleşme, eğitim ve iş imkanları oluşumuna etkisi bakımından irdelenecektir. Eğitim

başlığı ise halihazırda Afrika'nın sürdürülebilir kalkınması önündeki dört temel engelden biri olarak tespit edilip bu bölümde 5.2 başlığı altında inceleniyor olduğundan 5.1 başlığı altında ayrıca incelenmeyecektir.

5.1.1. Şehirleşme

Bu çalışmada Bölüm 4.3.11'de Çin'in Afrika ülkelerindeki şehirleşmeye bilgi ve iletişim, güvenlik, ulaşım, su yönetimi, enerji ve endüstrileşme gibi yatırımları aracılığıyla katkı sunduğu ancak sürdürülebilir bir şehirleşme sağlayacak bütüncül bir planlama yaklaşımından henüz uzak olduğu sonucuna varılmıştır. Çin'in sunduğu ve Bölüm 4.3.11'de detaylandırılan katkılar olumlu olmakla birlikte, Afrika ülke yönetimlerinin uzun vadeli planlama yapmasına katkı sunmadığı sürece de olumlu etkisinin sınırlı kalacağı düşünülmektedir.

5.1.2 İş olanakları yaratımı

Bu çalışmada Bölüm 4.3.8'de Çin'in Afrika ülkelerinde iş olanakları yaratımına sunduğu katkı incelenmiştir. Çin Afrika ülkelerinde temel, yüksek ve mesleki eğitime katkı sunarak insan kaynakları gelişimine de katkı sunmaktadır. İnsan kaynakları gelişimi ise bu çalışmada Bölüm 3.2'de irdelendiği üzere Afrika ülkelerinde 21. yüzyılın iş şartlarına uyum sağlayabilecek insan kaynağı bulunması açısından önemlidir. Çin'in tarım, turizm, bilgi ve iletişim teknolojileri ve imalat endüstrisi yatırımları da Afrika ülkelerinde iş olanakları yaratılması bakımından faydalıdır. Bölüm 4.3.9'da irdelendiği üzere Çin'in altyapı yatırımları da Afrika ülkelerinde iş yapma ortamının iyileşmesine katkı sunacak bir etmendir. Bu bakımlardan Çin'in Afrika ülkelerinde iş olanakları yaratımına uzun vadede daha belirgin hale gelebilecek bir katkı sunduğu sonucuna varılmıştır.

Diğer taraftan, yine Bölüm 4.3.8’de Çin’in Afrika ülkelerinden doğal kaynak talebinin de yüksek olduğu ve bu talebin Afrika modernleşmesine uzun vadede olumsuz etki yapabileceği sonucuna varılmıştır. Zira doğal kaynak talebinin herhangi bir Afrika ülkesinde hizmetler ve üretim sektörlerinin gelişmesi, altyapı inşası ve insan kaynakları yetişmesine sunduğu katkıdan fazla olmasının bu ülkelerde Bölüm 3.4’de açıklanan sorunların tekrar etmesiyle sonuçlanabileceği değerlendirilmiştir. Bu bakımdan Afrika ülke yönetimlerinin toplumsal kalkınmacı ve kamu hizmetlerini arttırmaya yönelik politikalar benimseyip izlemeleri ve Çin ile gerçekleştirecekleri iş birliklerini bu doğrultuda müzakere etmeleri önemlidir. Çin’in kendi kalkınma tecrübesinden yola çıkarak Afrika ülkelerine strateji oluşturmaları konusunda destek olması da faydalı olacaktır.

Bağımsızlık sonrası süreçte Afrika ülkelerinin yaşadıkları sosyo-ekonomik ve politik istikrarsızlık politik elitin kalkınmacı olmaktan uzak politikalarının bir sonucudur³⁸⁷. Bu durumda, Çin’in kendi kalkınma tecrübeleriyle de paralel Afrika ülke yönetimlerini yukarıda sözü geçen konularda verimli politikalar üretmeye teşvik etmediği (ya da en azından olumsuz politikalar üretmelerine katkı sunmadığı) sürece modernleşmeye bağlı ulusal kimlik oluşumuna sunacağı katkı sınırlı kalabilecektir. Ek olarak, Afrika ülkelerinde kolonyal dönemden gelen alt politik gruplar arasındaki husumetlerin neopatrimonyal politikalar sonucu bağımsızlık döneminde de devam ettiği ve politik ve ekonomik istikrarsızlığın kaynaklarından birisi olduğuna bu çalışmada Bölüm 3.1 ve 3.3’de değinilmiştir. Buna göre modernleşmenin sunduğu imkanlardan toplumun adil bir şekilde faydalanması da önemlidir. Ancak Çin FOCAC kapsamında Afrika ülkeleri ile kurduğu ilişkilerde iç işlere karışmama prensibi gütmektedir. Bu bakımdan Afrika ülkelerinde toplum içerisindeki kamplaşmalara doğrudan olumlu bir katkısı olması zor görünmektedir.

³⁸⁷ Pierre Englebert, “Solving the Mystery of the AFRICA Dummy”, *World Development*, Cilt: 28, Sayı: 10, 2000, s. 1822; William Easterly, Ross Levine, “Africa’s Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions”, *Quarterly Journal of Economics*, Cilt: 112, Sayı: 4, Kasım 1997, ss. 1203-1250.

5.2. Eğitimli İnsan Gücü ve FOCAC

Bu çalışmada Bölüm 3.2’de incelendiği üzere Afrika ülkelerinin günümüz iş dünyası ve kamu yönetimi gerekliliklerini karşılayabilen insan kaynağı yetiştirmesi kalkınmacı politikalar izleyebilmesi açısından önemlidir. Bu bakımdan önündeki engeller ise eğitime yeterli finans ayrılması, eğitimcilerinin kapasitesini arttırması, derslik ve eğitim malzemeleri gibi altyapı eksiklerini gidermesi, özellikle kırsal bölgelerde çocukların eğitime katılmasını özendirmesi ve de bu hedeflerle uyumlu politikalar oluşturup uygulamaya koyabilmesi olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla Çin’in FOCAC kapsamındaki katkısı bu başlıklar bakımından irdelenecektir.

Yine bu çalışmada Bölüm 4.3.4 altında incelendiği üzere Çin’in FOCAC kapsamında Afrika ülkelerinde eğitim altyapısının iyileştirilmesine sunduğu olumlu katkılar mevcuttur. Çin Afrika’dan öğrencilere kendi üniversitelerinde eğitim bursu vermekte, Afrika üniversitelerinin kapasite gelişimine katkı sunmakta, üniversiteler arası iş birliğini özendirmekte, kamu personeline ve Afrika vatandaşlarına yetkinliklerini geliştirebilecekleri eğitim imkanları sunmakta, temel eğitim için Afrika ülkelerinde okul inşa edip eğitimcilerin eğitilmesine de destek sunmakta ve gerek kendi oluşturduğu Afrika İnsan Kaynakları Gelişimi Fonu ve gerekse UNICEF, IMF gibi üçüncü taraflarla iş birliğinde Afrika’da eğitimi iyileştirici faaliyetlere finans desteği sunmaktadır.

Sonuç olarak, Çin’in Afrika’daki eğitim faaliyetleri devam ettiği sürece Afrika modernleşmesine katkı sunması beklenmektedir. Diğer taraftan, Çin Afrika politik elitini eğitim politikaları oluşturup uygulamaya teşvik etmesi halinde sunacağı olumlu katkı daha fazla olacaktır. Zira eğitim kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin uzun vadede veriminin de denetlenmesinde ve fayda sunduğundan emin olunmasında yarar bulunmaktadır. Bir diğer seçenek de Afrika ülke yönetimlerinin bu denetlemeyi kendi tasarruflarıyla yapmalarıdır.

5.3. Devlet Meşruiyeti ve FOCAC

Bu çalışmada Bölüm 3.3’de Afrika’da devlet meşruiyeti sorunu irdelenmiştir. Bağımsızlık ile kurulan Afrika devletlerinde politik elitin iç meşruiyet eksiklikliğini neopatrimonyal politikalar ile gidermeye çalışması yolsuzluk ve politik çatışma ortamının ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. O dönemki ideolojik uluslararası kamplaşma ortamı ve Avrupa ülkelerinin Afrika’da ekonomik çıkarlarını devam ettirme çabaları ise, bu politik elite dış meşruiyet ve bir nevi iç tehditlere karşı koruma sağlayarak bu ortamın devam etmesine sebep olmuştur. İç meşruiyetin oluşturulamaması, benzer bir uluslararası kamplaşma ortamı ve çıkar ilişkisi motivasyonu ile Afrika ülkelerindeki verimsiz devlet yapılarının desteklenmesi ise aynı sorunların devam etmesine yol açabilecektir. Dolayısıyla Çin’in FOCAC kapsamında Afrika ülkelerinde devlet meşruiyetine etkisi bu başlıklar altında irdelenecektir.

Devletlerin güvenlik, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi kamu hizmetleri yanında iş olanakları aracılığıyla vatandaşlarına ekonomik gelir elde etme imkanı sunması, vatandaş-devlet arasında bir sosyal mutabakat kurularak devletin iç meşruiyet kazanmasına katkı sağlar³⁸⁸. Bölüm 4.3 altında incelendiği üzere Çin Afrika ülkelerinde eğitim, sağlık, enerji, su yönetimi, ulaşım, bilgi ve iletişim gibi altyapı hizmetlerine yatırım yaparak kamu hizmetlerinin iyileştirilmesine katkı sunmaktadır. Bu durum vatandaş nezdinde devletin meşruiyetine katkı sunabilecektir. Öte yandan yine Bölüm 5.1’de değinildiği üzere Çin Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde iç işlere karışmamaktadır. Dolayısıyla hizmetlerin ve fırsatların devlet tarafından vatandaşlarına eşit sunulması ya da yolsuzluk yapılmaması gibi konularda herhangi bir katkısı olması beklenemez. Kalkınan Çin politik yapısı gereği zaten şeffaf bir ülke değildir ve Afrika ülkeleri ile iletişiminde de dış dünyaya karşı şeffaf olmamaktadır. Özellikle Bölüm 4.3.7 ve 4.3.9’da irdelendiği üzere Çin Afrika’daki altyapı yatırımları konusunda ağırlıklı olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu durumda, iş birliği yaptığı Afrika ülkeleri kendi tasarruflarıyla vatandaşlarına fırsat ve hizmetleri eşit olarak sunmadıkları sürece

³⁸⁸ Redie Bereketeab, “State Legitimacy and Government Performance in the Horn of Africa”, *African Studies*, Cilt: 79, Sayı: 1, 2020, s. 58.

Çin'in Afrika ülkelerinde vatandaş-devlet arası sosyal mutabakat kurulmasına olumlu katkı sunması zor görünmektedir. Hatta tersi durumda olumsuz bir etkisi bile söz konusu olabilecektir. Bu bakımdan Afrika ülkeleri gibi devlet-vatandaş sosyal mutabakatını oluşturamamış, alt politik toplulukları arasında husumet olan ve geçmişinde ciddi yolsuzluk sorunları görülen ülkelere Çin'in iç işlere karışmama politikası iç meşruiyet ve politik istikrar açısından sorunlu bir yaklaşımdır³⁸⁹.

Çin'in Afrika ile iletişimde Tayvan'ın tanınmaması gibi konular haricinde uluslararası politikadan uzak durması ve ekonomik ve sosyal konulara yönelmesi ise, en azından şu aşamada Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ideolojik bir kampaşa ortamına ve bu nedenle Afrika'da istikrarsızlığa katkı sunan vekalet savaşlarına yol açmaktan uzak görünmektedir. Diğer taraftan, Çin'in FOCAC ile birlikte Afrika'da gittikçe artan ekonomik ağırlığı ABD ve Avrupa ülkelerinde gerek kendi ekonomik ağırlıklarının azalması ve gerekse Çin'in uluslararası standartlara uymayan iş yapma yapısı nedeniyle endişelere sebep olmuştur³⁹⁰. Çin'in Afrika'daki ekonomik varlığı ve altyapı yatırımları ise uzun vadede hem diğer ülke firmalarının da iş yapma olanaklarının iyileşmesi ve isteklerinin artması³⁹¹ hem de yatırım rekabetini arttırması bakımından faydalıdır. Gerçekten de, Hindistan 2008 yılında Afrika ile Çin'inkine benzer bir forum etkinliği başlatmış ve söz konusu forum medikal ve bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında yatırım projeleri üretmiştir³⁹². Forumun dördüncüsü ise 2020 yılında düzenlenmiş ve Hindistan Afrika'nın kalkınma ortağı olmaya devam edeceğini taahhüt etmiştir³⁹³. Japonya Afrika ile iş birliğinde sadece finansal yardım sunmaktansa

³⁸⁹ Paul Collier, *The Bottom Billion: Why The Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 62.

³⁹⁰ Elliot Smith, "The US-China trade rivalry is underway in Africa, and Washington is playing catch-up", 9 Ekim 2019, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://www.cnn.com/2019/10/09/the-us-china-trade-rivalry-is-underway-in-africa.html>

³⁹¹ Smith, a.g.e.

³⁹² "India pledges African investment", *BBC*, 8 Nisan 2008, Erişim: 2 Nisan 2021, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7335882.stm

³⁹³ "MOS speaks on the India-Africa Forum Summit-IV at the 15th CII-EXIM Bank Digital Conclave on India Africa Project Partnership", Government of India Ministry of External Affairs, 24 Eylül 2020, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/33056/MOS+speaks+on+the+IndiaAfrica+Forum+SummitIV+at+the+15th+CIIEXIM+B ank+Digital+Conclave+on+India+Africa+Project+Partnership>

altyapı yatırımları gibi daha somut projelere yönelmiştir³⁹⁴. Britanya da Afrika ile ilişkilerini gözden geçirmeye ve Çin'inkine benzer yatırım ve ticaret projeleri girişimlerine başlamıştır³⁹⁵. Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi kıtaya zarar verebilecek ideolojik bir kampaşma ortamı öngörülmemektedir. Zira altyapı inşası gibi Afrika'nın ihtiyaç duyduğu somut yatırımlar da Çin dışındaki ülkelerin Afrika ülkeleri ile iş birliği ajandalarına girmeye başlamıştır.

Öte yandan, Çin'in ekonomik çıkarları Afrika'daki verimsiz devlet yapılarına dış meşruiyet sağlama ve toplumsal kalkınmadan uzak politikalarına devam etme imkanı sunabilmektedir. Zira Çin temel olarak kendi çıkarlarına odaklanırken iyi yönetim, yolsuzluğun önlenmesi, toplumsal kalkınmacı politikalar gibi olgulara çok önem vermemekte ve daha önce de bahsedildiği üzere iç işlere karışmayarak doğrudan mevcut iktidarı muattap almaktadır. Bu duruma örnekler aşağıdaki paragraflarda Çin'in Zimbabwe ve Sudan ilişkileri üzerinden verilmektedir.

Çin ile Zimbabwe arasında 2006 yılında Zimbabwe'de kömür madeni kurulması ve jeotermik santral inşası anlaşması yapılmış ve Çin projenin karşılığında ödeme yerine krom madeni almıştır³⁹⁶. Çin'in aynı zamanda ülkede elmas madeni, tarım ve inşaat alanlarında yatırımları bulunmaktadır. 2015 yılında Çin Zimbabwe'nin en büyük ihrac pazarı haline gelmiş ve %74 ile Zimbabwe'de doğrudan yabancı yatırımı olan ülkeler arasındaki en büyük paya sahip olmuştur³⁹⁷. 2008 yılında ülkede cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış, o dönem ülkede 28 yıldır cumhurbaşkanlığı yapan Robert Mugabe tekrar seçilmiştir. Ancak seçim sonuçlarına itiraz iktidar ile muhalefet arasında çatışmalar yaşanmasına sebep olmuş, bu dönemde Çin'in Mugabe'yi desteklemek üzere

³⁹⁴ J. Berkshire Miller, "Japan is taking on China in Africa", 22 Ağustos 2019, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2019/08/22/japan-is-taking-on-china-in-africa/>

³⁹⁵ Stephen Paduano, "Boris Johnson's New Scramble for Africa", *Foreign Policy*, 29 Ocak 2020, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2020/01/29/boris-johnsons-new-scramble-for-africa/>

³⁹⁶ Islam Qasem, Teun van Dongen, Marjolein de Ridder, "The Beijing Consensus: An alternative approach to development", *World Foresight Forum*, Issue Brief No: 2, 11-15 Nisan 2011, s. 5.

³⁹⁷ Vasabjit Banerjee, Timothy S. Rich, "Diamonds and the Crocodile: China's Role in the Zimbabwe Coup", *The Diplomat*, 22 Kasım 2017, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://thediplomat.com/2017/11/diamonds-and-the-crocodile-chinas-role-in-the-zimbabwe-coup/>

ülkeye silah gönderdiği iddiaları ortaya atılmıştır³⁹⁸. 2009 yılında ise Mugabe hükümeti, muhalefet hareketlerinin internet üzerinden organize olmasını engellemek amacıyla Çin'den sansür teknolojisi satın almıştır³⁹⁹. 2015 yılında ise Mugabe'nin ülkedeki yabancı girişimlere %51 yerli ortaklık şartı getirmesi, ülkedeki elmas madeni yatırımları nedeniyle Çin ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Bu döneme kadar söz konusu elmas madenlerinin gelirleri gerek Zimbabwe ordu yöneticileri gerekse Mugabe yönetiminin üst düzey isimleri nezdinde yolsuzluk iddialarıyla gündeme gelmiştir. 2015 yılında ilişkilerin bozulmasından sonra ise 2017 Kasım ayındaki bir askeri darbeyle Mugabe 37 yıllık görevinden uzaklaştırılmış ve darbenin gerçekleşmesinde Çin'in de girişimi olduğu iddiaları ortaya atılmıştır⁴⁰⁰. Mugabe iktidarı döneminde Zimbabwe yolsuzluk, muhalefete baskı, basın özgürlüğü yoksunluğu, işsizlik ve son derece kötü ekonomi yönetimi ile anılmıştır⁴⁰¹.

Çin 2001 yılında Sudan ile ülkede elektrik santrali inşası için 128 milyon ABD doları tutarında anlaşma yapmış ve karşılığında ödeme olarak petrol almıştır⁴⁰². Yine bu dönemde Çin Sudan'da petrol çıkarma yatırımları da yapmış, ülkede süren kuzey-güney iç savaşı ve Darfur bölgesindeki çatışmalar neticesinde insan hakları ihlalleri ile suçlanan ülke hükümetinin en büyük silah tedarikçisi de olmuştur. Asya ve Orta Doğu'daki petrol çıkarma imtiyazlarını büyük küresel petrol firmalarına kaybeden Çin için, terörizme destek ve insan hakları ihlalleri ile suçlanan bu ülke büyüyen petrol ihtiyacını karşılamak açısından rekabetten uzak bir seçenek haline gelmiştir. Çin ile Sudan arasındaki bu iş birliği, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) Afrika kökenli yerlileri Darfur'daki yerleşimlerinden uzaklaştırmak isteyen Arap kökenli Sudan hükümetine yaptırım uygulanmasını öneren kararların çıkmaması ile sonuçlanmıştır. Böylelikle Çin, Konsey'deki koltuğu sayesinde Sudan hükümetine

³⁹⁸ "China-Zimbabwe arms deal: if not by sea, then by air?", *Foreign Policy*, 22 Nisan 2008, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2008/04/22/china-zimbabwe-arms-deal-if-not-by-sea-then-by-air/>

³⁹⁹ "Caught in the Net: Zimbabwe", *Foreign Policy*, 20 Ekim 2009, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2009/10/20/caught-in-the-net-zimbabwe-2/>

⁴⁰⁰ Banerjee ve Rich, a.g.e

⁴⁰¹ Joseph Winter, "Robert Mugabe: Is Zimbabwe's ex-president a hero or villain?", *BBC*, 21 Kasım 2017, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://www.bbc.com/news/world-africa-23431534>

⁴⁰² Qasem, Dongen ve Ridder, a.g.e., s. 5.

diplomatik koruma sağlamıştır. Çin'in bu dönemde Sudan'dan ithal ettiği petrol toplam petrol ithalatının onda biri gibi yüksek bir değer olmuştur. Petrol gelirlerinin ise Sudan hükümetince ağırlıklı olarak silah alımında ve kuzey-güney iç savaşında kendi ordusunu finanse etmede kullanıldığı iddiaları söz konusudur⁴⁰³. Çin ile yaptığı petrol alışverişi ise Sudan'ın ekonomik bir başarı olarak görülmesini sağlamış ve ülkenin 2006 yılı büyümesinin %10'un üzerinde olacağı tahmin edilmiştir⁴⁰⁴. 2011 yılında Güney Sudan Sudan'dan ayrılana kadar da Çin BMGK'da Sudan'a ilişkin yaptırım kararlarının alınmasını engellemiştir⁴⁰⁵.

Zimbabve ve Sudan örneklerinde görüleceği üzere Çin, çıkar politikalarının devamını sağlayabilmek adına sınırlarının tamamındaki meşruiyetleri tartışmalı olan iki devlete dış meşruiyet sağlamış ve iç tehditlerden korunmalarına yardımcı olmuştur. Böylelikle bu iki devletin liderleri iktidarlarını ve genel toplumsal faydayı gözetmekten uzak olan politikalarını devam ettirebilmişlerdir. Çin de dolaylı olarak bu iki ülkedeki politik çatışma ortamına, yolsuzluğa, baskı rejimine, devlet-vatandaş mutabakatından uzaklaşılmasına ve toplumsal kalkınmacı olmaktan uzak politikaların uygulanmasına katkı sunmuştur. Bu bakımdan Çin'in ekonomik çıkarları gerektirdiğinde Afrika ülkelerinde geçmiş sorunların tekrar etmesine kayıtsız kalabileceği, hatta tetikleyebileceği sonucuna varılmıştır. Bu bakımdan Afrika ülkelerinin kendi iç dinamikleri vasıtasıyla Çin'in faaliyetlerini ülke menfaatine olacak şekilde müzakere etmeleri Çin ile iş birliğinden toplum adına daha çok fayda elde edebilmelerini sağlayacaktır. İç dinamiklerin yetersiz kaldığı ve iktidarın da toplum çıkarı gibi bir kaygısının olmadığı Afrika ülkelerinde ise, Çin ile iş birliği Bölüm 3.3'de irdelenen çıkar odaklı dış meşruiyet ilişkisini yeniden üretebilecek ve ilgili Afrika ülkesinin modernleşmesine ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmasına zarar verebilecektir.

⁴⁰³ Peter S. Goodman, "China Invests Heavily in Sudan's Oil Industry", *Washington Post*, 23 Aralık 2004, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A21143-2004Dec22.html>

⁴⁰⁴ "Hu Jintao says one thing and does the other", *Foreign Policy*, 5 Şubat 2007, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2007/02/05/hu-jintao-says-one-thing-and-does-the-other/>

⁴⁰⁵ Willis Sparks, "China, Sudan, and a dose of irony", *Foreign Policy*, 15 Aralık 2011, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2011/12/15/china-sudan-and-a-dose-of-irony/>

5.4. Doğal Kaynak İhraç Gelirlerine Yüksek Bağımlılık ve FOCAC

Bu çalışmada Bölüm 3.4’de doğal kaynak ihraç gelirlerine yüksek bağımlılığın Afrika ülkelerinde gelir dalgalanmalarına, ekonominin çeşitlenerek daha geniş kesimlere iş imkanları sunulamamasına, iç çatışma ortamına, yolsuzluğa ve de baskı rejimlerine yol açabildiği irdelenmiştir. Doğal kaynakların toplumsal kalkınmacı politikaları desteklemeyecek şekilde kullanılmaya devam etmesine göz yuman çıkarıcı yaklaşımların ise Afrika ülkelerinde benzer tecrübelerin devam etmesine yol açacağı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin Afrika ülkelerinin doğal kaynak gelirine yüksek bağımlılıklarına etkisi bu başlıklar altında irdelenecektir.

Bölüm 4.3’de Çin’in Sudan ve Zimbabwe ile doğal kaynak eldesine bağlı iş birliğinin sonuçları incelenmiş ve bu iş birliğinin yolsuzluk, baskı rejimi ve çatışma ortamına kendi çıkarları doğrultusunda müdahale etmediği hatta körüklediği görülmüştür. Yine bu bölümde, Çin ile iş birliğinde olan Afrika ülkelerinde iç dinamikler yetersiz olduğunda verimsiz ve toplumsal kalkınmacı olmaktan uzak politikalar üreten iktidarların bu politikalarına devam edebilecekleri sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla Çin, Afrika ülkelerinde geçmiş dönemde doğal kaynak ihracına bağımlılık sonucu oluşan ekonomik, politik ve sosyal istikrarsızlıkları devam ettirme potansiyeline sahiptir.

Bu çalışmada Bölüm 4.3.9’da ise Çin’in Afrika’da endüstriyel üretimin gelişmesine ve böylelikle ekonominin çeşitlenerek daha çok nüfusa iş olanakları yaratmasına sunabileceği katkı irdelenmiştir. Çin uzun vadede kendi ekonomisinde düşük katma değerli imalat endüstrisinden yüksek katma değerli teknolojik ürün üretimi ve hizmetler sektörüne geçmeyi planlamaktadır. Bölüm 4.3.9’da bahsedildiği üzere Çin’de iş gücü ücretlerinin artışı bu politika değişikliğinin sebeplerinden birisidir. Dolayısıyla hem ucuz iş gücü olanağı hem politika değişikliği Çin’in Afrika’daki endüstriyel imalat yatırımlarını arttırmasını getirmiştir. Söz konusu politika 2015 yılındaki FOCAC Zirvesinde de kendisine yer bulmuştur. Çin ayrıca Afrika’ya özellikle gelişmiş ülke pazarlarında tanınan gümrüksüz ya da düşük gümrüklü ihracat

olanağından da faydalanmak istemektedir. Bu yatırımlar ilgili Afrika ülkelerinde altyapının iyileşmesi, teknoloji transferi, iş yapma ortamının iyileşmesi, insan gücü yetişmesi ve daha geniş kesimlere iş olanakları sunulması bakımlarından orta ve uzun vadede faydalı olacaktır. Ancak Çin bu yatırımları temel olarak kendi uzun vadeli politikaları doğrultusunda yapmakta ve Afrika ülkeleri strateji oluşturulması konusunda pasif kalmaktadır. Dolayısıyla Çin'in olası bir strateji değişikliğinde Afrika ülkelerindeki endüstriyel gelişme de yarım kalabilir. Bu açıdan Afrika ülkelerinin strateji oluşturmaktaki zayıflığı tehlike doğurmaktadır.

Afrika ülkelerinin doğal kaynak ihracı konusunda Çin ile artan iş birlikleri ise söz konusu Afrika ekonomilerinin Çin ekonomisindeki gelişmelerden daha fazla etkilenmeleri sonucunu getirmiştir. Örneğin 2010'lu yılların ortalarında Çin ekonomisindeki daralma hem doğal kaynak fiyatlarını düşürmüş hem de talebi azaltmıştır. Bu durumun etkileri Nijerya ve Angola gibi petrol üreticilerinde ve Gana, Zambia, Güney Afrika gibi değerli maden üreticilerinde hissedilmiştir⁴⁰⁶. Dolayısıyla Çin ile doğal kaynak zengini Afrika ülkelerinin artan doğal kaynak ticareti, önümüzdeki dönemde de fiyat dalgalanmaları sırasında gelirlerde ani değişikliklere ve sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir⁴⁰⁷.

Bu bölümde ulaşılan sonuç, FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliğinin Afrika ülkelerinin geçmişte doğal kaynak ihraç bağımlılığı nedeniyle yaşadıkları sorunlara hem olumlu hem de olumsuz katkılar yapabileceği şeklindedir. Çin'in Afrika ülkelerinde hem altyapı hem de endüstriyel üretim yatırımları yapması olumludur. Ancak Çin, kendi çıkarları doğrultusunda Afrika ülkelerinde toplumsal gelişmeyi önceliklendirmeden hatta gözetmeden hareket edebilmektedir. Çin ekonomisine artan bağılılıkları da doğal kaynak fiyat dalgalanmaları ya da Çin ekonomisinde daralma yaşanması durumlarında Afrika ekonomilerini olumsuz etkileyebilmektedir.

⁴⁰⁶ Mzukisi Qobo, Garth le Pere, "The Role of China in Africa's Industrialization: The Challenge of Building Global Value Chains", *Journal of Contemporary China*, Cilt: 27, Sayı: 110, 2018, ss. 215-216.

⁴⁰⁷ Ross Harvey, "From Natural Resource Dependence to Diversified Economies: An Agenda for Future Research", *Governance of Africa's Resources Programme - Policy Insights 5*, SAIIA, Aralık 2014, s. 2.

5.5. Çin Kalkınma Modeli ve Afrika Ülkelerinde Uygulanabilirliği

1979 yılında ekonomik reform hareketlerine başlamasından beridir geçen yaklaşık 40 yılda Çin gelişmekte olan fakir bir ülkeden küresel büyük bir ekonomik güç haline gelmiştir. Bu süreçte Çin'in gayri safi yurtiçi hasılası yıllık yaklaşık %10 seviyesinde büyümüş ve ülke yaklaşık 800 milyon vatandaşını yoksulluk sınırından çıkartmıştır. Dünya Bankası Çin'in söz konusu ekonomik büyümesini tarihte görülen en büyük sürdürülebilir ekonomik büyüme olarak nitelemiştir⁴⁰⁸.

Çin'in söz konusu reformları tarım sektöründe serbest piyasa uygulamaları, yabancı yatırım çekmek için serbest ekonomik bölgelerin kurulması, yüksek teknoloji ürünlerin Çin'e ithalatına izin verilmesi, ekonomi politikaları oluşturulmasında merkezi karar almanın kısmen bırakılması, özel sektör girişimciliğinin desteklenmesi ve girişimlerin serbest piyasa koşullarında faaliyet göstermesine izin verilmesi, girişimlere vergi kolaylığı ve ihracat teşvikleri sunulması ve de devletin ürün fiyatlarını kontrol etmeyi bırakması gibi uygulamaları içermiştir. Özellikle ticaretin serbestleştirilmesi, rekabetçiliği özendirip yabancı yatırımları ülkeye gelmeye teşvik etmesiyle ekonomik başarının temel unsurlarından birisi olmuştur⁴⁰⁹.

Çin'in bol miktardaki ucuz iş gücü ve iç pazarının büyüklüğü de yabancı sermayeyi Çin'e yatırım yapmak için cazip kılan etmenlerden birisi olmuştur⁴¹⁰. Yurtiçi tasarruflar ve yabancı sermayeyle finanse edilen büyük ölçekli yatırımların ve üretkenlik verimi artışının Çin'in ekonomik başarı sağlamasında payının büyük olduğu düşünülmektedir⁴¹¹. Çin'in günümüzdeki ekonomik gücü ise katma değerli üretimi, dünya ile ticaret hacmi ve de yabancı para rezervlerinin büyüklüğü ile karakterize edilmektedir⁴¹².

⁴⁰⁸ Wayne M. Morrison, "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States", *Congressional Research Service*, 25 Haziran 2019, s. 1.

⁴⁰⁹ Morrison, a.g.e., s. 4.

⁴¹⁰ "Beware the Beijing model", *The Economist*, 26 Mayıs 2009, Erişim: 6 Mayıs 2021, <https://www.economist.com/business/2009/05/26/beware-the-beijing-model>

⁴¹¹ Morrison, a.g.e., s. 6.

⁴¹² A.g.e., s. 1.

Çin'in bu başarıyı elde etmesinde uyguladığı ekonomi politikalarının doğruluğu kadar, toplumsal kalkınmacı olmaya odaklanması ve otoriter yapısı sonucu vatandaşlarını politikaların verimli uygulanması etrafında birleştirebilmesinin de payı bulunmaktadır. Çin devleti otoriter yapısı sayesinde sınırları içerisinde politik ve makroekonomik istikrarı sürdürebilmeyi başarabilmiştir. Yoksullukla mücadele ve vatandaşlarına kamu hizmetlerini sunmaya odaklanan toplumsal kalkınmacı anlayışı ise modernleşme politikaları üzerinde ulusal mutabakatın sağlanabilmesini mümkün kılmıştır⁴¹³. Francis Fukuyama⁴¹⁴, Çin'in ekonomik başarısını getiren en önemli etmenlerden birinin hızlı karar alıp uygulayabilmesini sağlayan otoriter politik yapısı olduğunu öne sürmektedir. Çin bu sayede endüstriyel kalkınmasında önemli rol oynayan ulaşım, su ve enerji gibi altyapı yatırımlarını hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirebilmiştir. Fukuyama'ya göre Çin devletinin teknik kapasite yeterliliği de verimli politikalara uygun zemin hazırlamış, otoriter yapısına karşın vatandaşı nezdinde meşruiyet arayan anlayışı ise toplumsal tepkilere göre politikalarını güncelleyebilmesini sağlamıştır. Dirlik ise, 1949 Devrimi sonrası süreçte Çin'in küresel sistemdeki fikir ve politikaları kendi koşullarına uyarlayarak uygulamasının kalkınma başarısı altında yatan önemli etmenlerden biri olduğunu belirtmektedir⁴¹⁵.

Ekonomik kalkınmada gösterdiği başarı 21. yüzyılda Çin'in diğer gelişmekte olan ülke ekonomilerince model olarak algılanmaya başlamasını da getirmiştir⁴¹⁶. Bunun sebeplerinden birisi ABD, Japonya ve Avrupa Birliği ülkeleri gibi liberal ekonomi politikaları uygulayan ülkelerin yaşadıkları ekonomik zorluklar karşısında Çin'in ekonomik olarak daha başarılı görünmesi⁴¹⁷, bunun yanında liberal ekonomi politikaları uygulayan gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda vatandaşların ekonomik hayatında

⁴¹³ Wei-Wei Zhang, "The allure of the Chinese model", *The New York Times*, 1 Kasım 2006, Erişim: 6 Mayıs 2021, <https://www.nytimes.com/2006/11/01/opinion/01iht-edafrica.3357752.html>

⁴¹⁴ Arif Dirlik, "The idea of a 'Chinese model': a critical discussion", *China Information*, Cilt: 26, Sayı: 3, 2012, s. 283.

⁴¹⁵ Dirlik, a.g.e., s. 279.

⁴¹⁶ Joshua Cooper Ramo, "The Beijing Consensus: Notes on the New Physics of Chinese Power", *Foreign Policy Centre*, London, 2004.

⁴¹⁷ Dirlik, a.g.e., s. 278.

kayda değer bir gelişme kaydedilememiş olmasıdır⁴¹⁸. Örneğin 2008 küresel ekonomik krizi neoliberal kalkınma modelinin çıkış noktası olan Avrupa ve ABD ekonomilerini sert bir şekilde etkilerken başta Çin olmak üzere Asya ekonomilerini nispeten daha az etkilemiştir⁴¹⁹. Diğer bir sebep ise Çin'in Latin Amerika'dan Afrika'ya, Avrupa'dan Asya'ya dünya ülkeleriyle olan ticaretinin ve bu ülkelerdeki yatırımlarının artmış olmasıdır. Çin diğer ülkelerden tarımsal ürünler, değerli madenler, petrol, teknolojik ürünler gibi çeşitli ürünler ithal etmekte, bu ülkelere nispeten ucuz katma değerli ürün ihraç etmekte ve bu ülkelerde altyapı, imalat, hizmetler sektörü ve finans gibi alanlarda yatırımlar yapmaktadır. Bunun sonucunda dış ülkelerin Çin ile ekonomik iş birlikleri ve dolayısıyla Çin ekonomisine bağımlılıkları da artmaktadır⁴²⁰. Öte yandan, Çin'in ikili ilişkilerinde Batı ülkelerine kıyasla daha mütevazı bir tavır takınması da gelişmekte olan ülke liderleri nezdinde Çin ile iş birliklerine girmeyi daha cazip kılabilmiştir⁴²¹.

Diğer taraftan Çin, liberal demokrasi olarak tanımlanabilecek gelişmiş Batı ekonomilerine kıyasla politik özgürlüklerin olmadığı ve ekonomiye devlet müdahalesinin söz konusu olduğu bir ülkedir. Böyle bir ülkenin ekonomik olarak ciddi manada büyümesi ve diğer gelişmekte olan ülkelerle iş birliği hacminin gittikçe artması ise, demokrasiyi ve serbest piyasa ekonomisini savunan ve uluslararası sisteme de yön veren Batı dünyasının politik ve akademik çevrelerinde Çin'in uluslararası güç dengelerini ve işleyiş sistemini kendi lehine bozabileceği endişelerini doğurmaktadır⁴²². Çin'in vatandaşlarına politik özgürlükler ve demokrasi sunmayan otokratik yapısına karşın ekonomik büyüme elde edebilmesi ise gelişmekte olan ülkelerde otokrasi eğilimli liderlere bir model olmakta ve Çin'in Batı'nın aksine iyi yönetim, insan hakları,

⁴¹⁸ Ramo, a.g.e., s. 29.

⁴¹⁹ Islam Qasem, Teun van Dongen, Marjolein de Ridder, "The Beijing Consensus: An alternative approach to development", *World Foresight Forum*, Issue Brief No: 2, 11-15 Nisan 2011., s. 1.

⁴²⁰ Ramo, a.g.e., ss. 35-37.

⁴²¹ Qasem v.d., a.g.e., s. 5.

⁴²² Tim Rühlig, "How Does China Impact the Future International Political Order? Conceptual Reflections of the 'China Model' in Light of China's Fragmented Polity", *International Relations and Diplomacy*, Cilt: 4, Sayı: 1, Ocak 2016, ss. 48-49.

hukukun üstünlüğü gibi politik ön koşullar sunmadan bu ülkelerle iş birliklerine gitmesi bu tip liderlere dış meşruiyet sağlamaktadır⁴²³.

Afrika ülkeleri de FOCAC kapsamında yoğunlaşan Çin-Afrika iş birliğinde Çin'i sadece ticaret, yatırım ve finansal yardım olanakları sunan bir partner olarak değil aynı zamanda kalkınma çabaları için bir rol model olarak görmektedirler⁴²⁴. Bu rol model ise sadece ekonomi politikalarını değil; dil, tarih, kültür, ulusal kimlik, kalkınma hedefi, politik sistem gibi konularda Çin'in ülkesinde birlik oluşturabilmesini ve Batı ülkelerinin önerilerindense kendi tercihlerini uygulayabilmiş olabildiğini de kapsamaktadır⁴²⁵.

Çin'in bu kısmın başında anlatılan kalkınma başarısına bakıldığında yabancı yatırımları ülkeye çekme gayretinin, kısmi de olsa serbest piyasa ekonomisi uygulamalarının, teknolojik ürünlerin ithalatına ve dolayısıyla vatandaşlarının bu ürünlere ulaşabilmesine müsaade etmesinin, vatandaşlarını girişimciliğe ve ihracat yapmaya özendirilmesinin ve iş ortamını iyileştirmek üzere su, ulaşım, enerji gibi altyapı yatırımlarına önem vermesinin önemli payı olduğu görülmektedir. Ucuz ve bol iş gücü ile yüksek nüfusuna bağlı pazar büyüklüğü de kalkınma politikalarını desteklemiştir. Çin devletinin otoriter yapısının yanında teknik kapasitesinin yeterliliği, doğru kararların hızlı alınıp uygulanabilmesini ve vatandaşların da bu politikaların uygulanması etrafında toplanabilmesini sağlamıştır. Yine Çin devletinin yoksullukla mücadele ve vatandaşlarının hayat kalitesini yükseltme odaklı olması ve toplumdan gelen tepkilere nispeten duyarlılığı ise kısmen sağlıklı işleyen⁴²⁶ bir devlet-vatandaş sosyal mutabakatının kurulmasına ve kalkınma politikalarının desteklenmesine olanak sağlamıştır.

Çin'in FOCAC kapsamında Afrika ülkeleri ile iş birliğinde bu çalışmada Bölüm 4.3.9'da da irdelendiği üzere altyapı yatırımları önemli bir yer tutmaktadır. Yine bu

⁴²³ Rühlig, a.g.e., s. 54; Qasem v.d., a.g.e., s. 5.

⁴²⁴ Zhang, a.g.e.

⁴²⁵ Manyika Kangai, "Ten lessons from China that can transform Africa", *New African*, Sayı: 543, Ekim 2014, ss. 16-20.

⁴²⁶ Dirlik, a.g.e., s. 281, s. 285.

çalışmada Bölüm 4.3.8 ve 4.3.9’da, uzun vadede soru işaretleri olmakla beraber, Çin’in Afrika ülkelerinde endüstrileşme, yabancı yatırım çekme ve vatandaşlara iş imkanları yaratılması konusunda olumlu katkıları olduğu sonucuna varılmıştır. Çin’de üretilen ucuz teknolojik ürünlerin Afrika ülkelerine ihraç edilmesi ve Afrika vatandaşlarının erişimine sunulması ise Çin-Afrika ticari iş birliğinin belirgin noktalarındandır. Dolayısıyla FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliğinin Çin’in 1980’li yıllarda başlayan kalkınma politikaları ile benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Bu çalışmanın Giriş bölümünde değinildiği üzere Afrika ülkelerinde genç nüfus bolluğu da söz konusudur ve bu demografik özellik Çin’in kalkınma dönemindeki demografik yapısına benzemektedir. Bu noktalardan hareketle Çin kalkınmasının günümüz Afrika modernleşmesine örnek olabileceği belirtilebilir. Fakat diğer taraftan, bu kısımda değinildiği üzere Çin devletinin kalkınmada toplum odaklı olması ve kamu kurumlarının kalkınma politikaları alma ve uygulamadaki kapasite yeterliliği de Çin’in kalkınmasının önemli etmenlerinden birisi olmuştur. Dolayısıyla kamu kurumlarının kapasite yeterliliği ve kamu politikalarının toplumsal kalkınmacı olması Afrika ülkelerinde de toplumsal kalkınmacı bir yapıya ulaşılabilmesi için gerekli olacaktır. Çin bu çalışmada Bölüm 4.3.4’de değinildiği üzere Afrika ülkelerinde kamu çalışanlarının kapasite gelişimi için eğitim faaliyetleri düzenlemektedir ve bu katkı olumludur. Ancak, Çin’in iç işlere karışmama prensibi dolayısıyla uzun vadede Afrika ülke hükümetlerinin toplumsal kalkınmacı politikalar oluşturması ve izlemesine de bir katkısı olması beklenemez. Dolayısıyla Çin kalkınma modelinin Afrika ülkelerinde tam anlamıyla uygulanabilmesi, Afrika ülke hükümetlerinin toplumsal kalkınmacı yapıyı ancak kendi iç dinamikleri sonucu (ya da örneğin Batılı ülkelerin teşvikleriyle) benimsemeleriyle mümkün olabilecektir. Diğer taraftan, Çin’in altyapı, eğitim, sağlık, iş olanakları gibi alanlarda sunduğu katkıların uzun vadede Afrika toplumlarını kuvvetlendirerek toplumsal sosyo-ekonomik bir yapısal dönüşüme ve modernleşme hareketine katkı sunması beklenebilir. Fakat iç işlere karışmama ve iş birlikleri için herhangi bir ön koşul öne sürmeme prensipleri sonucu böyle bir etkinin Çin’in isteyerek yapacağı bir etki olması beklenemez.

SONUÇ

Afrika ülkeleri 1950’li yılların sonlarından itibaren Avrupalı kolonyal güçlerden bağımsızlıklarını kazanmaya ve uluslararası arenada egemen devletler olarak yer almaya başlamışlardır. Bu politik kazanımın Afrika ülkelerinin ekonomik olarak da gelişmesini sağlayacağını düşünülmesine karşın, kıta ülkeleri 1970’lerden günümüze kadar ekonomik, sosyal ve politik istikrarsızlıklar yaşamışlar ve dünyada az gelişmişliğin merkezinde olarak nitelenmişlerdir. Bu istikrarsızlıklar iç savaşlar, askeri darbeler, devlet otoritesinin yetersizliği, ekonomik durgunluk ya da küçülme, salgın hastalıklar, eğitimsizlik, altyapı yetersizliği, iş ve teknoloji kullanımı olanaklarının yoksunluğu, yolsuzluk ve Afrika vatandaşlarının yoksulluğu olarak kendini göstermiştir. Söz konusu istikrarsızlıklar ise Afrika vatandaşlarının hayat kalitesini olumsuz etkilediği gibi; salgın hastalıkların yayılma riski, terör ve suç odaklarının Afrika’da yerleşip küresel faaliyetlerini buradan yönetme riski ve diğer ülkelerin sosyal, politik ve ekonomik yapılarını zorlayacak şekilde Afrika’dan diğer ülkelere göç hareketlerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla Afrika’nın istikrarsızlık ortamı küresel riskler de barındırmaktadır.

21. yüzyılın başlarından itibaren küresel ekonomik bir güç haline gelen Çin Halk Cumhuriyeti ise, 2000 yılında işlerliğe sokulan Çin-Afrika İş Birliği Forumu (FOCAC) aracılığıyla kıta ülkeleri ile eğitimden sağlığa, tarımdan turizme, altyapı yatırımlarından endüstriyel üretime kadar geniş bir yelpazesi olan bir iş birliği hareketi başlatmıştır. Bu iş birliğinin normatif bir yapısı da bulunmakta ve Güney-Güney dayanışması aracılığıyla az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sistemdeki gelir dağılımı ve politik temsil konularındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmaları çağrısında bulunmaktadır.

Batı ülkelerinin ekonomik yapısından ekonomiye devlet müdahalesi ve politik yapısından otokratik yönetim tarzıyla ayrılan Çin’in küresel ekonomik bir güç haline gelirken sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlıklarını henüz aşamamış Afrika ülkeleri ile bu derece kapsamlı ve normatif yapısında da mevcut uluslararası sistemi eleştiren bir

iş birliği hareketine başlaması ise, Afrika ülkeleri nezdinde gerek olumlu gerekse olumsuz yorumlara yol açmıştır. Olumlu yorumlar Çin'in Afrika ülkelerinin önemli boyuttaki altyapı eksikliklerini giderdiği, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlerin sunumunu iyileştirdiği, kıta insanlarına iş ve teknolojik ürünlere ulaşım imkanları yarattığı, doğal kaynaklara olan yüksek talebi sayesinde Afrika ülkelerine ekonomik büyüme imkanı sunduğu, kendi kalkınma başarısı sayesinde Afrika ülkelerine de model olabileceği ve büyüyen ekonomisi sayesinde Afrikalı mal ve hizmet ihracatçılarına fırsatlar yarattığı şeklindedir. Olumsuz yorumlar ise Çin'in Afrika'dan yüksek doğal kaynak talebi karşılığında kıtayı ucuz ürünleri için pazar olarak kullanarak kolonyal dönem politik ekonomi yapısını tekrar ettiği, küresel imal ürünleri pazarında kendi rekabetçilik gücü nedeniyle Afrika'nın endüstrileşmesi önünde engel olduğu, kıtada yürüttüğü büyük ölçekli altyapı projeleri nedeniyle kıta ülkelerini sürdürülemez dış borca soktuğu, kıtaya ihraç ettiği özellikle tekstil ürünlerinin kıtanın yerel imalat endüstrisini baltaladığı, iç politikaya karışmama prensibi nedeniyle kıtada liderleri otokratik eğilim gösteren ülkelerle de iş birliği yaptığı ve iç meşruiyeti tartışmalı olan bu liderlere dış meşruiyet sağladığı ve uluslararası sistemde Batı hegemonyasına karşı durmak üzere Afrika ülkelerinin politik desteğini kendi yanına çekmeye çalıştığı şeklindedir.

Afrika ülkelerindeki istikrarsızlıkların kıta vatandaşlarının hayat kalitesini olumsuz etkilemesinin yanı sıra küresel anlamda da barındırdığı riskler, tartışmalara yol açan FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin Afrika ülkelerinin ekonomik, politik ve sosyal sürdürülebilir kalkınmaları üzerindeki etkisini anlamayı önemli kılmıştır.

Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları dönemden günümüze az gelişmişliklerini inceleyen çalışmalara bakarak ulusal kimlik eksikliğinin, devletin iç meşruiyet zayıflığının, eğitimli nüfus azlığının ve doğal kaynak ihraç gelirlerine yüksek bağımlılığın ise Afrika ülkelerinin sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlıklarının temelinde yatan engeller olduğu görülmüştür. Bu engellerin aşılabilmesi için ise Afrika modernleşmesi olarak nitelenen toplumsal ekonomik kalkınmanın; ekonomik orta sınıf oluşumunun; eğitim, sağlık, ulaşım, enerji, güvenlik

gibi kamu hizmetlerinin veriminin iyileştirilmesinin ve sağlıklı bir vatandaş-devlet sosyal mutabakatı kurulmasının gerekli olduğu önerilmiştir. FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin Afrika modernleşmesi ve dolayısıyla kıtanın sürdürülebilir kalkınmasına etkisi ise Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (BMSKH) ve de yukarıda sayılan dört temel etmen nezdinde irdeleme yapılarak tartışılmıştır. Ek olarak, 1979 yılında başlattığı reform hareketiyle ülkesinde yoksulluk ile mücadelede ciddi bir başarı elde eden ve bugün küresel bir ekonomik güç haline gelen Çin'in söz konusu kalkınma tecrübesinin Afrika ülkelerinde de uygulanıp uygulanamayacağı tartışılmıştır.

BMSKH nezdinde yapılan irdelemede FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliğinin kıta ülkelerinde eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşımı iyileştirmenin yanında enerji, su yönetimi, güvenlik, ulaşım ve teknolojiye erişim altyapılarını da geliştirdiği sonucuna varılmıştır. Çin'in tarım, turizm ve imalat endüstrisi alanlarında yaptığı yatırımlar ve Afrika ülkelerinde Çinli girişimciler tarafından kurulan firmalar da Afrika vatandaşlarına iş ve gelir imkanları yaratılmasına katkı sunmaktadır.

Çin'in Afrika'da Birleşmiş Milletler Az Gelişmiş Ülkeler listesinde bulunan ülkelere Çin'e gümrüksüz ihraç olanakları sunması ve bölgesel iş birliği örgütlerini desteklemesi de ekonomik kalkınma açısından olumlu katkılar olarak değerlendirilmiştir. Çin'in Afrika ülkelerindeki enerji, su, bilgi ve iletişim ve ulaşım altyapılarını iyileştirmesi iş yapma ortamını geliştirerek diğer ülkelerin firmaları için de avantaj sağlamak ve genel olarak Afrika ülkelerinde ekonomik kalkınmanın yararına olmaktadır. Çin'in Afrika ülkeleri ile yatırımı ve ticareti önceliklendiren iş birliği yaklaşımı ise gerek uluslararası finans kuruluşları tarafından dikkate değer bulunmakta⁴²⁷ ve gerekse Japonya ve Britanya gibi gelişmiş ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeleri kıta ile benzer iş birlikleri yürütmeye teşvik etmektedir. Bu bakımlardan FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliği Afrika kıtasının gerek ülke ve

⁴²⁷ Edeh Emmanuel Chidiebere, "Poverty alleviation in Africa: The Impact of China's Aid", *International Journal of Arts and Social Science*, Cilt:1, Sayı: 4, Kasım-Aralık 2018, s. 30.

gerekse vatandaş bazında ekonomik kalkınmasına uzun vadede katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Dolayısıyla BMSKH nezdinde yapılan irdelemede FOCAC kapsamındaki iş birliğinin toplumsal ekonomik kalkınmaya, orta sınıf oluşumuna ve kamu hizmetlerinin veriminin artırılmasına katkı sunarak Afrika modernleşmesine imkan tanıdığı sonucuna varılmıştır. Ekonomik gelişim ve kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinin sağlıklı bir vatandaş-devlet sosyal mutabakatının oluşturulmasına da katkı sunması beklenmektedir. Diğer taraftan, yine BMSKH nezdinde irdeleme yapılırken Çin'in Afrika ülkeleri ile iş birlikleri planlarken ağırlıklı olarak kendi ülke stratejileri ve ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket ettiği (SKH-6, SKH-7, SKH-9) ve çeşitli desteklerin sunumunda sahada aksaklıklar ya da özensizliklerle karşılaşıldığı da (SKH-2 ve SKH-3) görülmüştür. Bu durumda, Afrika ülkelerinin Çin ile iş birliğinden elde edecekleri faydayı kendi kalkınma stratejilerine göre Çin ile müzakere ederek ve Çin'in sunduğu desteklerin verimini denetleyerek (örneğin SKH-3) arttırabilecekleri sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan, Afrika ülkelerinin strateji oluşturmakta zayıf kaldıkları ve Çin'in de kendi stratejilerini oluşturmaları konusunda Afrika ülkelerini belirgin bir şekilde teşvik etmediği de not edilmiştir. Bu durum Afrika ülkelerinin sürdürülebilir kalkınması açısından olumsuz bir durumdur zira Çin'in stratejileri her koşulda Afrika ülkelerinde uzun vadeli kalkınmayı desteklemeyebilir (örneğin SKH-7 altında irdelenen hidroelektrik ve kömür enerji santralleri konusu). Çin'in stratejilerinde bir değişiklik olması halinde bu durum da edinilen kazanımların yarım kalmasıyla sonuçlanabilir (örneğin SKH-9 altında irdelenen Çin'in Afrika ülkelerinde endüstriyel gelişime yatırım yapması konusu).

Bağımsızlıktan günümüze Afrika sürdürülebilir kalkınması önündeki engeller nezdinde yapılan irdelemede ise Çin'in şehirleşmeye, eğitime ve iş olanakları yaratılmasına sunduğu katkı nezdinde Afrika modernleşmesine ve dolayısıyla ulusal kimlik oluşumuna katkı yapabileceği sonucuna varılmıştır. Ancak, yukarıdaki paragrafta değinildiği gibi, Afrika ülkelerinin uzun soluklu strateji oluşturmalarına katkı sunmadığı sürece sürdürülebilir kalkınmaya yapacağı etki de sınırlı kalabilir. Çin'in iç işlere

karışmama prensibi dolayısıyla sunduğu katkılardan vatandaşların adil yararlanmasını temin etmesi de beklenemez. Bu durum ise sağlıklı bir vatandaş-devlet sosyal mutabakatı oluşmasını ve devlet meşruiyetinin iyileşmesini olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla Çin'in iç işlere karışmama prensibi, Afrika ülkeleri gibi alt politik toplulukları arasında husumet olan ve geçmişinde ciddi yolsuzluk sorunları görülen ülkelerde toplumsal kalkınmacı ve vatandaşların kamu hizmetlerinden adil yararlanması anlayışını desteklemeyerek Afrika modernleşmesine olumsuz etki yapabilir. Sudan ve Zimbabwe örneklerinde görüldüğü üzere Çin iş meşruiyeti tartışmalı olan liderlere de kendi çıkarları doğrultusunda dış meşruiyet sağlamış ve iktidarlarının devamına katkı sunmuştur. Bu bakımdan sağlıklı bir vatandaş-devlet sosyal mutabakatı kurulmasına da olumsuz katkı yapmıştır. Çin'in doğal kaynak talebinin yüksekliği karşısında Afrika modernleşmesine katkı sunabilecek şehirleşme, altyapı, eğitim ve iş olanakları yaratımına sunduğu katkının zayıf kalması halinde ise, doğal kaynak gelirlerine yüksek bağımlılık sonucu daha önce kıtada görülmüş politik, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıkların tekrar etmesine sebep olabileceği sonucuna varılmıştır.

Çin kalkınma modelinin Afrika ülkelerinde uygulanabilirliği nezdinde yapılan tartışmada ise Çin'in Afrika'da altyapı, eğitim ve endüstrileşme konularında yaptığı yatırımlar ile iş yapma ortamını iyileştirdiği ve diğer ülke firmalarının yatırımcılarını da Afrika'ya çekme konusunda katkı sunabileceği görülmüştür. Çin'in Afrika'ya teknolojik ürün ihracatı ve Afrika genç nüfusunun bolluğu da Çin'in ekonomik reformlarına başladığı dönemki şartlarına benzerdir. Dolayısıyla Çin'in Afrika ülkelerinde kendi modernleşmesine benzer bir ortam oluşmasına katkı sunuyor olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, Çin'in kalkınmasında reform politikalarının doğruluğu kadar toplumsal kalkınma odaklı olmasının, reform politikalarını hızlı oluşturup uygulamaya geçirebilmesinin, vatandaşlarını bu politikalar etrafında birleştirebilmesinin ve Çin yönetiminin vatandaşları nezdinde meşruiyet arayışının da önemli katkıları olduğu görülmüştür. Çin'in Afrika ülkelerinde eğitilmiş nüfus oranını artırma konusunda sunduğu destek kamu kurumlarının da verimliliğine yansıma potansiyeline sahiptir. Fakat Çin'in iç işlere karışmama ve iş birliklerinde herhangi bir politik ya da ekonomik

ön koşul öne sürmeme prensibi nedeniyle Afrika yönetim yapılarının toplumsal kalkınmacı odaklı olma ya da vatandaş-devlet sosyal mutabakatını önemseme anlayışlarını benimsemelerini desteklemesi de beklenemez. Ek olarak Çin'in Afrika ülkelerine kendi kalkınma stratejilerini oluşturma konusunda da belirgin bir destek sunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu bakımlardan Çin kalkınma modelinin tam anlamıyla Afrika ülkelerinde uygulanabilirliği şüphelidir.

FOCAC kapsamında Çin-Afrika iş birliği Afrika ülkelerinin modernleşmeleri ve sürdürülebilir kalkınma yakalayabilmeleri açısından fırsatlar barındırmaktadır. Ulaşım, şehirleşme, bilgi ve iletişim, enerji ve su yönetimi gibi altyapı yatırımları, iş olanakları oluşturulması, endüstrileşme yatırımları, ticaret olanakları, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, iş ortamının geliştirilmesi ve teknolojik ürünlerin kıta vatandaşlarının erişimine sunulması gibi faaliyetler bu bakımdan önemlidir. Bu katkılar uzun vadede Afrika toplumlarını sosyo-ekonomik açıdan kuvvetlendirip dönüştürerek politik istikrara ulaşmalarını sağlayabilir. Diğer taraftan Çin'in Afrika ülkelerine kendi kalkınma stratejilerini oluşturmalarında belirgin bir destek sunmamasının ve iç işlere karışmama ile iş birliği için politik ya da ekonomik koşullar öne sürmeme prensiplerinin; kurumsal yapıları, ulusal kimlikleri ve vatandaş-devlet sosyal mutabakatları zayıf Afrika ülkeleri nezdinde sorunlu bir yaklaşım olduğu ve kıtanın modernleşmesine olumsuz etkiler yapabileceği sonucuna varılmıştır. Çin söz konusu prensipleri ekonomik iş birliğinin ve dolayısıyla çıkarlarının etkilenmemesi gibi pragmatik bir bakış açısının yanı sıra karşısındaki yapının iç meşruiyetini oluşturmuş olduğu kabulüyle de öne sürüyor olabilir. Ancak bağımsızlık döneminden günümüze Afrika ülkelerinin yaşadığı politik istikrarsızlıklar durumun çoğunlukla böyle olmadığını göstermektedir.

FOCAC kapsamındaki Çin-Afrika iş birliği halen olumlu ya da olumsuz yorumların yapılmasına açık olmakla beraber, Afrika modernleşmesine etkileri uzun vadede daha net anlaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

Aiping Z. ve Zhan, S., “Origin, Achievements, and Prospects of the Forum on China – Africa Cooperation”, *China International Studies*, Sayı: 72, Eylül/Ekim 2018, ss. 88 – 108

Ahlerup, P., Baskaran, T. ve Bigsten, A., “Regional development and national identity in sub-Saharan Africa”, *Journal of Comparative Economics*, Cilt: 45, Sayı: 3, Ağustos 2017, ss. 622-643

Ahmad, P., “How Oil Price Shocks Impact African Economies”, *World Financial Review*, 23 Haziran 2020, Erişim: 18 Mart 2021, <https://worldfinancialreview.com/how-oil-price-shocks-impact-african-economies/>

Altenburg, T., “Migration of Chinese manufacturing jobs to Africa: Myth or reality?”, *Foresight Africa: Top priorities for the continent in 2019*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2019, ss. 51-52

Al Jazeera, “Mapping Africa’s natural resources”, 20 Şubat 2018, Erişim: 18 Mart 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2018/2/20/mapping-africas-natural-resources>

Arrive Alive, “China to establish five African transportation universities”, 12 Temmuz 2017, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.arrivealive.co.za/news.aspx?s=1&i=30682&page=China-to-establish-five-African-transportation-universities>

Bandyopadhyay, S. ve Green, E., “Nation-Building and Conflict in Modern Africa”, *World Development*, Cilt: 45, Mayıs 2013

Banerjee, V. ve Rich, T. S., “Diamonds and the Crocodile: China’s Role in the Zimbabwe Coup”, *The Diplomat*, 22 Kasım 2017, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://thediplomat.com/2017/11/diamonds-and-the-crocodile-chinas-role-in-the-zimbabwe-coup/>

Barry, B., *Democracy and Power: Essays in Political Theory*, Oxford University Press, Oxford, 1991

Bashir, S., “China’s Contribution to Skills Development in Sub-Saharan Africa”, *African Center for Technology Studies*, 2015, Erişim: 4 Ocak 2021, <http://blog.acts-net.org/bloggers/the-african-technopolitan/13-china-s-contribution-to-skills-development-in-sub-saharan-africa>

BBC, “India pledges African investment”, 8 Nisan 2008, Erişim: 2 Nisan 2021, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7335882.stm

Begashaw, B., “Strategies to deliver on the Sustainable Development Goals in Africa”, *Foresight Africa: Top priorities for the continent 2020-2030*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2020, ss. 9-13

Bereketeab, R., “State Legitimacy and Government Performance in the Horn of Africa”, *African Studies*, Cilt: 79, Sayı: 1, 2020, ss. 51-69.

Binder, L., “National Integration and Political Development”, *American Political Science Review*, Cilt: 58, Sayı: 3, 1964

Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri, <https://www.un.org/millenniumgoals/>

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, <https://sdgs.un.org/>

Blanton, R., Mason, T. D. ve Athow, B., “Colonial Style and Post-Colonial Ethnic Conflict in Africa”, *Journal of Peace Research*, Cilt: 38, Sayı: 4, 2001, ss. 473-491.

Boston University, “China’s Global Energy Finance”, <http://www.bu.edu/cgef/#/intro>

Broussard, J., “China’s Potential to Promote Gender Equality through South-South Cooperation”, *Georgetown Journal of International Affairs*, 28 Mart 2019, Erişim: 5 Ocak 2021, <https://www.georgetownjournalofinternationalaffairs.org/online->

[edition/2019/3/28/chinas-potential-for-promoting-gender-equality-through-south-south-cooperation](#)

Burgess, R., Jedwab, R., Miguel, E., Morjaria, A., ve Miquel, G. P., “The Value of Democracy: Evidence from Road-Building in Kenya”, *NBER Working Paper Series*, Sayı: 19398, 2013

Chakrabarty, M., “Will China Create Another African Debt Crisis?”, Observer Research Foundation, 3 Aralık 2020, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.orfonline.org/expert-speak/will-china-create-another-african-debt-crisis/>

Chandra, K., (Ed.), *Constructivist Theories of Ethnic Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2012.

Chidiebere, E. E., “Poverty alleviation in Africa: The Impact of China’s Aid”, *International Journal of Arts and Social Science*, Cilt:1, Sayı: 4, Kasım-Aralık 2018, ss. 23-39

China – Africa Research Initiative, “Technology Transfer in China – Africa Relations”, 2019, Erişim: 25 Aralık 2020, <http://www.sais-cari.org/research-tech-transfer>

Chinadaily, “Women push for political status at China-Africa forum in Cairo”, 15 Eylül 2009, Erişim: 5 Ocak 2021, https://www.chinadaily.com.cn/world/2009-10/15/content_8797193.htm

China Overseas Ports Holding Company Pakistan resmi web sayfası, Erişim: 17 Mayıs 2021, <http://cophcgwadar.com/about.aspx>

Coggins, B., *Power, Politics and State Formation in the Twentieth Century: The Dynamics of Recognition*, Cambridge University Press, New York, 2014

Collier, P., *The Bottom Billion: Why The Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, New York, 2007

Collier, P., *Wars, Guns, and Votes: Democracy in Dangerous Places*, Harper Collins, New York, 2009

Daly, G., Kaufman, J., Lin, S., Gao, L., Reyes, M., Matemu, S. ve El-Sadr, W.M., “Challenges and Opportunities in China’s Health Aid to Africa: Findings from Qualitative Interviews in Tanzania and Malawi”, *Globalization and Health*, Cilt: 16, Sayı: 71, 2020, ss. 1-10

Davies, P., *China and The End of Poverty in Africa: towards mutual benefit?*, Diakonia, Sundbyberg, 2007

Dercon, S., Kriticos, S., Haas, A. ve Lippolis, N., “Where Africa could learn from the Chinese urbanisation story”, IGC Cities that Work Policy Framing Paper, 2019

Diallo, A. B., “Basic Education in Sub-Saharan Africa: Its History and Prospects”, International Seminar on Basic Education and Development Assistance in Sub-Saharan Africa, *Japan International Cooperation Agency*, Aralık 1997, ss. 3-26.

Diamond, J.M., *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, W.W. Norton & Company, 1999

Diop, M., “Lessons for Africa from China’s Growth”, *The World Bank*, 13 Ocak 2015, <https://www.worldbank.org/en/news/speech/2015/01/13/lessons-for-africa-from-chinas-growth>

Dirlik, A., “The idea of a ‘Chinese model’: a critical discussion”, *China Information*, Cilt: 26, Sayı: 3, 2012, ss. 277-302

DW, “Investing in Africa's tech infrastructure. Has China won already?”, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.dw.com/en/investing-in-africas-tech-infrastructure-has-china-won-already/a-48540426>

Easterly, W. ve Levine, R. “Africa’s Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions”, *Quarterly Journal of Economics*, Cilt: 112, Sayı: 4, Kasım 1997, ss. 1203-1250

Englebert, P., “Solving the Mystery of the AFRICA Dummy”, *World Development*, Cilt: 28, Sayı: 10, 2000, ss. 1821-1835.

FOCAC resmi web sitesi, www.focac.org

Foreign Policy, “Caught in the Net: Zimbabwe”, 20 Ekim 2009, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2009/10/20/caught-in-the-net-zimbabwe-2/>

Foreign Policy, “China-Zimbabwe arms deal: if not by sea, then by air?”, 22 Nisan 2008, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2008/04/22/china-zimbabwe-arms-deal-if-not-by-sea-then-by-air/>

Foreign Policy, “Hu Jintao says one thing and does the other”, 5 Şubat 2007, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2007/02/05/hu-jintao-says-one-thing-and-does-the-other/>

Franck, R. ve Rainer, I., “Does the Leader’s Ethnicity Matter? Ethnic Favoritism, Education, and Health in Sub-Saharan Africa”, *American Political Science Review*, Cilt: 106, Sayı: 2, Mayıs 2012, ss. 294-325

Freedom House resmi web sitesi, <https://freedomhouse.org/>

French, H.W., “Why Africa’s Future Will Determine the Rest of the World’s”, *World Politics Review*, 6 Kasım 2019, Erişim: 9 Temmuz 2020, <https://www.worldpoliticsreview.com/insights/28323/africas-future-rests-on-modernizing-agriculture-improving-education>

Global Times, “China is helping to empower African women”, 28 Mart 2018, Erişim: 5 Ocak 2021, <https://www.globaltimes.cn/content/1095691.shtml>

Godfrey, S. ve Ross, A., “China and Africa: the new water world”, *Waterlines*, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak 2016, ss. 12-17

Goodman, P. S., “China Invests Heavily in Sudan’s Oil Industry”, *Washington Post*, 23 Aralık 2004, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A21143-2004Dec22.html>

Government of India Ministry of External Affairs, “MOS speaks on the India-Africa Forum Summit-IV at the 15th CII-EXIM Bank Digital Conclave on India Africa Project Partnership”, 24 Eylül 2020, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/33056/MOS+speaks+on+the+IndiaAfrica+Forum+SummitIV+at+the+15th+CIIEXIM+Bank+Digital+Conclave+on+India+Africa+Project+Partnership>

Grant, G., “China Safari: China’s rise in Africa and what it means for the West”, *The Henry Jackson Society*, 2009, Erişim: 9 Eylül 2020, <http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2011/10/China-Africa-Strategic-Briefing.pdf>

Green, E., “Ethnicity, National Identity and the State: Evidence from Sub-Saharan Africa”, *British Journal of Political Science*, Cilt: 50, Sayı: 2, Nisan 2020, ss. 757-779

Grimoux, V., “China’s Energy Policy & Investments and their Impact on the Sub-Saharan African Region”, *Fondazione Eni Enrico Mattei Working Paper*, Temmuz 2018

Harvey, R., “From Natural Resource Dependence to Diversified Economies: An Agenda for Future Research”, *Governance of Africa’s Resources Programme - Policy Insights* 5, SAIIA, Aralık 2014

Hébert, N. L., “Statebuilding without Nation-building? Legitimacy, State Failure and the Limits of the Institutional Approach”, *Journal of Intervention and Statebuilding*, Cilt: 3, Sayı: 1, Mart 2009, ss. 21-45.

Herbst, J., *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control*, Princeton University Press, Princeton, 2000

Ibrahim, M., “Governance lags behind youth expectations and needs”, *Foresight Africa: Top priorities for the continent in 2019*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2019, ss. 10-14

Jackson, A., “The Impact of The Cold War and New Scrambles for Africa”, *Journal of Southern African Studies*, Cilt: 36, Sayı: 1, Mart 2010, ss. 229 – 239

Jackson, R. H. ve Rosberg, C. G., “Popular Legitimacy in African Multi-Ethnic States”, *The Journal of Modern African Studies*, Cilt: 22, Sayı: 2, Haziran 1984, ss. 177-198

Johnston, H. H. , “The Importance of Africa”, *Journal of the Royal African Society*, Cilt: 17, Sayı: 67, Nisan 1918, ss. 177 – 198

Johnston, R., Banting, K., Kymlicka, W. ve Soroka, S., “National Identity and Support for The Welfare State”, *Canadian Journal of Political Science*, Cilt: 43, Sayı: 2, Temmuz 2010.

Kangai, M., “Ten lessons from China that can transform Africa”, *New African*, Sayı: 543, Ekim 2014, ss. 16-20.

Li, A., “Technology transfer in China–Africa relation: myth or reality”, *Transnational Corporations Review*, Cilt: 8, Sayı: 3, 2016, ss. 183-195

Lieberman, E., “Democracy and Development: Perspectives from Africa”, Uzaktan eğitim ders notları, MITx, Nisan 2019, <https://www.edx.org/course/democracy-and-development-perspectives-from-afri-2>

Lin, S., Gao, L., Reyes, M., Cheng, F., Kaufman, J. ve El-Sadr, W.M., “China’s Health Assistance to Africa: Opportunism or Altruism?”, *Globalization and Health*, Cilt: 12, Sayı: 83, 2016, ss. 1 – 5

Liu, Q., Turner, D., “Identity and National Identity”, *Educational Philosophy and Theory*, Cilt: 50, Sayı: 12, 2018

Marais, H. ve Labuschagne, J.P., “If you want to prosper, consider building roads: China’s role in African infrastructure and capital projects”, *Deloitte Insights*, 22 Mart 2019, <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/china-investment-africa-infrastructure-development.html>

Miller, D., *On Nationality*, Oxford University Press, Oxford, 1995

Miller, J. B., “Japan is taking on China in Africa”, 22 Ağustos 2019, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2019/08/22/japan-is-taking-on-china-in-africa/>

Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, “President Jiang Zemin's Visit to Six African Countries”, Erişim: 9 Eylül 2020, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18035.shtml

Moramudali, U., “The Hambantota Port Deal: Myths and Realities”, *The Diplomat*, 1 Ocak 2020, Erişim: 17 Mayıs 2020, <https://thediplomat.com/2020/01/the-hambantota-port-deal-myths-and-realities/>

Morrison, W. M., “China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States”, *Congressional Research Service*, 25 Haziran 2019

Moss, T. J. ve Resnick, D., *African Development: Making Sense of The Issues and Actors*, Lynne Rienner, Boulder, 2018

Mosweunyane, D., “The African Educational Evolution: From Traditional Training to Formal Education”, *Higher Education Studies*, Cilt: 3, Sayı: 4, 2013, ss. 50-59

Moyo, D., *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009

Moyo, D. “The African Threat”, *Project Syndicate*, 23 Kasım 2018, Erişim: 4 Mart 2021, <https://www.project-syndicate.org/onpoint/the-african-threat-by-dambisa-moyo-2018-11?barrier=accesspaylog>

Muchie, M. ve Patra, S.K., “China–Africa science and technology collaboration: evidence from collaborative research papers and patents”, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Cilt: 18, Sayı: 1, 2020, ss. 1-27.

New African, “Deadly Migration: The paradox of a continent on the rise”, Sayı: 544, Kasım 2014, ss. 6-28

Niang, T., “Raising the Voice of Young People in Governance”, *Foresight Africa: Top priorities for the continent in 2019*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2019, ss. 14-16

Otenia, T., “Chinese Zero-Tariff Treatment for Least Developed Countries: China’s Soft-Power in Action in Africa”, *International and Public Affairs*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, ss. 39-46

OXFAM, “African Countries’ Engagement with China and other Development Partners in Achieving the SDGs and Agenda 2063”, OXFAM Briefing Note, Temmuz 2017

Paduano, S., “Boris Johnson’s New Scramble for Africa”, *Foreign Policy*, 29 Ocak 2020, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2020/01/29/boris-johnsons-new-scramble-for-africa/>

Plessis, A. D., “The Forum on China-Africa Cooperation, Ideas and Aid: National Interest(s) or Strategic Partnership?”, *Insight on Africa*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2014, ss. 113 – 130

Povanga, L. ve Giner-Reichl, I., “China’s Contribution to the African Power Sector: Policy Implications for African Countries”, *Journal of Energy / Hindawi*, Cilt: 2019, Makale No: 7013594, Şubat 2019, ss. 1-10

Power Technology, “China continues to build much-needed power capacity in Africa”, 28 Mayıs 2019, Erişim: 2 Ocak 2021, <https://www.power-technology.com/comment/chinese-investment-in-africa-2019/>

Procopio, M., “China’s Health Diplomacy in Africa: Pitfalls Behind the Leading Role”, *ISPI Italian Institute for Political Studies*, 7 Nisan 2020, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/chinas-health-diplomacy-africa-pitfalls-behind-leading-role-25694>

Qasem, I., Dongen, T. ve Ridder, M., “The Beijing Consensus: An alternative approach to development”, *World Foresight Forum*, Issue Brief No: 2, 11-15 Nisan 2011

Qobo, M. ve Pere, G. L., “The Role of China in Africa’s Industrialization: The Challenge of Building Global Value Chains”, *Journal of Contemporary China*, Cilt: 27, Sayı: 110, 2018, ss. 208-223

Radelet, S., “Success Stories from Emerging Africa”, *Journal of Democracy*, Cilt: 21, Sayı: 4, Ekim 2010

Ramo, J. C., “The Beijing Consensus: Notes on the New Physics of Chinese Power”, *Foreign Policy Centre*, London, 2004.

Reuters, “Africa’s longest-serving leaders”, 13 Ocak 2021, Erişim: 16 Mart 2021, <https://www.reuters.com/article/us-africa-presidents-factbox-idUSKBN29I1N2>

Robinson, A. L., “National versus Ethnic Identification in Africa: Modernization, Colonial Legacy, and the Origins of Territorial Nationalism”, *World Politics*, Cilt: 66, Sayı: 4, Ekim 2014, ss. 709-746

Rühlig, T., “How Does China Impact the Future International Political Order? Conceptual Reflections of the ‘China Model’ in Light of China’s Fragmented Polity”, *International Relations and Diplomacy*, Cilt: 4, Sayı: 1, Ocak 2016, ss. 48-59

Sandrey, R. ve Edinger, H., “China’s Manufacturing and Industrialization in Africa”, *African Development Bank Group Working Paper Series*, No: 128, Mayıs 2011, ss. 6-14.

Schiere, R., *China and Africa: An Emerging Partnership for Development? – An overview of issues*, Series No: 125, African Development Bank, Tunis, Tunisia, 2011

Schmidt, E., *Foreign Intervention in Africa: From the Cold War to the War on Terror*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013

Scoones, I., “Chinese engagement in African agriculture is not what it seems”, *The Conversation*, 28 Mart 2016, Erişim: 5 Ocak 2021, <https://theconversation.com/chinese-engagement-in-african-agriculture-is-not-what-it-seems-56779>

Shaxson, N., *Poisoned Wells: The Dirty Politics of African Oil*, Palgrave Macmillan, New York, 2007

Shelton, G. ve Paruk, F. *The Forum on China – Africa Cooperation: A strategic opportunity*, Institute for Security Studies, Monograph 156, Aralık 2008.

Shen, W., “China’s role in Africa’s energy transition: a critical review”, *Energy and Economic Growth*, Applied Research Programme, Ocak 2020

Shen, W. ve Power, M., “Africa and the export of China’s clean energy revolution”, *Third World Quarterly*, Cilt: 38, Sayı: 3, 2017, ss. 678-697

Shinn, D. ve Brown, K., “China and Africa: A Century of Engagement”, Africa Programme Meeting Summary, *Chatham House*, 2012

Siba, E. ve Sow, M., “Smart City Initiatives in Africa”, Brookings, 1 Kasım 2017, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2017/11/01/smart-city-initiatives-in-africa/>

Smart Energy International, “African solar ambition scales up”, 20 Haziran 2020, Erişim: 2 Ocak 2021, <https://www.smart-energy.com/renewable-energy/african-solar-ambition-scales-up/>

Smith, E., “The US-China trade rivalry is underway in Africa, and Washington is playing catch-up”, 9 Ekim 2019, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://www.cnbc.com/2019/10/09/the-us-china-trade-rivalry-is-underway-in-africa.html>

Sparks, W., “China, Sudan, and a dose of irony”, *Foreign Policy*, 15 Aralık 2011, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://foreignpolicy.com/2011/12/15/china-sudan-and-a-dose-of-irony/>

Su, X., “Why Chinese Infrastructure Loans in Africa Represent a Brand-New Type of Neocolonialism: How will African countries repay massive debts to China?”, *The Diplomat*, 9 Haziran 2017, <https://thediplomat.com/2017/06/why-chinese-infrastructural-loans-in-africa-represent-a-brand-new-type-of-neocolonialism/>

Sun, H.L., “Understanding China’s Agricultural Investments in Africa”, *South African Institute of International Affairs*, China in Africa Project, Occasional Paper No: 102, Kasım 2011

Tambo, E., Ugwu, C.E., Guan, Y., Wei, D., Ning, X. ve Nong, Z.X., “China-Africa Health Development Initiatives: Benefits and Implications for Shaping Innovative and Evidence-Informed National Health Policies and Programs in Sub-saharan African Countries”, *International Journal of MCH and AIDS*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016, ss. 119-133

The Economist, “Africa’s hopeful economies: The sun shines bright”, 3 Aralık 2011, Erişim: 10 Ağustos 2020, <https://www.economist.com/briefing/2011/12/03/the-sun-shines-bright>

The Economist, “Beware the Beijing model”, 26 Mayıs 2009, Erişim: 6 Mayıs 2021, <https://www.economist.com/business/2009/05/26/beware-the-beijing-model>

The Economist, “Hopeless Africa”, 11 Mayıs 2000, Erişim: 10 Ağustos 2020, <https://www.economist.com/leaders/2000/05/11/hopeless-africa>

The World Bank, “Heavily indebted poor countries”, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://data.worldbank.org/country/XE>

The World Bank, “Where do the world’s poorest people live today?”, 9 Ağustos 2018, Erişim: 16 Temmuz 2020, <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/where-do-the-worlds-poorest-people-live-today.html>

The World Bank, “Manufacturing, value added (% of GDP) – Sub-Saharan Africa”, Erişim: 19 Mart 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?locations=ZG>

Trines, S., “New Benefactors? How China and India are Influencing Education in Africa”, *World Education Services*, 30 Nisan 2019, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://wenr.wes.org/2019/04/how-china-and-india-are-influencing-education-in-africa>

Tukic, N. ve Burgess, M., “China’s role in Africa’s water sector: mapping the terrain”, *Waterlines*, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak 2016, ss. 18-36

United Nations, “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”, A/RES/70/1, 21 Ekim 2015

UN Women, “China pledges USD 10 million commitment to UN Women, assistance for other developing countries to build 100 health projects for women and children (updated)”, Erişim: 5 Ocak 2021, <https://www.unwomen.org/en/get-involved/step-it-up/commitments/china>

UNICEF China, “South-South Cooperation Offers an Opportunity to Tackle Africa's High Rates of Maternal and Newborn Mortality”, 17 Ağustos 2018, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://www.unicef.cn/en/press-releases/south-south-cooperation-offers-opportunity-tackle-africas-high-rates-maternal-and-newborn-mortality>

United Nations - Africa Renewal, “African economies capture world attention”, Ağustos 2012, Erişim: 12 Temmuz 2020, <https://www.un.org/africarenewal/magazine/august-2012/african-economies-capture-world-attention>

United Nations Committee for Development Policy, “Handbook on the Least Developed Country Category: Inclusion, Graduation, and Special Support Measures”, United Nations publication, 2018

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), *The Least Developed Countries Report 2019: The present and future of external development finance – old dependence, new challenges*, United Nations Publications, New York, 2019

United Nations Department of Economic and Social Affairs, “LDCs at a Glance”, Mart 2018, Erişim: 13 Eylöl 2020, <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category/ldcs-at-a-glance.html>

United Nations Library, “How many African countries are members of the United Nations?”, <https://ask.un.org/faq/22882>

Walle, N., *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979-1999*, Cambridge University Press, New York, 2001, s. 7.

Wang, L. ve Bateman, J., “China’s Medical Aid in Africa”, *The Diplomat*, 14 Mart 2018, Erişim: 4 Ocak 2021, <https://thediplomat.com/2018/03/chinas-medical-aid-in-africa/>

Wang, X., ve Sun, T., “China’s Engagement in Global Health Governance: A critical analysis of China’s assistance to the health sector of Africa”, *Journal of Global Health*, Cilt: 4, Sayı: 1, Haziran 2014, ss. 1-4

Watson, A., “Systems of States”, *Review of International Studies*, Cilt: 16, Sayı: 2, Nisan 1990, ss. 99-109

Wikipedia, “Addis Ababa Light Rail”, 11 Aralık 2020, Erişim: 3 Ocak 2021, https://en.wikipedia.org/wiki/Addis_Ababa_Light_Rail

Wikipedia, “Botswana”, Erişim: 2 Nisan 2021, <https://en.wikipedia.org/wiki/Botswana>

Winter, J., “Robert Mugabe: Is Zimbabwe's ex-president a hero or villain?”, *BBC*, 21 Kasım 2017, Erişim: 4 Nisan 2021, <https://www.bbc.com/news/world-africa-23431534>

Winthrop, R. ve Ziegler, L., “Computer science can help Africans develop skills of the future”, *Foresight Africa: Top priorities for the continent 2020-2030*, der. Brahim S. Coulibaly, Brookings Africa Growth Initiative, 2020, ss. 43-44

World Health Organization, “Universal Health Coverage”, 24 Ocak 2019, Erişim: 4 Ocak 2021, [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/universal-health-coverage-\(uhc\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/universal-health-coverage-(uhc))

Xinhua, “Chinese-built railways improve transport in Africa”, 28 Aralık 2017, Erişim: 3 Ocak 2021, http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/28/c_136857657.htm

Yang, N., “China finds manufacturing opportunities in low-wage Africa”, *Pakistan Defence*, 2 Haziran 2020, Erişim: 29 Aralık 2020, <https://defence.pk/pdf/threads/china-finds-manufacturing-opportunities-in-low-wage-africa.669260/>

Yıldırım, N.E., “Kuşak ve Yol Girişiminin Finansmanı: Çin’in Borç Tuzağı mı?”, *Alternatif Politika*, Cilt: 12, Sayı: 3, 2020, ss. 621-643

Zezeza, P.T., “The Africa-China relationship: challenges and opportunities”, *Canadian Journal of African Studies*, Cilt: 48, Sayı: 1, 2014, ss. 145-169

Zhang, W., “The allure of the Chinese model”, *The New York Times*, 1 Kasım 2006, Erişim: 6 Mayıs 2021, <https://www.nytimes.com/2006/11/01/opinion/01iht-edafrika.3357752.html>

Zolberg, A. R., “Patterns of National Integration”, *The Journal of Modern African Studies*, Cilt: 5, Sayı: 4, Aralık 1967, ss. 449-467

Zolberg, A. R., “The Structure of Political Conflict in the New States of Tropical Africa”, *The American Political Science Review*, Cilt: 62, Sayı: 1, Mart 1968

2015 ICCASU Report, Collaboration for Sustainable Urbanization in China and Africa: A Canadian Perspective from the ICCASU 2015, Ottawa, 2015

%9

BENZERLİK ENDEKSİ

%8

İNTERNET KAYNAKLARI

%5

YAYINLAR

%6

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

ses.library.usyd.edu.au

İnternet Kaynağı

<%1

2

archive.org

İnternet Kaynağı

<%1

3

irena.org

İnternet Kaynağı

<%1

4

www.repositorio.jesuita.org.br

İnternet Kaynağı

<%1

5

Submitted to Canakkale Onsekiz Mart
University

Öğrenci Ödevi

<%1

6

www.brookings.edu

İnternet Kaynağı

<%1

7

Submitted to Trakya University

Öğrenci Ödevi

<%1

8

Submitted to Georgia Southern University

Öğrenci Ödevi

<%1

9

Submitted to Texas A&M University, College
Station

<%1

10

Submitted to Beykent Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<% 1

11

Submitted to University of Sussex

Öğrenci Ödevi

<% 1

12

www.nrgeconomics.com

İnternet Kaynağı

<% 1

13

www.revistamilitar.pt

İnternet Kaynağı

<% 1

14

www.lasociedadcivil.org

İnternet Kaynağı

<% 1

15

Submitted to Ankara University

Öğrenci Ödevi

<% 1

16

Submitted to Kirikkale University

Öğrenci Ödevi

<% 1

17

academic.oup.com

İnternet Kaynağı

<% 1

18

Submitted to Istanbul Medipol Üniversitesini

Öğrenci Ödevi

<% 1

19

www.tandfonline.com

İnternet Kaynağı

<% 1

20

inonu.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% 1

21

www.edx.org

22

pt.scribd.com

İnternet Kaynağı

<% 1

23

Submitted to CSU, San Francisco State University

Öğrenci Ödevi

<% 1

24

Mzukisi Qobo, Garth Le Pere. "China and US Geoeconomic Tussle and Implications for Africa", China and the World, 2019

Yayın

<% 1

25

Submitted to Santa Clara University

Öğrenci Ödevi

<% 1

26

Submitted to University of Melbourne

Öğrenci Ödevi

<% 1

27

businessperspectives.org

İnternet Kaynağı

<% 1

28

Submitted to Galatasaray University

Öğrenci Ödevi

<% 1

29

foreignpolicy.com

İnternet Kaynağı

<% 1

30

www.un.org

İnternet Kaynağı

<% 1

31

Submitted to Flinders University

Öğrenci Ödevi

<% 1

32	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	<% 1
33	www.worldpoliticsreview.com İnternet Kaynağı	<% 1
34	Agnieszka Paczyńska. "'New' State Actors and Conflict-Affected States: Confronting Violence, Shifting Ambitions, and Adjusting Principles", Frontiers in Political Science, 2021 Yayın	<% 1
35	qdoc.tips İnternet Kaynağı	<% 1
36	www.geopolitika.hu İnternet Kaynağı	<% 1
37	Submitted to King's College Öğrenci Ödevi	<% 1
38	Submitted to Monash South Africa Öğrenci Ödevi	<% 1
39	Submitted to University of Witwatersrand Öğrenci Ödevi	<% 1
40	ah.lib.nccu.edu.tw İnternet Kaynağı	<% 1
41	documents1.worldbank.org İnternet Kaynağı	<% 1
42	www.mei.edu İnternet Kaynağı	<% 1

43	Submitted to Higher Education Commission Pakistan Öğrenci Ödevi	<% 1
44	Submitted to University of Technology, Sydney Öğrenci Ödevi	<% 1
45	araa.sa İnternet Kaynağı	<% 1
46	www.siis.org.cn İnternet Kaynağı	<% 1
47	de.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<% 1
48	link.springer.com İnternet Kaynağı	<% 1
49	www.allbusiness.com İnternet Kaynağı	<% 1
50	Flynn Murphy. "Rise of a new superpower: health and China's global trade ambitions", BMJ, 2018 Yayın	<% 1
51	Submitted to University of Durham Öğrenci Ödevi	<% 1
52	Submitted to University of Western Australia Öğrenci Ödevi	<% 1
53	www.cambridge.org	

54

www.georgetownjournalofinternationalaffairs.org

İnternet Kaynağı

<% 1

55

Submitted to US Navy Naval War College

Öğrenci Ödevi

<% 1

56

usacanada.jes.su

İnternet Kaynağı

<% 1

57

Submitted to Gumushane University

Öğrenci Ödevi

<% 1

58

Submitted to Seattle Preparatory High School

Öğrenci Ödevi

<% 1

59

Submitted to University of Bradford

Öğrenci Ödevi

<% 1

60

en.wikipedia.org

İnternet Kaynağı

<% 1

61

ro.baricada.org

İnternet Kaynağı

<% 1

62

www.uneca.org

İnternet Kaynağı

<% 1

63

"Africa-China Cooperation", Springer Science and Business Media LLC, 2021

Yayın

<% 1

64	Submitted to Belgian Defence & the Royal Military Academy Öğrenci Ödevi	<% 1
65	Submitted to University of Cape Town Öğrenci Ödevi	<% 1
66	cdn-cms.f-static.com İnternet Kaynağı	<% 1
67	divergentoptions.org İnternet Kaynağı	<% 1
68	homedocbox.com İnternet Kaynağı	<% 1
69	www.apcj.upeace.org İnternet Kaynağı	<% 1
70	www.bbc.co.uk İnternet Kaynağı	<% 1
71	www.ndl.go.jp İnternet Kaynağı	<% 1
72	www.uscc.gov İnternet Kaynağı	<% 1
73	www.wko.at İnternet Kaynağı	<% 1
74	Submitted to University of South Africa Öğrenci Ödevi	<% 1
75	Submitted to University of Sydney	

76

pksoi.army.mil

İnternet Kaynağı

<% 1

77

wenr.wes.org

İnternet Kaynağı

<% 1

78

Keji Mao, Xiaoyang Tang. "China's and India's Economic Engagement in Africa: Similar Patterns, Different Dynamics", China Quarterly of International Strategic Studies, 2016

Yayın

<% 1

79

Submitted to Kennesaw State University

Öğrenci Ödevi

<% 1

80

Submitted to Sequoia Union High School District

Öğrenci Ödevi

<% 1

81

www.future-agricultures.org

İnternet Kaynağı

<% 1

82

ybd.dergi.comu.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% 1

83

Submitted to Istanbul Gelisim University

Öğrenci Ödevi

<% 1

84

Submitted to Kocaeli Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<% 1

85	Submitted to Leeds Trinity and All Saints Öğrenci Ödevi	<% 1
86	Submitted to University of Exeter Öğrenci Ödevi	<% 1
87	francophone.port.ac.uk İnternet Kaynağı	<% 1
88	rstmh.org İnternet Kaynağı	<% 1
89	www.asiapacific.ca İnternet Kaynağı	<% 1
90	www.orfonline.org İnternet Kaynağı	<% 1
91	Ian Taylor, Tim Zajontz. "In a fix: Africa's place in the Belt and Road Initiative and the reproduction of dependency", South African Journal of International Affairs, 2020 Yayın	<% 1
92	Submitted to Karadeniz Teknik University Öğrenci Ödevi	<% 1
93	Submitted to Kirsehir Ahi Evran Universitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
94	Submitted to National Defense University Öğrenci Ödevi	<% 1
95	brill.com İnternet Kaynağı	<% 1

96	onlinelibrary.wiley.com İnternet Kaynağı	<% 1
97	www.aljazeera.com İnternet Kaynağı	<% 1
98	www.economist.com İnternet Kaynağı	<% 1
99	www.s360.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
100	www.smart-energy.com İnternet Kaynağı	<% 1
101	www.unicef.cn İnternet Kaynağı	<% 1
102	Submitted to Pace University Öğrenci Ödevi	<% 1
103	article.sciencepublishinggroup.com İnternet Kaynağı	<% 1
104	core.ac.uk İnternet Kaynağı	<% 1
105	papasearch.net İnternet Kaynağı	<% 1
106	repository.president.ac.id İnternet Kaynağı	<% 1
107	www.e-x-p-o-s-u-r-e.com İnternet Kaynağı	<% 1

108	www.ecdpm.org İnternet Kaynağı	<% 1
109	www.power-technology.com İnternet Kaynağı	<% 1
110	www.springerprofessional.de İnternet Kaynağı	<% 1
111	Submitted to Atilim University Öğrenci Ödevi	<% 1
112	Claude E. Welch. "Praetorianism in Commonwealth West Africa", The Journal of Modern African Studies, 2008 Yayın	<% 1
113	dspace.lib.uom.gr İnternet Kaynağı	<% 1
114	worldfinancialreview.com İnternet Kaynağı	<% 1
115	www.scielo.mec.pt İnternet Kaynağı	<% 1
116	Submitted to Ege Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
117	Submitted to University of Sheffield Öğrenci Ödevi	<% 1
118	afam.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1

119	bibliostreet.ru İnternet Kaynağı	<% 1
120	dokumen.pub İnternet Kaynağı	<% 1
121	eprints.covenantuniversity.edu.ng İnternet Kaynağı	<% 1
122	gundemekonomi.com İnternet Kaynağı	<% 1
123	kclpure.kcl.ac.uk İnternet Kaynağı	<% 1
124	pubs.aeaweb.org İnternet Kaynağı	<% 1
125	www.cssn.cn İnternet Kaynağı	<% 1
126	www.hindawi.com İnternet Kaynağı	<% 1
127	Submitted to Leiden University Öğrenci Ödevi	<% 1
128	anchor.fm İnternet Kaynağı	<% 1
129	beta.steemit.com İnternet Kaynağı	<% 1
130	dhaber.gen.tr İnternet Kaynağı	<% 1

131	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	<% 1
132	etd.lib.metu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
133	fototrek.com İnternet Kaynağı	<% 1
134	politikaakademisi.org İnternet Kaynağı	<% 1
135	slidelegend.com İnternet Kaynağı	<% 1
136	tr.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<% 1
137	www.eea.europa.eu İnternet Kaynağı	<% 1
138	yakinsamak.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
139	"China as a Superpower: Overview", Points of View, 2019 Yayın	<% 1
140	"Maritime Issues and Regional Order in the Indo-Pacific", Springer Science and Business Media LLC, 2021 Yayın	<% 1
141	Submitted to Poway Unified School District Öğrenci Ödevi	<% 1

142

eprints.lse.ac.uk

İnternet Kaynağı

<% 1

143

Alpha Furbell Lisimba. "China's Trade and Investment in Africa", Springer Science and Business Media LLC, 2020

Yayın

<% 1

144

Submitted to Pontificia Universidad Catolica del Peru

Öğrenci Ödevi

<% 1

145

Submitted to University of Southern California

Öğrenci Ödevi

<% 1

146

Wei Shen. "China's role in Africa's energy transition: a critical review of its intensity, institutions, and impacts", Energy Research & Social Science, 2020

Yayın

<% 1

147

alternatifpolitika.com

İnternet Kaynağı

<% 1

148

Submitted to Al Akhawayn University in Ifrane

Öğrenci Ödevi

<% 1

149

Anshan Li. "Technology transfer in China-Africa relation: myth or reality", Transnational Corporations Review, 2016

Yayın

<% 1

150

Submitted to Glasgow Caledonian University

Öğrenci Ödevi

<% 1

151	Justin F. Djagba, Jonne Rodenburg, Sander J. Zwart, Cossi J. Houndagba, Paul Kiepe. "FAILURE AND SUCCESS FACTORS OF IRRIGATION SYSTEM DEVELOPMENTS: A CASE STUDY FROM THE OUÉMÉ AND ZOU VALLEYS IN BENIN", Irrigation and Drainage, 2014 Yayın	<% 1
152	Submitted to University of St Andrews Öğrenci Ödevi	<% 1
153	insis.vse.cz İnternet Kaynağı	<% 1
154	repository.unpar.ac.id İnternet Kaynağı	<% 1
155	Submitted to London School of Economics and Political Science Öğrenci Ödevi	<% 1
156	www.eias.org İnternet Kaynağı	<% 1
157	www.litnet.co.za İnternet Kaynağı	<% 1
158	www.undp.org İnternet Kaynağı	<% 1

Bibliyografyayı Çıkart üzerinde

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Baran Cihat ERİŞ

Öğrenim Durumu

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Çevre Mühendisliği	İstanbul Teknik Üniversitesi	2005
Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler	Atılım Üniversitesi	2019 – <i>devam ediyor</i>

İş Deneyimi

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl
Türk Tarım Alet ve Makineleri İmalatçıları Birliği	Uluslararası İlişkiler Sorumlusu	2014 - 2019
Yağmur Grup Danışmanlık	Şirket Müdürü	2011 - 2014
Almer Proje Danışmanlık	Çevre Danışmanlık Birim Sorumlusu	2011 - 2012
Erpil Proje Müşavirlik	Altyapı Proje Mühendisi	2006 - 2010

Yabancı Diller: İngilizce, Fransızca

Tarih: 11.01.2021